

Lönebildningen

Samhällsekonomiska förutsättningar i Sverige 2003

Utgiven av
Konjunkturinstitutet
Stockholm 2003

Konjunkturinstitutet (KI) gör analyser och prognoser över den svenska och internationella ekonomin samt bedriver forskning i anslutning till detta. Konjunkturinstitutet är en statlig myndighet under Finansdepartementet och finansieras till största delen med statsanslag. I likhet med andra myndigheter har Konjunkturinstitutet en självständig ställning och svarar själv för de bedömningar som redovisas.

Konjunkturläget innehåller analyser och prognoser över svensk och internationell ekonomi. Rapporten publiceras fyra gånger per år, i mars, juni, augusti och december. *The Swedish Economy* är motsvarande rapport på engelska. *Analysunderlag* publiceras i anslutning till Konjunkturläget (endast på KI:s hemsida i juni) och består av ett omfattande sifferunderlag i tabellform.

Rapporten *Lönebildningen – Samhällsekonomiska förutsättningar i Sverige* ger analyser av de samhällsekonomiska förutsättningarna för svensk lönebildning. Rapporten är årlig och betecknas *Wage Formation – Economic Conditions in Sweden* på engelska.

I serien *Specialstudier* publiceras rapporter som härrör från utredningar eller andra externa uppdrag. Forskningsresultat publiceras i serien *Working Paper*. Av dessa publiceras vissa i internationella vetenskapliga tidskrifter och utges då på nytt under beteckningen *Reprints*. Rapporter i dessa tre serier kan beställas utan kostnad. Flertalet publikationer kan också laddas ner direkt från Konjunkturinstitutets hemsida, www.konj.se.

Konjunkturinstitutet
Kungsgatan 12–14
Box 3116
SE-103 62 Stockholm
Telefon: 08-453 59 00, Telefax: 08-453 59 80
E-post: ki@konj.se, Hemsida: www.konj.se

ISSN 1651-050X
ISBN 91-89226-44-5

Förord

Regeringen har givit Konjunkturinstitutet uppdraget att årligen utarbeta en rapport om de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildningen (prop. 1999/2000:32, Lönebildning för full sysselsättning).

Syftet med rapporten är att tillhandahålla ett kvalificerat faktaunderlag som ska underlätta för arbetsmarknadens parter och Medlingsinstitutet att uppnå samsyn kring de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildning i allmänhet och löneförhandlingar i synnerhet. Detta innebär bl.a. att rapporten särskilt avser att belysa olika strukturella frågor och i mindre grad är inriktad på kortsiktiga prognoser.

I *avsnitt ett* görs en genomgång av utvecklingen i löner, arbetskostnader samt konjunkturläget från 1990. *Avsnitt två* fokuserar på förutsättningarna inför 2004 års avtalsrörelse. Analysen riktar i hög grad in sig på det rådande konjunkturläget samt konkurrenssituationen gentemot omvärlden. I rapportens *tredje avsnitt* analyseras de långsiktiga förutsättningarna för lönebildningen, med fokus på produktivets- och prisutvecklingen. *Avsnitt fyra* beskriver ett huvudscenario för lönebildningen 2004–2010. Detta scenario visar den enligt Konjunkturinstitutet mest troliga utvecklingen. I *avsnitt fem* analyseras två sidoscenarier som visar hur lönebildningen kan bidra till utveckling med högre sysselsättning. I det *sjätte avsnittet* dras slutsatser från tidigare avsnitt, vilka mynnar ut i samhällsekonomiskt lämpliga ökningstakter för löner och arbetskostnader 2004–2006. Det *sjunde avsnittet* analyserar de relativa lönernas roll i samhällsekonomi och orsaker till lönespridning.

Arbetet med årets rapport har letts av prognoschef Hans Lindberg.

Stockholm i oktober 2003

Ingemar Hansson
Generaldirektör

Sammanfattning

Det svenska folket sa nej till euron i folkomröstningen. Penningpolitiken kommer även i fortsättningen att bedrivas med rörlig växelkurs och Riksbankens inflationsmål. På det hela taget har lönebildningen fungerat väl i förhållande till inflationsmålet sedan avtalsrörelsen 1998. Inflationsförväntningarna är förankrade runt 2 procent och en ny syn på lönebildningen har utvecklats bland arbetsmarknadens parter och dess medlare. Industriavtalet och motsvarande samarbetsavtal inom andra områden, liksom nya förhandlingsformer och avtalskonstruktioner har bidragit till att löneökningarna sedan 1998 varit avsevärt lägre än under 1970- och 1980-talen (se diagram 1).

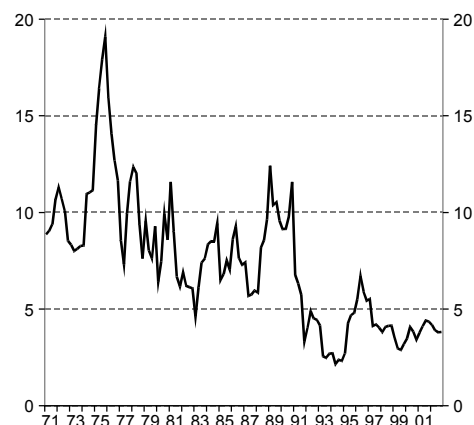
Det är viktigt att utvecklingen mot en mer väl fungerande lönebildning fortsätter, så att lönebildningen inte förhindrar en hög sysselsättning eller ger upphov till kostnadschocker och andra obalanser i ekonomin. En samhällsekonomiskt väl fungerande lönebildning kräver också att lönerna är flexibla så att de anpassas beroende på konjunkturläget samt arbetsutbudets och arbetsefterfrågans sammansättning.

Utrymmet för löneökningar och andra arbetskostnader beror på hur näringslivets betalningsförmåga utvecklas. Denna bestäms i sin tur av produktivitet och produktpriser. Betalningsförmågan ökar lika snabbt som summan av produktivitets- och prisökningstakterna. Bestående obalanser mellan arbetskostnaderna och betalningsförmågan är inte hållbara. En investering i Sverige måste på sikt ge samma avkastning som utomlands. I ett längre perspektiv ökar således arbetskostnaderna lika snabbt som produktiviteten och priserna gör tillsammans. På lång sikt bedöms produktivitets- och prisutvecklingen ge ett utrymme för arbetskostnadsökningar på 4,0 procent.

Den ekonomiska utvecklingen inför 2001 års avtalsrörelse kännetecknades av stark tillväxt och snabbt stigande sysselsättning. Förutsättningarna inför 2004 års avtalsrörelse är väsentligt annorlunda. Tillväxten är låg. Sysselsättningen har stagnerat och arbetslösheten ökat till 5,0 procent. Efterfrågan och produktion kommer att växa snabbare framöver, men återhämtningen blir långsam. BNP-tillväxten beräknas uppgå till 1,2 procent i år, 2,3 procent nästa år samt 2,4 procent såväl 2005 som 2006 (se diagram 2). Den långsamma återhämtningen medför en fortsatt låg efterfrågan på arbetskraft. Arbetslösheten sjunker långsamt tillbaka till 4,7 procent 2005. Först 2006 förbättras arbetsmarknadsläget mer påtagligt då arbetslösheten minskar till 4,3 procent. Det underliggande inflationstrycket är lågt till följd av svag tillväxt och lågt resursutnyttjande. Inflationen sjunker därför tillbaka till 1,6 procent i genomsnitt 2004–2006, vilket är 0,7 procentenheter lägre än 2001–2003.

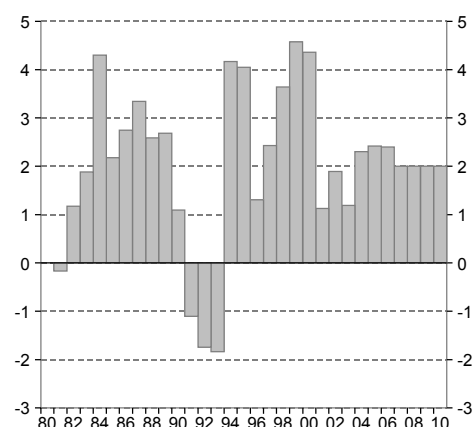
Mot denna bakgrund prognostiseras de avtalsenliga löneökningarna i näringslivet uppgå till 2,1 procent per år 2004–2006, vilket är 0,3 procentenheter lägre än i 2001 års avtalsrörelse (se diagram 3). Arbetskostnaden per timme i näringslivet beräknas

Diagram 1 Timlön i näringslivet
Årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

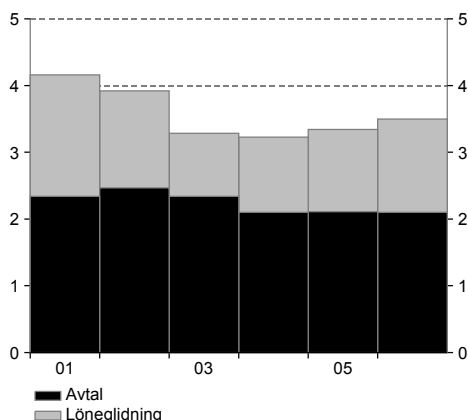
Källa: Medlingsinstitutet (Konjunkturlönestatistiken).

Diagram 2 BNP
Årlig procentuell förändring

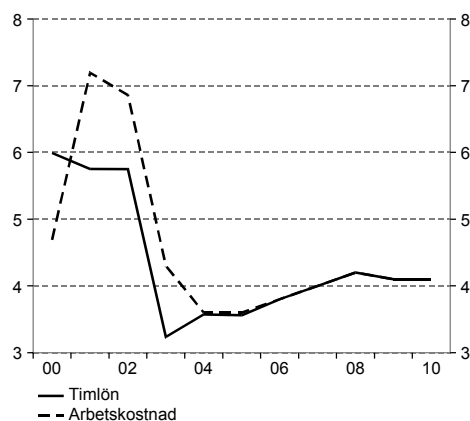
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 3 Avtal och löneglidning i näringslivet: prognos
Årlig procentuell förändring

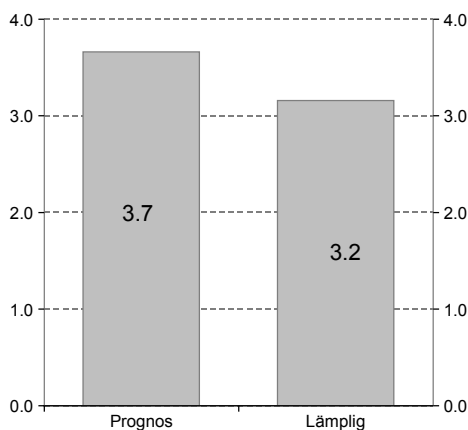
Källor: Medlingsinstitutet (Konjunkturlönestatistiken) och Konjunkturinstitutet.

Diagram 4 Arbetskostnad i näringslivet: prognos
Årlig procentuell förändring

Källor: Statistiska centralbyrån (Nationalräkenskaperna) och Konjunkturinstitutet

Diagram 5 Arbetskostnader i näringslivet 2004–2006
Årlig procentuell förändring

Källor: Statistiska centralbyrån (Nationalräkenskaperna) och Konjunkturinstitutet.

därmed öka med i genomsnitt 3,7 procent per år 2004–2006, vilket är 2,4 procentenheter lägre än 2001–2003 (se diagram 4)

Trots att ökningen av arbetskostnaderna bromsar in jämfört med 2001–2003 vore det samhällsekonomiskt lämpligt med en ännu lägre ökningstakt. Det finns fyra skäl för detta:

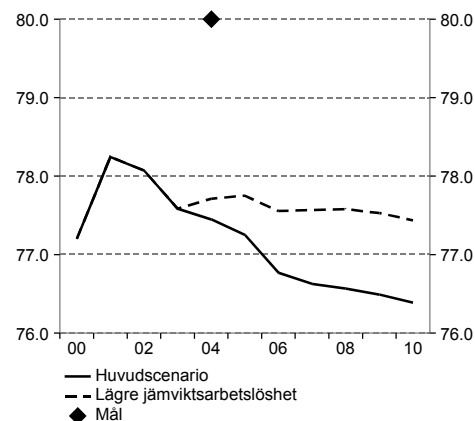
- En något långsammare löneökningstakt än den mest troliga skulle bidra till en snabbare återhämtning av konjunkturen och sysselsättningen. Lägre löneökningar innebär att företagen efterfrågar mer arbetskraft, bl.a. stimuleras tillväxten av lägre reporänta.
- Om regering och riksdag genomför strukturella reformer som ökar arbetsutbudet kan arbetsmarknadens parter och medlare genom återhållsamma löneökningar bidra till att sysselsättningen anpassas snabbare mot det högre utbudet. En minskning av sjukligheten skulle ge betydande samhällsekonomiska vinster som tillfaller löntagarkollektivet i form av bättre hälsa, högre arbetsinkomster samt lägre skatter eller bättre offentlig service.
- Arbetslösheten skulle kunna sänkas varaktigt om arbetsmarknadens parter och dess medlare på såväl central, lokal och individuell nivå i sitt faktiska agerande tar ännu större hänsyn till de samhällsekonomiska fördelarna med hög sysselsättning och låg arbetslöshet. Det ligger i löntagarkollektivets intresse att genom återhållsamma lönekrav möjliggöra en hållbart hög sysselsättning, bl.a. eftersom skatterna då kan sänkas och den offentliga servicen förbättras.
- Det finns en betydande osäkerhet om bl.a. konjunkturen och kronans kurs mot dollarn. Ännu finns inga säkra tecken på en vändning i euroområdet. Om dollarn fortsätter att försvaras kommer den svenska kostnadsnivån stegras ytterligare i förhållande till USA och andra länder som har sina valutor knutna till dollarn.

Mot denna bakgrund gör Konjunkturinstitutet bedömningen att den samhällsekonomiskt lämpliga ökningstakten för arbetskostnaderna 2004–2006 underskrider den mest troliga med 0,5 procentenheter och således uppgår till 3,2 procent per år (se diagram 5). Denna ökningstakt inbegriper förutom avtalade löneökningar och löneglidning, bl.a. ändrade avtalade och lagstiftade kollektiva avgifter, arbetstidsförkortningar samt förändringar av arbetsgivarnas kostnader för sjukskrivning och rehabilitering. Om arbetskostnadsökningarna dämpas på detta sätt och innebär en varaktig förbättring av lönebildningens funktionssätt höjs BNP-tillväxten med ca 0,2 procentenheter per år 2004–2010. Den reguljära sysselsättningsgraden beräknas uppgå till 77,4 procent istället för 76,4 procent 2010, medan riksdagens mål är 80 procent (se diagram 6). Den högre sysselsättningen förbättrar

de offentliga finanserna, vilket resulterar i ett utrymme på 12 miljarder kronor som kan användas för ofinansierade skattesänkningar eller utgiftsreformer.

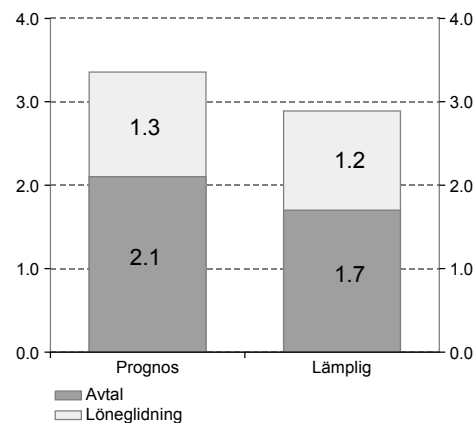
Den samhällsekonomiskt lämpliga ökningstakten för arbetskostnaderna 2004–2006 motsvaras av en årlig ökning av timlönen enligt Konjunkturlönestatistiken med 2,9 procent. Parternas och medlarnas möjligheter att dämpa arbetskostnadsutvecklingen är dock större på central nivå än vid lokala eller individuella förhandlingar. Med hänsyn till detta fördelas den lämpliga ökningstakten mellan avtalsenliga ökningar på i genomsnitt 1,7 procent och en resterande löneglidning på 1,2 procent för 2004–2006 (se diagram 7). Jämfört med 2001 års avtalsrörelse innebär detta en nedjustering av avtalen med i genomsnitt 0,7 procentenheter per år.

Diagram 6 Regulerad sysselsättningsgrad
Procent av befolkningen i åldern 20-64 år

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 7 Avtal och löneglidning i
näringslivet 2004–2006
Årlig procentuell förändring

Källor: Medlingsinstitutet (Konjunkturlönestatistiken) och Konjunkturinstitutet.

Innehåll

1 Löner, arbetskostnader och konkurrensläge 1990–2003	11
Löner och arbetskostnader	11
Det svenska konkurrensläget.....	21
2 Konjunktur- och konkurrensläget inför 2004 års avtalsrörelse.....	27
Arbetsmarknad.....	27
Skatter och transfereringar	28
Inflationsutveckling och förväntningar.....	29
Konkurrensläget inför avtalsrörelsen	31
3 Långsiktiga förutsättningar för lönebildningen	33
Produktivitetsutvecklingen.....	34
Konsumentpriser, produktpriser och bytesförhållande.....	35
Långsiktig ökning av arbetskostnaderna	37
4 Ett huvudscenario för lönebildningen 2003–2010	39
Arbetsutbud, sysselsättning och arbetade timmar.....	40
Långsam återhämtning 2003–2006.....	44
Utvecklingen 2007–2010	46
Arbetskostnader och vinstutveckling	47
5 Två vägar för lönebildningen mot högre sysselsättning.....	51
Ekonomiska effekter av högre arbetsutbud vid olika grader av löneflexibilitet	51
Lönebildning som tolererar lägre arbetslöshet.....	60
6 Samhällsekonomiskt lämplig lönebildning 2004–2006	69
Arbetskostnader.....	69
Timlöner och avtal	71
7 Lönestruktur och samhällsekonomi.....	73
Lönestruktur och ekonomisk utveckling	73
Den svenska lönestrukturen	77

Fördjupningsrutor

Löner och statistik.....	18
Befolkningens sammansättning i arbetsför ålder.....	42
Jämviktsarbetslöshet	56
Den svenska jämviktsarbetslösheten.....	64

1 Löner, arbetskostnader och konkurrensläge 1990–2003

Löner och arbetskostnader

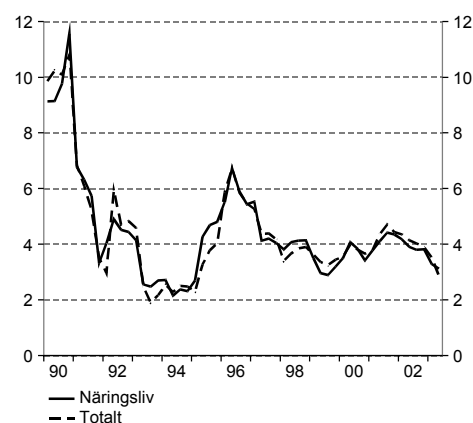
Under 1970- och 1980-talen hade Sverige stora problem med lönebildningen. Arbetskostnaderna ökade betydligt snabbare än i våra viktigaste konkurrentländer. Detta tvingade fram fyra devalveringar 1977–1982 och bidrog till att en ekonomisk kris bröt ut i början av 1990-talet. I november 1992 övergick Sverige från fast till flytande växelkurs och därefter började Riksbanken arbeta mot ett mål om 2 procents inflation. Senare lagfästes också målet att upprätthålla ett fast penningvärde och Riksbanken fick en mer oberoende ställning. Den nya stabiliseringspolitiska regimen ändrade förutsättningarna för lönebildningen. Om lönerna ökar snabbare än vad inflationsmålet medger så leder detta till en åtstramning av penningpolitiken i den grad som krävs för att arbetslösheten ska öka, och löneökningarna dämpas till en nivå som är förenlig med inflationsmålet. Denna mekanism kombinerades under stora delar av 1990-talet med en starkt åtstramande finanspolitik. Dessa nya omständigheter, och den mycket höga arbetslösheten under mitten av 1990-talet, bidrog till att stabilisera inflationsförväntningarna runt 2 procent samt till att en ny syn på lönebildningen utvecklades bland arbetsmarknadens parter. Industriavtalet och motsvarande samarbetsavtal inom andra områden, liksom nya förhandlingsformer och avtalskonstruktioner har bidragit till att löneökningarna sedan 1998 varit avsevärt lägre än under 1970- och 1980-talen (se diagram 8).

Flera steg mot en bättre och väl fungerande lönebildning har alltså tagits på senare år. Det är viktigt att detta arbete fortsätter så att lönebildningen inte förhindrar en hållbart låg arbetslöshet och hög sysselsättningsgrad, eller ger upphov till kostnadschocker eller andra obalanser i ekonomin. En samhällsekonomiskt väl fungerande lönebildning kräver också att lönerna är flexibla så att de anpassas beroende på konjunkturläget samt arbetsutbudets och arbetsefterfrågans sammansättning.

Stabiliseringsavtal 1991–1994

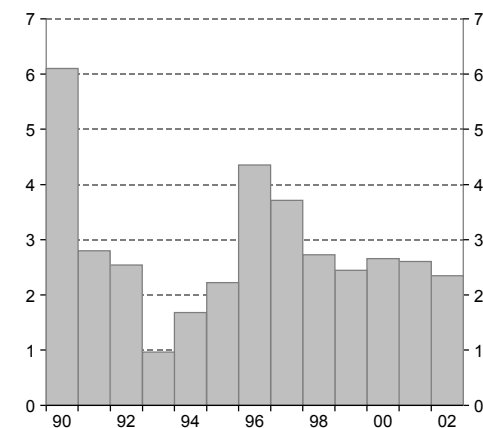
Under den ekonomiska krisen i början av 1990-talet ökade arbetslösheten markant, vilket bidrog till att såväl inflation som löneökningstakt snabbt växlade ner. Samtidigt togs initiativ till att förändra lönebildningen i syfte att minska löneökningstakten. Den s.k. Rehnbergkommissionen fick i mars 1990 i uppdrag att försöka ena arbetsmarknadens parter om en gemensam syn på svensk ekonomi och dess utveckling, och att få till stånd ett stabiliseringsavtal för den kommande avtalsperioden. Resultatet

Diagram 8 Timlön i näringslivet och totalt
Årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

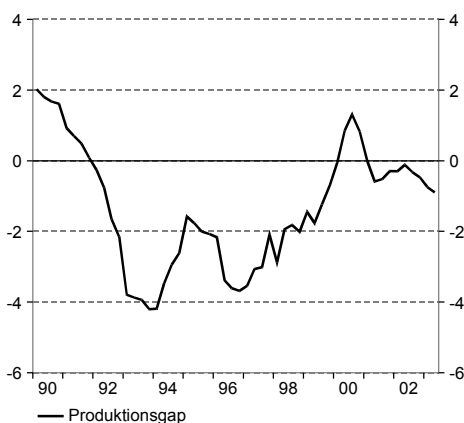
Källa: Medlingsinstitutet.

Diagram 9 Avtalsenliga löneökningar i hela ekonomin
Årlig procentuell förändring

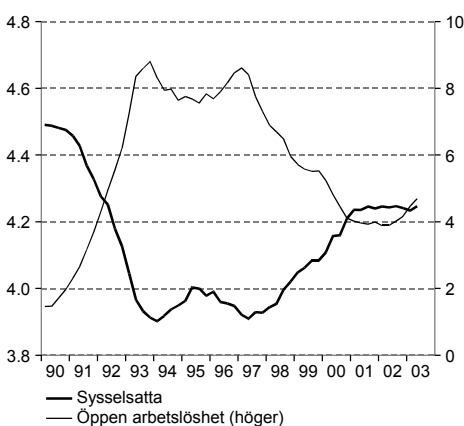
Källa: Medlingsinstitutet.

Diagram 10 Produktionsgap
Procent av potentiell BNP, kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 11 Sysselsättning och arbetslöshet
Miljoner respektive procent, säsongsrensade kvartalsvärden

Källa: Statistiska centralbyrån.

blev ett avtal för huvuddelen av arbetsmarknaden med löneökningar på i genomsnitt 2,7 procent per år för perioden 1991–1992 (se diagram 9). De inflationsdrivande följksamhetsklausuler som tidigare varit vanliga ströks, och löneökningstakten i näringslivet halverades i och med detta till i genomsnitt 5,0 procent per år 1991–1992. Nedväxlingen var mest markant inom byggbranschen till följd av den kraftiga nedgången i byggandet och den höga arbetslösheten bland byggnadsarbetare.

Avtalsrörelsen 1993 resulterade i nya tvåårsavtal av samma typ som stabiliseringsavtalen. Ekonomin var fortfarande i en lågkonjunktur. Produktionsgapet var kraftigt negativt och arbetslösheten var hög (se diagram 10 och 11). Löneavtalen blev därmed låga och löneökningstakten halverades ännu en gång ner till i genomsnitt 2,7 procent per år för näringslivet, varav 1,3 procentenheter utgjordes av avtalsenliga löneökningar. Industrin fick de högsta timlöneökningarna, 3,2 procent, medan byggbranschen fortfarande präglades av hög arbetslöshet och hamnade nästan två procentenheter lägre (se diagram 12).

Tabell 1 Avtalsenliga timlöner 1980–2003

Årlig procentuell förändring, genomsnitt per år

	1980–90	1991–94	1995–97	1998–00	2001–03 ¹
Industri	4,0	1,4	3,3	2,3	2,4
Byggbransch	3,1	0,9	2,9	2,6	2,3
Tjänstenärings	5,5	2,4	3,6	2,8	2,4
Näringsliv	4,6	1,9	3,4	2,6	2,4
Offentlig sektor	7,0	2,2	3,5	2,6	2,5
Totalt	5,4	2,0	3,4	2,6	2,4

¹ Värden för 2003 är prognoser.

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Löneökningarna tar fart 1995–1997

Inför avtalsrörelsen 1995 började ekonomin sakta att återhämta sig. Tillväxten var hög och sysselsättningen ökade något men var fortfarande mycket lägre än före krisen (se diagram 11). Det nyligen införda inflationsmålet hade låg trovärdighet och inflationsförväntningarna var betydligt högre än Riksbankens tvåprocentmål. Det något starkare ekonomiska läget, i kombination med en konfliktfylld avtalsrörelse, resulterade i betydligt högre avtalsenliga löneökningar än under den föregående avtalsperioden. Först ut med att sluta avtal blev massa- och pappersindustrin, som hade gynnats av konjunkturuppgången. Resten av industrin, som inte hade utvecklats lika starkt, följde efter och treårsavtalen för hela industrin hamnade på 3,3 procent per år. Samtidigt tog löneökningarna utöver avtalen, den s.k. löneglidningen, fart i takt med att tillväxten i industriproduktionen ökade, vilket bidrog till att timlönerna i industrin i genomsnitt steg med 5,5 procent per år 1995–1997 (se tabell 2). En så pass hög löneökningstakt är på lång sikt oförenlig med 2 procents infla-

tion och avspeglade ett bristande förtroendet för inflationsmålet. Industrins löneavtal ledde till kompensationskrav i andra branscher och avtalen för ekonomin som helhet blev i genomsnitt 3,4 procent (se tabell 1). Den totala löneökningstakten för näringslivet för perioden 1995–1997 hamnade på 4,8 procent, medan löneökningarna för hela ekonomin uppgick till 4,6 procent (se tabell 2).

Tabell 2 Timlön 1980–2003 enligt Konjunkturlönestatistiken

Årlig procentuell förändring, genomsnitt per år

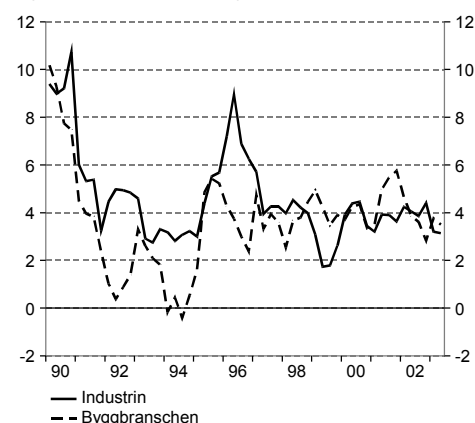
	1980–90	1991–94	1995–97	1998–00	2001–03 ¹
Industri	7,8	4,1	5,5	3,5	3,7
Byggbransch	8,2	1,8	3,8	3,9	4,1
Tjänstenärings	8,2	4,1	4,6	3,7	3,8
Näringsliv	8,0	3,8	4,8	3,6	3,8
Offentlig sektor	7,8	3,9	4,2	3,6	4,4
Totalt	7,9	3,8	4,6	3,6	4,0

¹ Värdet för 2003 är prognoser

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Diagram 12 Timlön i industrin och byggbranschen

Årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

Källa: Medlingsinstitutet.

Industriavtalet bromsar löneökningarna 1998–2000

Den samhällsekonomiskt alltför höga löneökningstakten i 1995 års avtalsrörelse indikerade betydande brister i lönebildningen, i synnerhet med hänsyn till att arbetslösheten fortfarande var hög. Industrifacken inbjöd därför arbetsgivarsidan till förhandlingar om nya former för lönebildningen, vilket sedermera utmynnade i ”Samarbetsavtal om industriell utveckling och lönebildning” eller Industriavtalet. Samtliga organisationer i industrisektorn ställde sig bakom avtalet, och syftet var att få till stånd en förhandlingsordning som gynnar den industriella utvecklingen och konkurrenskraften genom balanserade löneökningar. Avtalets efterlevnad samordnas genom Industrikommittén, som består av ledande företrädare för förbunden. Kommittén utser ett Industrins ekonomiska råd som inför varje avtalsrörelse ger sin syn på svensk ekonomi och dess utveckling, vilket sedan ligger till grund för förhandlingarna. Nya avtal ska vara färdigförhandlade innan de gamla löper ut, och till hjälp i processen har parterna en opartisk ordförande som är utsedd av Industrikommittén. Den opartiska ordföranden kan agera medlare om så behövs, och har även befogenhet att skjuta upp eventuella stridsåtgärder under en fjortondagarsperiod.

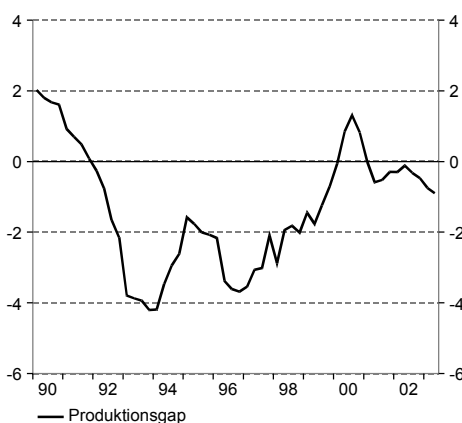
Den första avtalsrörelse där Industriavtalet prövades var 1998, vilket resulterade i lägre avtalade löneökningar än 1995. Konjunktureren var i detta läge på väg upp men arbetslösheten var fortfarande relativt hög. Första avtalet slöts återigen av pappersindustrin, men denna gång med ett treårsavtal på 2,9 procent per år. Detta avtal blev normgivande för resten av industrin, liksom för andra delar av näringslivet och den offentliga sektorn. De

avtalade löneökningarna bromsades från i genomsnitt 3,4 procent per år 1995–1997 till 2,6 procent 1998–2000 (se tabell 1). Jämförelsen av avtalade löneökningar mellan olika perioder försvåras dock av att de senaste avtalsrörelserna i ökande utsträckning resulterat i centrala avtal som endast anger miniminivåer och ger utrymme för mer lokal lönebildning. Det sluts även fler s.k. nollavtal, dvs. avtal utan någon specificerad löneökningstakt. Den genomsnittliga avtalade löneökningstakten, såsom den beräknas, tenderar därför att avta över åren, medan löneglidningen blir successivt högre. Uppbromsningen av de avtalade löneökningarna från 1995–1997 till 1998–2000 är dock så markant att den inte enbart kan förklaras av bristande jämförbarhet över tiden, utan bedöms innebära en faktisk dämpning av löneökningarna.

De sammantagna löneökningarna för såväl näringslivet som den totala ekonomin uppgick i genomsnitt till 3,6 procent per år under 1998–2000, vilket var ca 1 procentenhet lägre än under den föregående treårsperioden (se tabell 2). Under 1998–2000 stärktes konjunkturen avsevärt, sysselsättningen ökade snabbt och arbetslösheten föll tillbaka. Inflation och räntor var dock fortfarande låga, vilket medförde att de reala lönerna ökade förhållandevis mycket. I kombination med att sysselsättningen ökade bidrog detta till att nedväxlingen av den nominella löneökningstakten allmänt kom att uppfattas som framgångsrik.

För att ytterligare förbättra förutsättningarna för lönebildningen beslutade riksdagen våren 2000, efter förslag från regeringen, att inrätta Medlingsinstitutet som fick i uppdrag att verka för en väl fungerande lönebildning. I detta sammanhang fick Konjunkturinstitutet i uppdrag att producera en årlig rapport om de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildningen, varav föreliggande rapport utgör den fjärde. Under 2000 upprättades även samarbetsavtal för den statliga sektorn av samma typ som Industriavtalet, samt ett avtal om förhandlingsordning för den kommunala sektorn.

Diagram 13 Produktionsgap
Procent av potentiell BNP, kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

Avtalen 2001–2003

Den senaste avtalsrörelsen inleddes mot bakgrund av en förhållandevis stark konjunktur 2000. Resursutnyttjandet var ansträngt för första gången sedan 1991 (se diagram 13) och arbetslösheten var betydligt lägre än under 1990-talet men fortfarande högre än under 1970- och 1980-talen. I enlighet med Industriavtalets principer var industrin först med att sluta avtal för treårsperioden 2001–2003. Den avtalsenliga löneökningen uppgick till 2,4 procent per år. Avtalet låg till grund för förhandlingarna i övriga branscher, som slöt avtal på likartade nivåer. Näringslivet fick en genomsnittlig avtalsenlig löneökning på 2,4 procent per år. Detta var 0,2 procentenheter lägre än under perioden 1998–2000 och indikerar en fortsatt bromsning av de avtalsenliga löneökningarna. Minskningen är dock så liten att det inte kan ute-

slutas att den beror på en större andel avtal med lokal lönebildning.

Löneökningarna utöver avtalen blev såvitt nu kan bedömas högre än under tidigare treårsperiod. De sammantagna löneökningarna för näringslivet uppgår till 3,8 procent per år, medan ökningarna stannade på 3,6 procent under perioden 1998–2000. Löneökningstakten steg alltså återigen efter inbromsningen i slutet av 1990-talet.

En överenskommelse inom LO medförde att Kommunal förhandlade sitt avtal efter de övriga, vilket resulterade i något högre löneökningar för de stora kvinnogrupper som de organiserar. Syftet var att löneskillnaderna mellan Kommunals medlemmar och arbetarna i verkstadsindustrin skulle minska. Kommunals avtal slutade på 3,7 procent per år under en treårsperiod, vilket var en procentenhet högre än de avtalade löneökningarna för industrin. Det sista året i avtalet var uppsägningsbart, vilket Kommunal utnyttjade hösten 2002 med motivet att löneskillnaden till verkstadsarbetarna kvarstod. Detta ledde till konflikt under våren 2003 innan ett nytt tvåårigt avtal kunde slutas om 4,0 procent 2003 och 2,5 procent 2004. Den senare siffran är särskilt intressant eftersom detta är det första större avtalet för 2004.

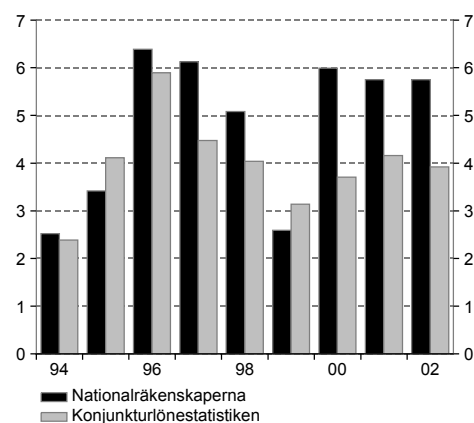
Den nya lönebildningsprocessen med Industriavtalet, Medlingsinstitutet och den offentliga sektorns förhandlingsavtal har bidragit till att nya avtal i de flesta fall kunnat slutas utan konflikter och till att avtalen hamnat något lägre än under den föregående avtalsperioden. Tillsammans med löneglidningen har dock löneökningstakten ökat från 3,6 procent i genomsnitt 1998–2000 till 4,0 procent 2001–2003 (se tabell 2). Den snabbt stigande löneökningstakten indikerar att den svenska lönebildningen för närvarande inte är förenlig med en varaktig arbetslöshet under fyra procent. Konjunkturinstitutet gör också bedömningen att den s.k. jämviktsarbetslösheten uppgår till 4,0 procent (se fördjupningsrutan ”Den svenska jämviktsarbetslösheten”).

Timlöner enligt nationalräkenskaperna

Redogörelsen ovan avser löner enligt den s.k. Konjunkturlöne-statistiken (KL). Timlönen kan alternativt mätas som kvoten mellan nationalräkenskapernas (NR) lönesummor och antalet arbetade timmar. Detta mått ger ungefär samma bild av förloppet under 1990-talet som KL men den genomsnittliga löneökningen var betydligt högre enligt NR (se diagram 14).¹ År 1990 var löneökningstakten i näringslivet enligt NR över 10 procent, medan den under stabiliseringsavtalen 1991–94 bromsades till i genomsnitt 3,4 procent (se tabell 3). Under resten av 1990-talet var löneökningstakten i genomsnitt 4,7 procent medan löneökningarna var högre 2001–2002.

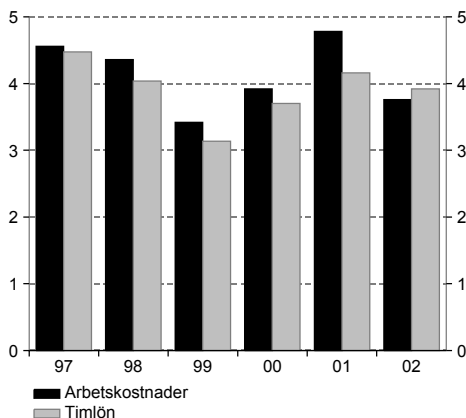
¹ För en diskussion av skillnaderna mellan NR:s timlöner och konjunkturlönestatistiken, se fördjupningsruta ”Löner och statistik”.

Diagram 14 Timlön i näringslivet
Årlig procentuell förändring

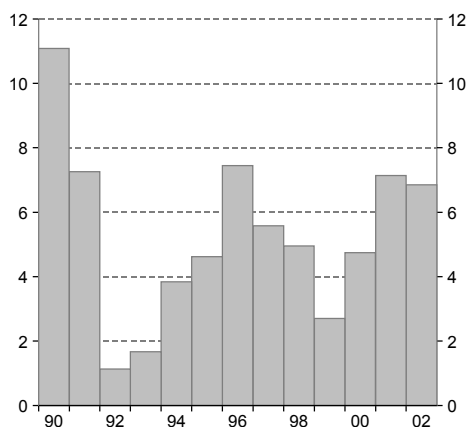
Källor: Statistiska centralbyrån, Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Diagram 15 Arbetskostnadsindex (AKI) och timlön i näringslivet
Årlig procentuell förändring

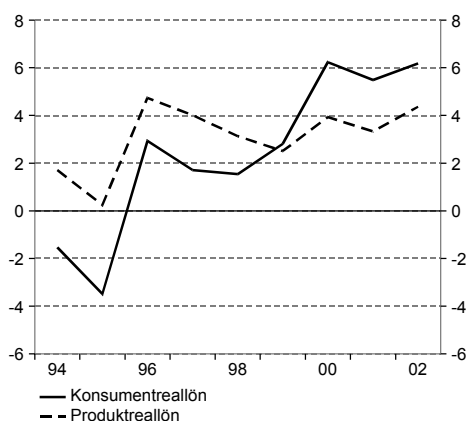
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 16 Arbetskostnad (NR) i näringslivet
Årlig procentuell förändring

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 17 Konsument- och produktrealloän
Årlig procentuell förändring

Anm. Konsumentrealloän = timlön enl. NR – direkta skatter och allmänna egenavgifter, deflaterat med deflatorsn för hushållens konsumtion. Produktrealloän = timlön enl. NR + kollektiva avgifter deflaterat med BNP-deflatorsn.
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Tabell 3 Timlön enligt nationalräkenskaperna

Årlig procentuell förändring, genomsnitt per år

	1981–90	1991–94	1995–97	1998–00	2001–02
Näringsliv	8,2	3,4	5,3	4,6	5,8
Totalt	8,2	4,1	4,9	4,2	5,2

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Arbetskostnadsutveckling

Arbetsgivarnas totala kostnader för anställda inom näringslivet mäts av arbetskostnadsindex (AKI). Ökningstakten för AKI uppgick till 4,2 procent i genomsnitt under 1997–2002 (se tabell 4 och diagram 15), att jämföras med timlöneökningar enligt KL om 3,9 procent. Den snabbare ökningen av arbetskostnaderna beror bl.a. på ökande avtalsenliga arbetsgivaravgifter.

Tabell 4 Arbetskostnad per timme i näringslivet

Årlig procentuell förändring

	1981–90	1991–96	1997–00	2001–02
AKI ¹			4,1	4,3
NR	8,4	4,3	4,5	7,0

¹ AKI finns inte tillgängligt före 1997.

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Arbetskostnaderna per timme kan även mätas som kvoten mellan NR:s lönesummor, inklusive kollektiva avgifter och löneskatter, och antalet arbetade timmar. Under perioden 1981–2002 ökade arbetskostnaderna i näringslivet enligt NR med i genomsnitt 6,5 procent per år. Ökningstakten var hög under hela 1980-talet men bromsades från 11,1 procent 1990 till 7,3 procent 1991 och 1,1 procent 1992 (se diagram 16). Under åren 1997–2000 uppgick den genomsnittliga ökningstakten till 4,5 procent. Därefter steg ökningstakten till ca 7 procent 2001 och 2002.

Konsument- och produktrealloän

Konsumentrealloänen, som mäter löntagarens reala inkomst efter skatt per arbetad timme, ökade med i genomsnitt 2,4 procent per år 1994–2002. Produktrealloänen mäter företagets reala arbetskostnad och ökade under samma period med 3,1 procent per år (se tabell 5 och diagram 17). Under 1995–1997 ökade konsumentrealloänen långsammare än produktrealloänen. Detta hängde bl.a. samman med höjningar av de allmänna egenavgifterna, vilket höll tillbaka löneutvecklingen efter skatt för löntagarna. Dessutom sjönk de svenska exportpriserna i förhållande till importpriserna.

Tabell 5 Konsument- och produktreallo

Årlig procentuell förändring

	1995–97	1998–00	2001–02	1994–02
Konsumentreallo	0,4	3,5	5,8	2,4
Produktreallo	3,0	3,2	3,8	3,1

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Under perioden 1998–2002 ökade i stället konsumentrealloen i genomsnitt snabbare än produktrealloen, trots att exportpriserna fortsatte att öka snabbare än importpriserna. En viktig förklaring är att inkomstskatten sänktes under dessa år.

Löner och statistik

Det är svårt att jämföra löneutvecklingen mellan sektorer, yrkesgrupper och länder samt mellan olika tidsperioder. Ett grundläggande problem är att lönebegreppet inte är entydigt och att löneutvecklingen därför mäts på olika sätt. Lönen kan betraktas som en ren prisvariabel men också som löneinkomst för arbetstagaren eller som lönekostnad för arbetsgivaren. Vilket mått som är mest lämpligt beror på frågeställningen.

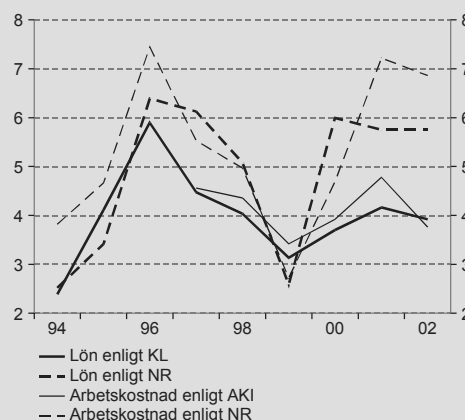
Olika lönebegrepp

För konjunkturanalysen används ofta Konjunkturlönestatistiken (KL), som publiceras med liten eftersläpning varje månad av SCB. Statistikansvarig myndighet är Medlingsinstitutet. Konjunkturlönestatistiken produceras för fyra separata löntagargrupper: kommunalt anställda, statligt anställda, privat anställda arbetare och privat anställda tjänstemän. Statistiken för den privata sektorn baseras på enkäter från 5 000 företag medan en totalundersökning gör för den offentliga sektorn.

Lönedefinitionen i Konjunkturlönestatistiken skiljer sig mellan sektorerna, dels huruvida grundlönen uttrycks som timlön eller månadslön och dels vilka typer av lönetillägg som ingår. SCB publicerar också Arbetskostnadsindex (AKI) men endast för näringslivet och den tillgängliga tidsserien är relativt kort. AKI baseras på Konjunkturlönestatistiken men kompletteras med lön för s.k. icke arbetad tid, t.ex. helglön, sjuklön och semesterlön, samt för lagstiftade och avtalade kollektiva avgifter. Dessa påslag är i huvudsak schablonmässiga eller modellbaserade.

I Konjunkturlönestatistiken är lönen närmast ett prismått. Den uppmätta lönen påverkas endast i mindre omfattning av kvantitetsförändringar som t.ex. ändrat övertidsarbete och substitution mellan olika typer av arbetskraft. Sådana variationer är dock betydelsefulla för produktiviteten och arbetsgivarnas faktiska kostnader per arbetad timme. Konjunkturlönestatistiken är därför inte lämplig för jämförelser mellan lönekostnads- och produktivtetsutvecklingen.

Diagram 18 Lön och arbetskostnad i näringslivet
Årlig procentuell förändring

Källor: Statistiska centralbyrån, Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Genomsnittlig timlön kan också beräknas från nationalräkenskaperna (NR) genom att dividera lönesumman, baserad på företagens kontrolluppgifter, med anställdas arbetade timmar enligt arbetskraftsundersökningen (AKU). Lönemåttet i NR är betydligt vidare än i KL då det inkluderar alla former av skattepliktiga inkomster. Även genomsnittlig arbetskostnad kan beräknas från NR genom att addera lagstiftade och avtalade kollektiva avgifter samt löneanknutna indirekta skatter till lönesummorna. Lön och arbetskostnad enligt NR utgör i många fall mer lämpliga mått än lön enligt KL respektive AKI bl.a. genom att de är konsistenta med andra variabler i NR-systemet som t.ex. arbetsproduktivitet. En nackdel med NR:s lönedata är att de endast publiceras årligen och med betydande eftersläpning samt har vissa periodiseringsproblem.

Tabell 6 Lön och arbetskostnader per timme i näringslivet

Genomsnittlig årlig procentuell förändring 1997–2002

	Timlön	Arbetskostnad
KL och AKI	3,9	4,1
NR	5,2	5,3

Källor: Statistiska centralbyrån, Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Konjunkturlönestatistiken och nationalräkenskaperna ger väsentligt olika bild av löneutvecklingen. Löneökningarna enligt NR har systematiskt varit högre än enligt KL och arbetskostnadsökningen enligt NR har varit motsvarande högre än enligt

AKI (se tabell 6). Dessutom är samvariationen mellan serierna förhållandevis låg.

Skillnaden mellan NR och KL beror på att måtten avser olika definitioner samt beräknas på olika sätt. NR inkluderar olika lönetillägg som inte ingår i eller beräknas mer schablonmässigt i KL, som exempelvis övertidstillägg och OB-tillägg. Vidare utgår KL från månadslön för tjänstemän och timlön för arbetare medan NR baseras på faktiska lönesummor för alla anställda. Till detta kommer statistiska slumpfel i urval samt andra olika typer av mätfel.

Ett av problemen med NR-statistiken är bristande periodisering. En varierande andel av varje års lönesumma är retroaktiva utbetalningar för arbete utfört året innan. Detta problem förefaller vara betydande och medför att NR-statistiken måste tolkas mycket försiktigt för enskilda år. Detta är särskilt tydligt 1999 och 2000 (se diagram 18). På lite längre sikt torde dock NR-statistiken ge en mer rättvisande bild av företagens faktiska kostnadsutveckling än KL-statistiken.

Konjunkturinstitutet använder normalt faktiskt arbetade timmar vid beräkning av timlönen med utgångspunkt i NR-statistiken. Antalet arbetsdagar per år varierar dock beroende på skottår samt i vilken grad helgdagar infaller på veckosluten. Eftersom flertalet anställda har månadslön kan den därigenom uppmätta timlöneökningen variera någontingdelar från ett år till ett annat på grund av sådana kalendereffekter. Detta problem kan dock mildras genom att beräkningen av timlönen i stället baseras på dagkorrigerade arbetade timmar, vilket tillämpas när detta är betydelsefullt för analysen.

Systematisk underskattning

På grund av oenhetliga lönebegrepp och avsaknad av lämpliga sammanvägningsvikter publicerar SCB Konjunkturlönestatistik endast för ovan nämnda fyra löntagargrupper men inte för hela näringslivet eller hela ekonomin. Medlingsinstitutet, som sedan 2001 har det övergripande ansvaret för den svenska lönestatistiken, publicerar dock löneökningstakter för såväl näringslivet som hela ekonomin. Löneökningstakten beräknas då som ett vägt genomsnitt av löneökningstakterna för aktuella löntagargrupper. En viss korrigering görs också av KL-statistiken med hänsyn till avtalade förändringar av arbetstiden. Medlingsinstitutet har tidigare använt sig av lönesummevikter från 1994. I samarbete med SCB har

dock ett nytt lönesummebaserat viktsystem tagits fram för åren 2000 och 2001.

Att med hjälp av lönesummevikter väga ihop löneökningstakter för olika grupper ger dock normalt upphov till en snedvridning av ökningstalen om lönenivån är olika för olika grupper eller om vikterna inte är konstanta över tiden. Denna snedvridning kan bli högst betydande. Snedvridningen skulle kunna undvikas genom en sammanvägning av lönenivåerna för arbetare och tjänstemän. Men för att göra detta krävs tillförlitlig information om antalet arbetade timmar för tjänstemän, vilket saknas för närvarande. Ett räkneexempel baserat på ett antagande för tjänstemännens arbetstid kan dock vara belysande.

Om den normala veckoarbetstiden för heltidsarbetande tjänstemän antas ha uppgått till 38,5 timmar 2002 kan den genomsnittliga timlönen för tjänstemän beräknas för detta år och sedan länkas bakåt med Medlingsinstitutets ökningstakter. Den resulterande timlönen för tjänstemän kan sedan vägas samman i nivå med timlönen för arbetare.

Tabell 7 Timlön i näringslivet 1995–2002
Årlig procentuell förändring

Sammanvägda ökningstakter	4,2
Sammanvägda nivåer	4,6
Nationalräkenskaperna	5,2

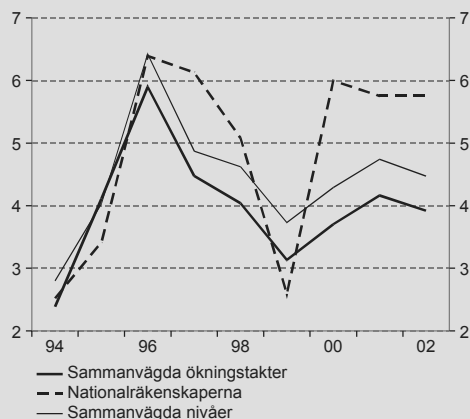
Källor: Statistiska centralbyrån, Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

I tabell 7 och diagram 19 redovisas den aggregerade löneökningstakten i näringslivet beräknad på de två olika sätten, dvs. sammanvägda av de olika gruppernas ökningstakter respektive nivåer. Enligt denna beräkning har den använda aggregeringsmetoden resulterat i en underskattning av den årliga löneökningen i näringslivet med i genomsnitt 0,5 procentenheter under 1995–2002. I första hand är det den ökande andelen tjänstemän i näringslivet, vilka i genomsnitt har en högre timlön än arbetare, som förklarar denna skillnad. Tolkningen är således att genomsnittslönen i näringslivet har ökat inte bara därför att genomsnittslönen för arbetare respektive för tjänstemän ökat utan även därför att andelen tjänstemän, vilka i genomsnitt har högre lön än arbetare, har ökat.

Omkring hälften av den differensen mellan Konjunkturlönestatistiken och nationalräkenskaperna

na skulle alltså kunna förklaras av användningen av en mindre lämplig aggregeringsmetod.

Diagram 19 Lön i näringslivet
Årlig procentuell förändring

Källor: Statistiska centralbyrån, Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

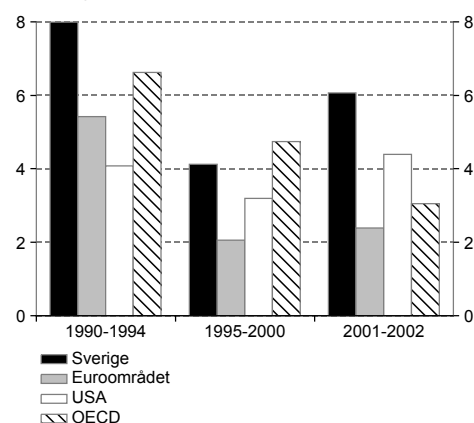
Vilket lönemått som är mest lämpligt beror i första hand på vilken frågeställning som är aktuell. Konjunkturlönestatistiken är bäst lämpad för kortsiktig konjunkturanalys. Fördelen är att den publiceras varje månad och med relativt liten eftersläpning. Den systematiska underskattningen borde dock åtgärdas genom användning av en annan aggregeringsmetod än den som för närvarande används av Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet. Konjunkturlönestatistiken och Arbetskostnadsindex är mindre lämpliga när arbetskostnaden relateras till andra makroekonomiska storheter som exempelvis genomsnittlig produktivitet per arbetad timme eller arbetskostnadens andel av förädlingsvärdet. I sådana sammanhang är lönestatistiken från nationalräkenskaperna att föredra i synnerhet om den över några år genomsnittliga ökningstakten är viktigare än dess variation mellan enskilda år.

Det svenska konkurrensläget

Arbetskostnaderna i näringslivet

Utvecklingen av de svenska företagens internationella konkurrenskraft beror till stor del av hur arbetskostnaderna utvecklas i förhållande till omvärlden. Arbetskostnaden kan mätas per anställd eller per timme.² Arbetskostnaden per anställd har under 1990-talet ökat snabbare i Sverige än i euroområdet och USA (se tabell 8). I euroområdet liksom i OECD-området som helhet är kostnadsökningarna 2001–2002 betydligt lägre än under perioden 1990–1994. Även i Sverige har kostnadsökningen växlat ner jämfört med perioden 1990–1994 men kostnadsökningarna 2001–2002 är betydligt högre än de i omvärlden (se diagram 20).

Diagram 20 Arbetskostnad per anställd i näringslivet
Procent, genomsnitt

Källa: OECD.

Tabell 8 Arbetskostnad per anställd i näringslivet

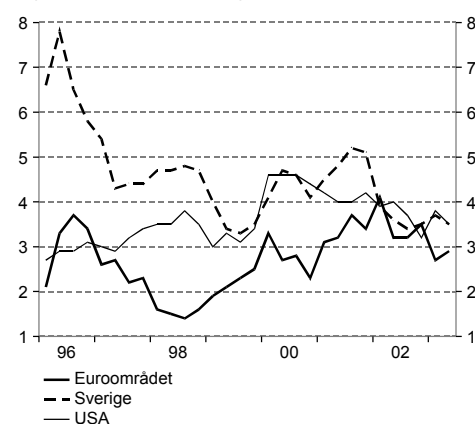
	Sverige	Euro- området	USA	OECD
1990–1994	8,0	5,4	4,1	6,6
1995–2000	4,1	2,1	3,2	4,7
2001–2002	6,1	2,4	4,4	3,1
1990–2002	5,9	3,4	3,7	5,2

Anm. I arbetskostnader ingår kollektiva avgifter men inte löneskatter. Den svenska arbetskostnaden per anställd är enligt OECD:s definition.

Källa: OECD.

Arbetskostnaden per anställd tar inte hänsyn till hur arbetstiden per anställd ändras och är därför ett ganska trubbigt mått. Om möjligt är det alltså bättre att ta hänsyn till variationer i arbetstiden och i stället mäta arbetskostnaden per arbetad timme. Problemet är dock att data endast finns tillgänglig för ett fåtal länder och över korta tidsperioder. Bilden av utvecklingen är emellertid densamma. Även mått per timme har näringslivets arbetskostnader i genomsnitt ökat snabbare i Sverige än i såväl euroområdet som USA (se tabell 9 och diagram 21). Trots den mycket höga arbetslösheten under stora delar av 1990-talet, och trots den nedväxling som skett även i Sverige, fortsätter således arbetskostnaderna att öka snabbare i Sverige än i omvärlden.

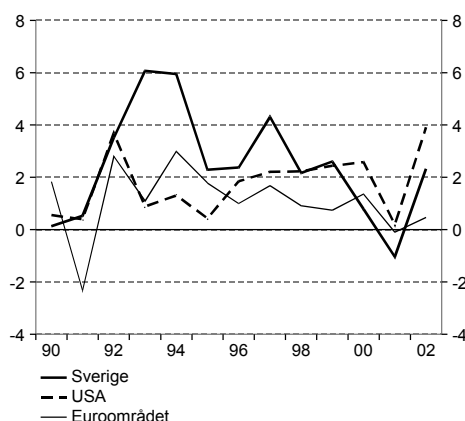
Diagram 21 Arbetskostnad per timme i näringslivet
Årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

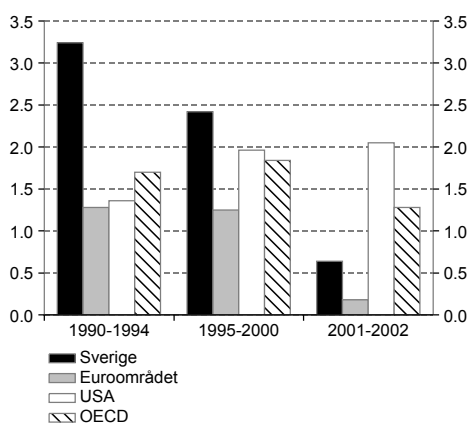
Källa: Eurostat.

² Vid en jämförelse av de svenska arbetskostnaderna i näringslivet med motsvarande kostnader internationellt är bristen på jämförbara data ett problem. Här används två olika mått för att belysa utvecklingen, ett mått från OECD och ett från Eurostat. OECD:s mått på arbetskostnaden är per anställd och baseras på nationalräkenskaper från respektive land. Ett mer rättvisande mått är arbetskostnaden per timme. De flesta länders nationalräkenskaper saknar uppgifter om antalet arbetade timmar. Men om produktivetsmättet mäts på samma sätt blir relationen mellan variablerna konsistent. Ett mått på arbetskostnaden per timme är Eurostats mått Labor Cost Index (LCI) som är under uppbyggnad och beräknas vara fullständigt harmoniserat mellan EU-länderna 2005.

Diagram 22 Arbetsproduktivitet per anställd i näringslivet

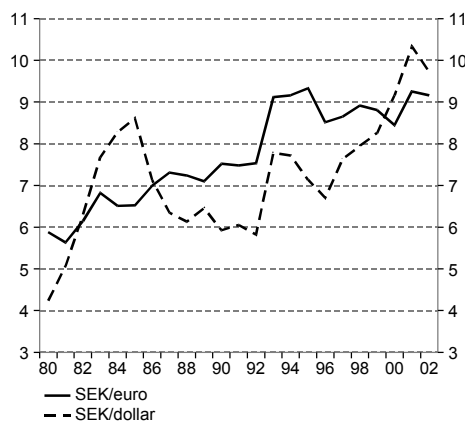

Anm. Den svenska arbetskostnaden per timme enligt Eurostats definition är snarlik den svenska AKI. Källa: OECD.

Diagram 23 Arbetsproduktivitet per anställd i näringslivet
Procent, genomsnitt

Källa: OECD.

Diagram 24 Nominell växelkurs

Källor: Ecwin och Konjunkturinstitutet.

Tabell 9 Arbetskostnader per timme i näringslivet

	Sverige	Euroområdet	USA
1990–1995			3,8
1996–2000	4,8	2,2	3,5
2001–2002	4,2	3,5	3,9
1996–2002	4,6	2,7	3,6

Anm. Data för OECD finns inte tillgängligt i Eurostat. Den svenska arbetskostnaden per timme är enligt Eurostats definition. Detta mått är snarlikt det svenska AKI. En skillnad är att arbetstidsförkortningar för tjänstemän inte ingår i Eurostats definition, men i AKI. En annan skillnad är att AKI är ett månadsindex medan Eurostats mått är ett kvartalsindex.

Källa: Eurostat.

Produktivitetsutvecklingen

För att bedöma utvecklingen av näringslivets konkurrenskraft bör även produktivitetsutvecklingen beaktas. Om produktiviteten ökar snabbare i Sverige än i omvärlden kan arbetskraftkostnaderna öka motsvarande snabbare utan att konkurrenskraften försvagas. En viktig förutsättning för detta är dock att den högre produktivitetstillväxten än i omvärlden inte beror på en överrepresentation inom branscher med stark trendmässig produktivitetstillväxt och därmed fallande priser.

Genom att jämföra utvecklingen av arbetskostnaden per producerad enhet, den s.k. enhetsarbetskostnaden, för olika länder tas hänsyn till skillnader i ökningen av arbetsproduktiviteten. Produktiviteten kan delas upp i en komponent som beror på kapitalanvändning per anställd och en resterande s.k. total faktorproduktivitet (TFP) som fångar hur effektivt både kapital och arbete används. Vid en jämförelse av produktivitetsutvecklingen mellan olika länder brukar man vanligtvis använda sig av arbetsproduktiviteten. En orsak till detta är att det är ett enklare mått att beräkna än TFP.

Den genomsnittliga arbetsproduktiviteten per anställd i näringslivet ökade snabbare i Sverige än i de jämförda regionerna 1990–2002 (se tabell 10 och diagram 22). Den svenska produktiviteten ökade särskilt snabbt fram till 2000 för att sedan sjunka tillbaka i samband med konjunkturförsvagningen 2001 (se diagram 23). Utvecklingen av TFP i hela ekonomin ger samma bild, den svenska produktiviteten har ökat snabbare än omvärldens (se tabell 10).

Tabell 10 Internationell produktivitet utveckling

Arbetsproduktivitet per anställd i näringslivet

	Sverige	Euroområdet	USA	OECD
1990–1994	3,2	1,3	1,4	1,7
1995–2000	2,4	1,3	2,0	1,8
2001–2002	0,6	0,2	2,1	1,3
1990–2002	2,5	1,1	1,7	1,7

Total faktorproduktivitet i hela ekonomin

	Sverige	Euroområdet	USA
1990–1994	1,7	1,0	0,9
1995–2000	2,4	1,0	1,3
2001–2002	0,5	–0,1	0,7
1990–2002	1,8	0,8	1,0

Anm. TFP är beräknad utifrån en Cobb-Douglas produktionsfunktion och mäter den ökning i förädlingsvärdet som inte kan förklaras av ökningen i antalet anställda eller kapital. Den svenska produktiviteten är enligt OECD:s och Ameco:s definition.

Källor: OECD och EU-Kommissionen, AMECO.

Enhetsarbetskostnader och kronans försvagning

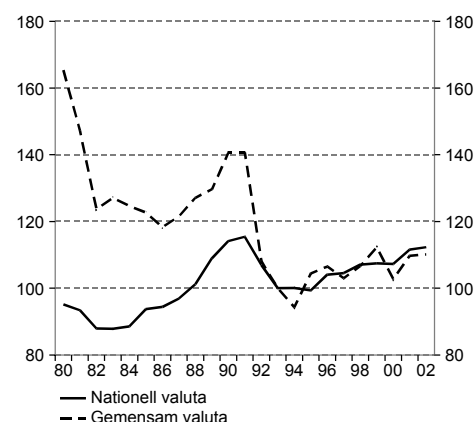
För att bedöma den faktiska utvecklingen av det svenska näringslivets konkurrenskraft måste hänsyn även tas till växelkursförändringar. Svenska företags konkurrenskraft påverkas ju inte bara av kostnadsutvecklingen utan även av växelkursförändringar. En svagare krona innebär att svenska företags får lägre kostnader jämfört med utländska företag. Den relativa enhetsarbetskostnaden, mätt i gemensam valuta, tar hänsyn till växelkursutvecklingen.

I början av 1990-talet förbättrades det svenska kostnadsläget i förhållande till omvärlden när kronan försvagades kraftigt mot bl.a. dollarn och euron (se diagram 24). Kostnadsläget i förhållande till euroområdet har försämrats med ca 5 procent sedan 1994. Mot bakgrund av en någorlunda stabil kurs mellan kronan och euron har alltså den snabbare produktivitetsökningen inte varit tillräcklig för att kompensera för att de svenska arbetskostnaderna har stigit snabbare än i euroområdet (se diagram 25).

I förhållandet till USA ökade det svenska kostnadsläget något under 1994–1995 i samband med att kronan stärktes mot dollarn (se diagram 26). När de svenska kostnadsökningarna sjönk tillbaka i mitten av 1990-talet och växelkursen försvagades mot dollarn föll den relativa enhetsarbetskostnaden.

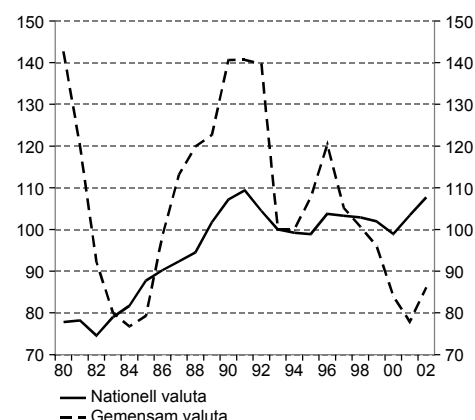
Slutsatsen är att arbetskostnaderna i Sverige stigit snabbare än i euroområdet 1995–2002 även när hänsyn tas till den snabba produktivitetstillväxten i Sverige. Men det relativa kostnadsläget i förhållande till euroområdet är alltjämt lägre än under 1980-talet. Den kraftiga försvagningen av den svenska kronan

Diagram 25 Relativ enhetsarbetskostnad i näringslivet, Sverige i förhållande till euroområdet
Index 1993=100

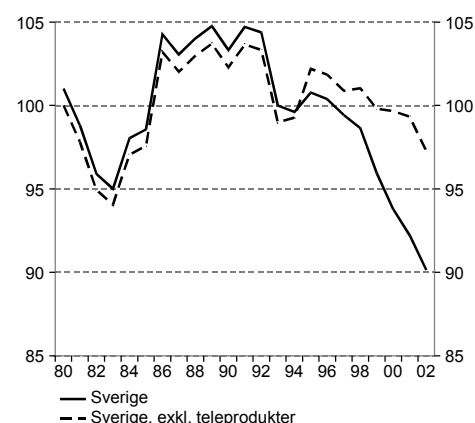
Källor: OECD och Konjunkturinstitutet.

Diagram 26 Relativ enhetsarbetskostnad i näringslivet, Sverige i förhållande till USA
Index 1993=100

Källor: OECD och Konjunkturinstitutet.

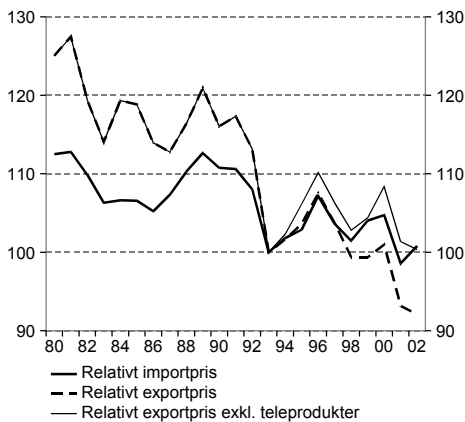
Diagram 27 Bytesförhållande
Index 1993=100

Anm. Avser varor och tjänster.

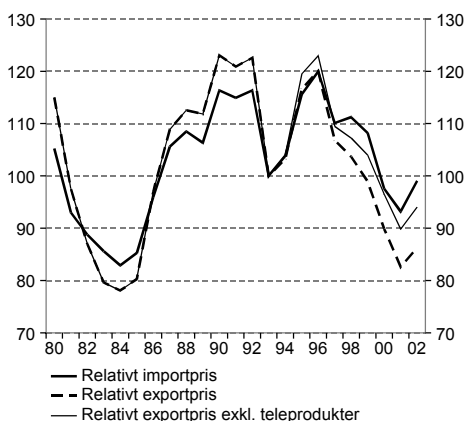
Källor: OECD och Konjunkturinstitutet.

Diagram 28 Relativt export- och importpris, Sverige i förhållande till euroområdet
Index 1993=100

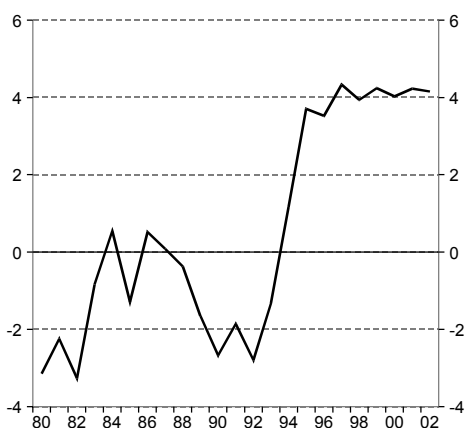
Anm. Exportpriser rensat för teleprodukter finns endast från 1993.
Källor: OECD och Konjunkturinstitutet.

Diagram 29 Relativt export- och importpris, Sverige i förhållande till USA
Index 1993=100

Anm. Exportpriser rensat för teleprodukter finns endast från 1993.
Källor: OECD och Konjunkturinstitutet.

Diagram 30 Sveriges bytesbalans
Procent av BNP

Källa: Konjunkturinstitutet.

mot dollarn har resulterat i att enhetsarbetskostnaden i förhållande till USA har sjunkit under 1990-talets andra hälft.

Priserna i förhållande till omvärlden

Bytesförhållandet är kvoten mellan ett lands export- och importpris. Sveriges bytesförhållande föll med ca 10 procent mellan 1993 och 2002 (se diagram 27). En faktor som kan ligga bakom försämringen i bytesförhållandet är Sveriges stora andel av teleprodukter med en trendmässigt stark produktivitetsutveckling och därmed fallande priser. Rensat för teleprodukter har bytesförhållandet endast sjunkit med ca 3 procent sedan 1993 (se diagram 27).

De svenska exportpriserna har fallit med ca 10 procent mot euroområdets exportpriser och ca 15 procent mot de amerikanska sedan 1993 (se diagram 28 och 29). De relativa svenska exportpriserna föll dock betydligt mer än importpriserna vid den kraftiga försvagningen av kronan 1993, vilket indikerar att svenska företag sänkte sina exportpriser i utländsk valuta för att vinna marknadsandelar. Sänkningen av det relativa exportpriset har lett till en kraftig ökning av den svenska exporten, vilket bl.a. återspeglas i ett stort bytesbalansöverskott (se diagram 30).

En svagare utveckling i exportpriserna än i importpriserna resulterar i ett lägre förädlingsvärde och lägre vinster per enhet. Jämfört med läget i början av 1990-talet har det relativa exportpriset sjunkit ungefär lika mycket som den relativa enhetsarbetskostnaden i förhållande till USA (se diagram 31). I förhållande till euroområdet har dock det relativa exportpriset fallit mer än den relativa enhetsarbetskostnaden (se diagram 32).

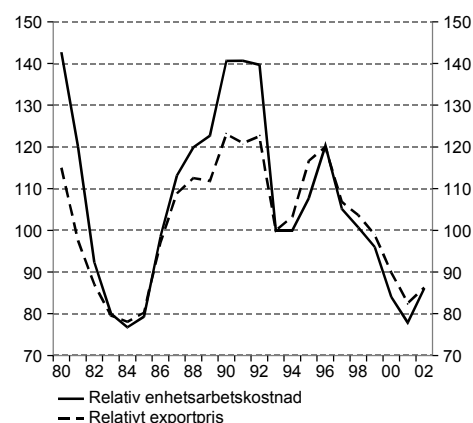
Arbetskostnadsandelen

Utvecklingen av de relativa enhetsarbetskostnaderna tyder på att svenska företags konkurrenskraft förbättrats sedan början av 1990-talet, vilket skulle ha minskat arbetskostnadsandelen, dvs. arbetskostnadernas andel av förädlingsvärdet, vid i övrigt oförändrade förhållanden. Försämringen av bytesförhållandet verkar dock i motsatt riktning. Särskilt det svenska relativa exportpriset har fallit under de senaste 10 åren (se diagram 32). Sammantaget är arbetskostnadsandelen ungefär lika hög 2002 som 1993 och andelen är förhållandevis normal i ett historiskt perspektiv (se diagram 33).

Slutsatsen är att Sveriges förhållandevis låga relativa enhetsarbetskostnader 2002 balanseras av lägre relativa exportpriser och motsvaras därför inte av ett lika starkt konkurrensläge eller en motsvarande låg arbetskostnadsandel. Den stora andelen teleprodukter har medför inte bara låga relativa enhetsarbetskostnader utan också låga relativa exportpriser. Det stora bytesbalansöverskottet indikerar ändå att det svenska näringslivet var

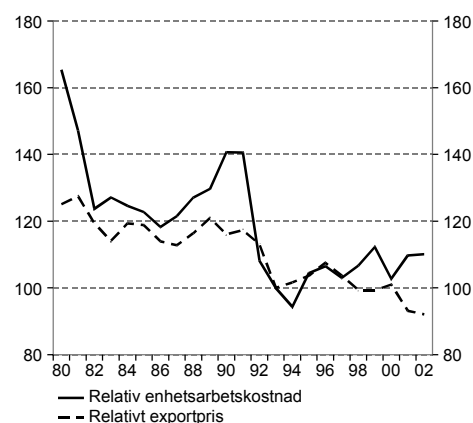
förhållandevis konkurrenskraftigt vid den växelkurs som gällde 2002, dvs. i genomsnitt 9,16 kronor per euro, 9,73 kronor per dollar och 133,7 mått med det handelsvägda TCW-indexet.

Diagram 31 Relativ enhetsarbetskostnad och relativt exportpris mot USA
Index 1993=100

Källor: OECD och Konjunkturinstitutet.

Diagram 32 Relativ enhetsarbetskostnad och relativt exportpris mot euroområdet
Index 1993=100

Källor: OECD och Konjunkturinstitutet.

Diagram 33 Arbetskostnadsandel i näringslivet
Procent

Anm. Före 2000 är serien justerad för bl.a. förändringar i räntebidrag och skatter.

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

2 Konjunktur- och konkurrensläget inför 2004 års avtalsrörelse

De samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildningen har förändrats kraftigt sedan avtalsrörelsen 2001. Lågkonjunkturen innebär att läget på arbetsmarknaden nu är väsentligt svagare. Sysselsättningen har stagnerat medan arbetslösheten ligger på den högsta nivån sedan början av 2000. Efterfrågan och produktionen kommer att växa snabbare, men återhämtningen på arbetsmarknaden väntas dröja till nästkommande vinter. Fortfarande är varslen betydligt fler och antalet nyanmällda lediga platser färre än under den förra avtalsrörelsen.

Förtroendet för Riksbankens inflationsmål är fortsatt högt, men inflationen är något högre i nuläget än inför avtalsrörelsen 2001. Det underliggande inflationstrycket är dock lågt till följd av svag tillväxt och lågt resursutnyttjande. Inflationen sjunker därför tillbaka till 1,4 procent i genomsnitt 2004–2005 vilket är 0,9 procentenheter lägre än 2001–2003.

Den svenska konkurrenskraften gentemot utlandet är fortsatt god, vilket bl.a. illustreras av stora överskott i bytesbalansen. Kronans förstärkning mot bl.a. euron och den amerikanska dollarn pressar dock upp det relativa kostnadsläget 2004–2005 i förhållande till 2001–2003. Mot bakgrund av det svaga arbetsmarknadsläget, de dämpade inflationsutsikterna samt det nu mer ansträngda kostnadsläget bedöms därför den nominella löneökningstakten 2004–2005 sjunka jämfört med 2001–2003. Denna bild stöds också av att löneförväntningarna hos arbetsmarknadens parter, enligt Prosperas enkätundersökningar, är lägre i nuläget än för tre år sedan.

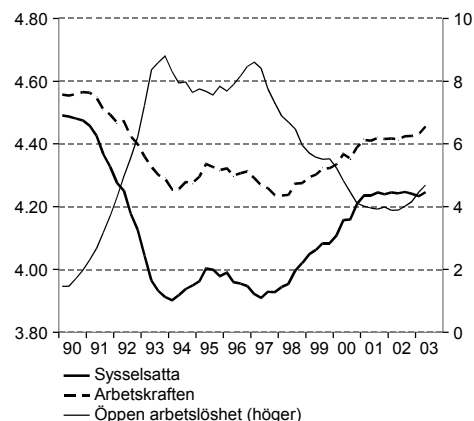
Arbetsmarknad

Svagare arbetsmarknadsläge än 2001

Arbetsmarknaden präglas för närvarande av svag efterfrågan på arbetskraft. Den starka sysselsättningsuppgången som inleddes 1997 avstannade under våren 2001. Även minskningen i arbetslösheten bröts vid denna tidpunkt. Antal sysselsatta har sedan dess planat ut medan arbetslösheten har ökat sedan mitten av 2002 (se diagram 34). Sysselsättningen har hållits uppe av den höga frånvaron medan antalet personer i arbete liksom antalet arbetade timmar har minskat sedan våren 2001 (se diagram 35).

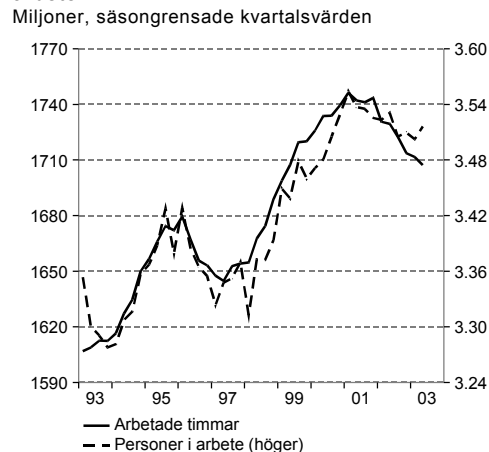
Utbudet av arbetskraft under 2003 har ökat, främst till följd av en ökning av befolkningen i arbetsför ålder samt en minskning av antalet deltagare i arbetsmarknadspolitiska åtgärder. I slutet av augusti 2003 omfattade programmen 28 000 färre personer än året innan. Det ökade arbetskraftsutbudet har inte mött

Diagram 34 Sysselsatta, i arbetskraften och arbetslösa
Miljoner respektive procent, säsongrensade kvartalsvärden

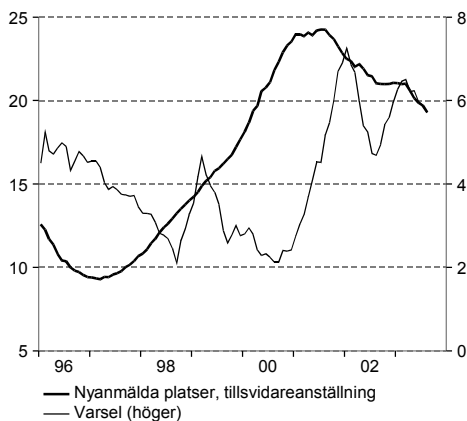
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 35 Arbetade timmar och personer i arbete
Miljoner, säsongrensade kvartalsvärden

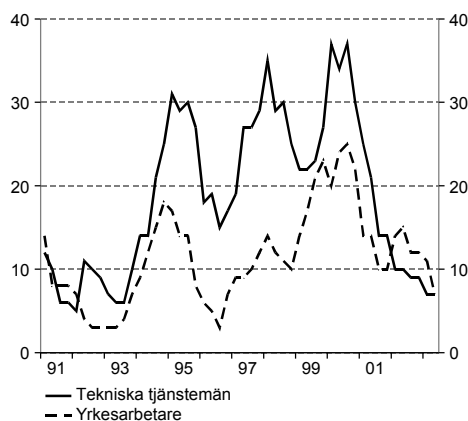
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 36 Nyanmälda platser och varsel
Tusental, månadsvärden

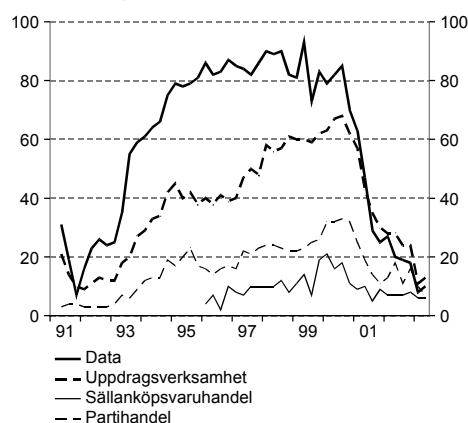
Anm. Glidande medelvärde
Källa: Arbetsmarknadsstyrelsen.

Diagram 37 Bristtal i tillverkningsindustrin enligt Konjunkturbarometern
Andel företag, kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 38 Bristtal i tjänstebranscherna enligt Konjunkturbarometern
Andel företag, kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

motsvarande efterfrågan utan resultat i högre arbetslöshet.

Antalet öppet arbetslösa uppgick i augusti till 241 000 personer, vilket är den högsta noteringen sedan januari 2000. Uttryckt som andel av arbetskraften uppgick den säsongskorrigerade arbetslösheten till 5,0 procent.

Efterfrågan på arbetskraft har fallit tillbaka sedan våren 2001. Antal nyanmälda lediga platser på landets arbetsförmedlingar har minskat markant (se diagram 36). Nedgången återfinns i de flesta branscher men har det senaste året varit något större inom offentlig sektor och uppdragsverksamhet. Antalet varsel började öka igen sommaren 2002 och är fortfarande på en hög nivå. Industrin har stått för nästan hälften av de lagda varslen.

Läget på arbetsmarknaden är i nuläget således betydligt svagare än det var vid den förra avtalsrörelsens inledning hösten 2000. Då hade sysselsättningen ökat och arbetslösheten fallit under tre års tid. Den öppna arbetslösheten var en dryg procentenhet lägre än i dagsläget. Antalet anmälda lediga jobb var också betydligt högre och antal inrapporterade varsel lägre.

Lägre resursutnyttjande än 2001

Den svaga arbetsmarknaden avspeglas även i Konjunkturinstitutets enkätundersökning Konjunkturbarometern. Andelen företag som anger brist på arbetskraft är nu lika låg som i början av 1990-talet. Bilden inom industri- och tjänstebranscherna är snarlik (se diagram 37 och 38). Det som begränsar företagens produktion för närvarande är i första hand den svaga efterfrågan och inte tillgången på arbetskraft eller andra produktionsfaktorer. Stora delar av näringslivet kännetecknas av ett lågt kapacitetsutnyttjande. Även den negativa utvecklingen av medelarbets-tiden för personer i arbete är tecken på outnyttjade resurser i ekonomin. Produktionsgapet, vilket är Konjunkturinstitutets sammanfattande mått på resursutnyttjandet i ekonomin, bedöms vara negativt i nuläget medan det var positivt 2000. Efterfrågetrycket på priser och löner bedöms således vara väsentligt lägre än under avtalsrörelsen 2001 (se diagram 39).

Konjunkturåterhämtningen blir långsam såväl globalt som för Sverige. Efterfrågan stiger gradvis under de kommande två åren men genomslaget på arbetsmarknaden i form av ökande sysselsättning dröjer. Arbetslösheten beräknas minska långsamt för att uppgå till 4,6 procent i slutet av 2005. I takt med att resurserna i ekonomin tas i anspråk krymper produktionsgapet något, men det kommer inte att slutas under de närmaste två åren.

Skatter och transfereringar

Inför avtalsrörelsen 2001 hade den statliga inkomstskatten börjat sänkas. Tanken var att löntagarna skulle kompenseras för de

tidigare höjda egenavgifterna genom fyra successiva skattesänkningar motsvarande sammantaget 7 procent av inkomsten. De tre första sänkningarna genomfördes 2000–2002 medan den fjärde sköts på framtiden av budgetskäl. I stället höjdes kommunalskatten i år med 65 öre och för nästa år prognostiseras en höjning med ytterligare 20 öre.

I höstens budgetproposition föreslogs, som en del av en s.k. grön skatteväxling, en sänkning av arbetsgivaravgiften som minskar arbetskostnaderna med 0,1 procent från och med 2004 samtidigt som inkomstskatten sänks med 200 kronor per person. Propositionen aviserar en fortsatt grön skatteväxling 2005 och 2006, men åtgärderna har ännu inte specificerats.

I år förlängdes arbetsgivaransvaret vid sjukdom med en tredje vecka, vilket bedöms öka arbetskraftskostnaderna med ca 0,3 procent, fördelat på 2003 och 2004.

Sammanfattningsvis sänktes inkomstskatterna före och efter 2001 års avtalsrörelse medan kommunalskatterna höjs fögre och under den kommande avtalsperioden. Detta riskerar att försvåra den avtalsrörelse som nu inleds.

Inflationsutveckling och förväntningar

Kraftiga variationer i inflationstakten

Inför förra avtalsrörelsen hade KPI-inflationen stigit successivt från mycket låga nivåer till 1,5 procent under fjärde kvartalet 2000, vilket är något lägre inflation än i nuläget. Prisökningstakten för de inhemskt producerade varorna och tjänsterna i KPI hade under en period varit historiskt låg och uppgick till 1,4 procent fjärde kvartalet 2000. Den då låga inhemska inflationen berodde bl.a. på de sjunkande enhetsarbetskostnaderna under 2000 samtidigt som det stigande efterfrågetrycket ännu inte slagit igenom i priserna (se diagram 40). Till skillnad från den dämpade inhemskt genererade inflationen var prisökningstakten för de i huvudsak importerade varorna i KPI hög under större delen av 2000, främst beroende på stigande råoljepriser och en svag kronkurs mot i första hand dollarn. Under fjärde kvartalet 2000 hade dock prisökningstakten på importerade varor dämpats och uppgick till 1,7 procent.

Under 2001 steg inflationen snabbt. Delvis hängde detta samman med tillfälligt höga priser på el och vissa livsmedelsprodukter. En betydande orsak var också det ansträngda resursutnyttjandet och ett högre kostnadstryck. Den allt svagare efterfrågeutvecklingen medförde dock att inflationen snabbt föll tillbaka i början av 2002.

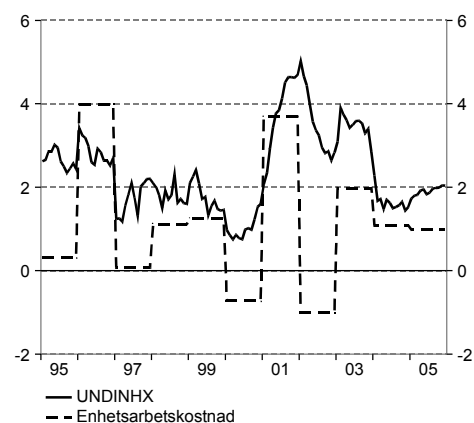
Hösten 2002 och våren 2003 steg återigen inflationen markant, främst på grund av prishöjningar på el och olja. Den regnfattiga hösten och den kalla vintern medförde kraftiga elprishöj-

Diagram 39 Produktionsgap
Procent av potentiell BNP, kvartalsvärden

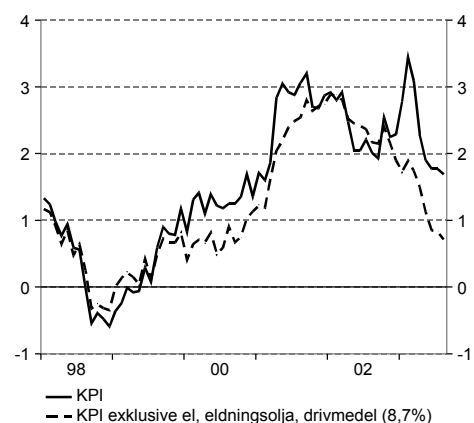
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 40 Inhemsk inflation och kostnads-
tryck
Årlig procentuell förändring, månads- respektive
årsvärden

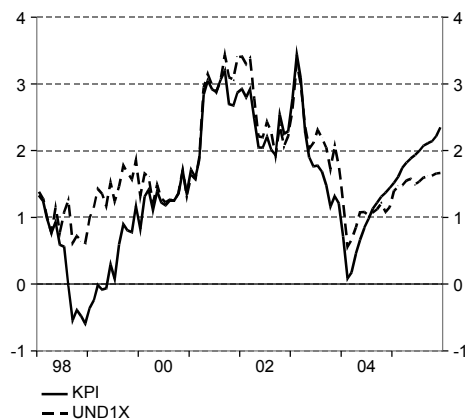
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 41 KPI exklusive vissa varor
Årlig procentuell förändring, månadsvärden

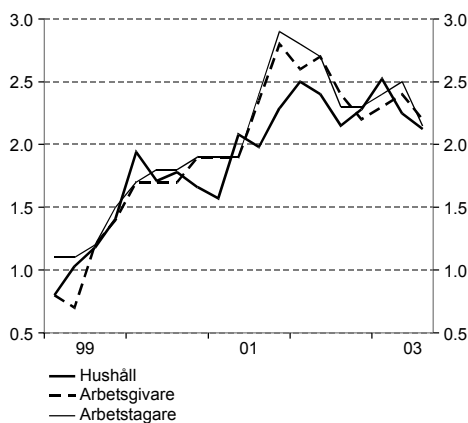
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 42 KPI och UND1X
Årlig procentuell förändring, månadsvärden

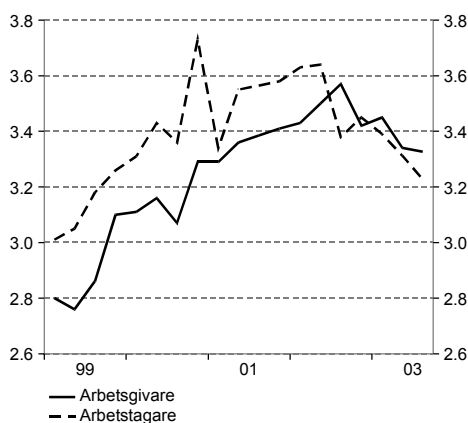
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 43 Inflationsförväntningar på ett års sikt
Årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

Källor: Prospera och Konjunkturinstitutet.

Diagram 44 Löneförväntningar på ett års sikt
Årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

Källor: Prospera och Konjunkturinstitutet.

ningar. Elpriset bidrog som mest med 1,2 procentenheter till KPI-inflationen i februari. Uppgången i oljepriset berodde till stor del på konflikten i Irak. Oljepriset har sjunkit tillbaka i takt med att osäkerheten inom det världspolitiska läget avtagit. Elpriset däremot bedöms vara kvar på höga nivåer fram till nästa vår. I augusti var KPI-inflationen 1,7 procent. Rensat för el- och oljepriser samt räntekostnader uppgår inflationen endast till 0,7 procent (se diagram 41). Det underliggande inflationstrycket är alltså lågt.

Vid sidan av den påtagliga variationen i vissa energipriser, som påverkar inflationsutvecklingen framöver, bedöms det underliggande inflationstrycket bli fortsatt lågt till följd av svag tillväxt och lågt resursutnyttjandet. Produktionsgapet är negativt och kommer inte att slutas under de närmaste två åren. Enhetsarbetskostnaderna bedöms öka relativt måttligt. KPI-inflationen sjunker tillbaka långt under 1,0 procent under våren 2004 och bedöms uppgå till 0,9 procent i årsgenomsnitt. Under 2005, då konjunkturen stärkts, ökar inflationen till 2,0 procent i årsgenomsnitt (se diagram 42).

Sammantaget bedöms KPI-inflationen bli 1,4 procent i genomsnitt 2004–2005, vilket är 0,9 procentenheter lägre än under de senaste tre åren.

Inflations- och löneförväntningar

De kortsiktiga inflationsförväntningarna, som de mäts i olika enkätundersökningar, är nu i allmänhet något högre än de var i slutet av 2000. Ett undantag är företagens inflationsförväntningar i Konjunkturbarometern. Hushållen förväntar sig en inflation på 2,1 procent på ett års sikt medan arbetsmarknadens parter förväntar sig en inflation på 2,1–2,3 procent på ett till två års sikt (se tabell 11).

Inför förra avtalsrörelsen låg inflationsförväntningarna på två års sikt ca 0,3 procentenheter lägre än i dag. Då var emellertid den faktiska inflationen dämpad. När inflationen sedan steg markant under våren 2001 följde inflationsförväntningarna med upp. Eftersom inflationsförväntningar i förhållandevis stor utsträckning följer faktisk inflation bedöms inflationsförväntningarna minska i takt med att den faktiska inflationen sjunker i början av 2004 (se diagram 43).

Arbetsmarknadens parter förväntar sig, enligt Prosperas enkäter, att lönerna kommer att stiga med 3,2–3,3 procent de närmaste två åren. Förväntningarna är därmed lägre nu än vid slutet av 2000, i synnerhet på arbetstagsidan (se diagram 44).

Sammantaget är inflationsförväntningarna för närvarande något högre än under hösten 2000 trots att konjunkturen är svagare. Den faktiska inflationen är också något högre men väntas minska markant under våren 2004. Löneförväntningarna har dämpats under det senaste året, delvis beroende på det svagare arbetsmarknadsläget.

Tabell 11 Inflation och löneförväntningar inför avtalsrörelserna 2001 och 2004

Årlig procentuell förändring

	2000		2003	
	1 år	2 år	1 år	2 år
Inflationsförväntningar				
Arbetsgivarorganisationer (Prospera)	1,9	2,0	2,2	2,3
Arbetsstarorganisationer (Prospera)	1,9	2,0	2,1	2,2
Penningmarknadsaktörer (Prospera)	1,7	1,8	1,8	2,0
Hushållens inköpsplaner (HIP)	1,7		2,1	
Konjunkturbarometer (samtliga branscher)	1,9		0,9	
Genomsnitt	1,8	1,9	1,8	2,2
Löneförväntningar				
Arbetsgivarorganisationer (Prospera)	3,3	3,3	3,3	3,2
Arbetsstarorganisationer (Prospera)	3,7	3,7	3,2	3,2
Genomsnitt	3,5	3,5	3,3	3,2

Anm. Värden för 2000 uppmättes fjärde kvartalet 2000. Förväntningarna 2003 är uppmätta tredje kvartalet förutom inflationsförväntningarna i konjunkturbarometern som är uppmätta i andra kvartalet.

Källor: Aragon, Prospera, Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

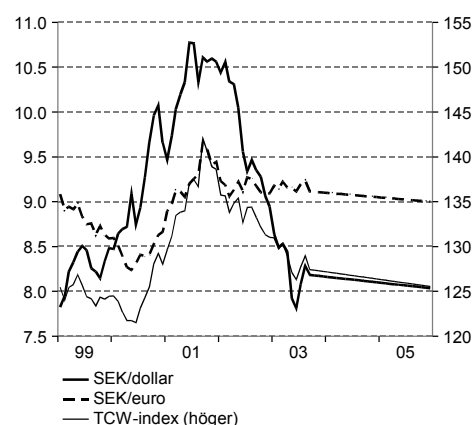
Konkurrensläget inför avtalsrörelsen

De svenska relativa enhetsarbetskostnaderna mätt i nationell och gemensam valuta har stigit något sedan 2000. Detta beror på att arbetskostnaderna har fortsatt att öka snabbare än i omvärlden samtidigt som produktivitetsökningen har bromsats. Ökningen i gemensam valuta beror även på att kronan har stärkts mot bl.a. dollarn (se diagram 45). Exportpriserna har fortsatt att utvecklats svagare än importpriserna. Vinstandelen i näringslivet har fallit med ca 1,3 procentenheter sedan 2001.

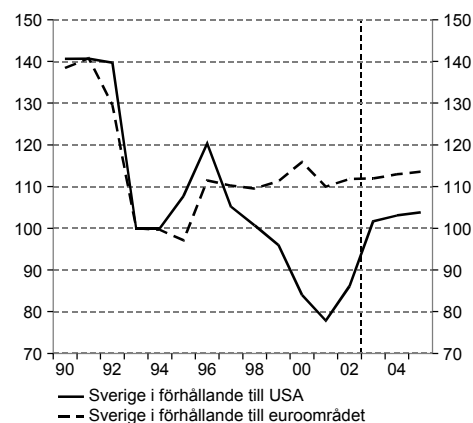
Mot bakgrund av den kraftiga förstärkningen av kronan sedan hösten 2001 väntas kronkursen vara betydligt starkare 2004 och 2005 än under 2001–2003 (se diagram 45). Detta medför att även om de svenska enhetsarbetskostnaderna i nationell valuta skulle öka i linje med omvärldens så kommer kostnaderna justerat för växelkursen att öka snabbare. Ett enkelt räkneexempel är att anta att kostnads- och produktivitetsutvecklingen är lika i Sverige, euroområdet och USA och att endast växelkursen påverkar det relativa kostnadsläget mellan perioderna 2001–2003 och 2004–2005 (se diagram 46). Den starkare kronan innebär att den relativa enhetsarbetskostnaden ökar med ca 2 procent i förhållande till euroområdet och med ca 17 procent i förhållande till USA.

Kronförstärkningen har alltså pressat upp den svenska kostnadsnivån i förhållande till omvärlden och då speciellt mot USA. Den fortsatta växelkursutvecklingen är också osäker. Risken finns att den globala dollarförsvagningen fortsätter som ett resultat av de stora amerikanska underskotten i bytesbalans och offentliga finanser. I så fall kommer den svenska kostnadsnivån

Diagram 45 Nominell växelkurs och TCW-index

Källa: Riksbanken och Konjunkturinstitutet.

Diagram 46 Relativ enhetsarbetskostnad i näringslivet, gemensam valuta
Index 1993=100, årsvärden

Anm. Den vertikala linjen indikerar när räkneexemplet startar.

Källa: Konjunkturinstitutet.

pressas upp ytterligare i förhållande till USA och andra länder som har sina valutor knutna till dollarn.

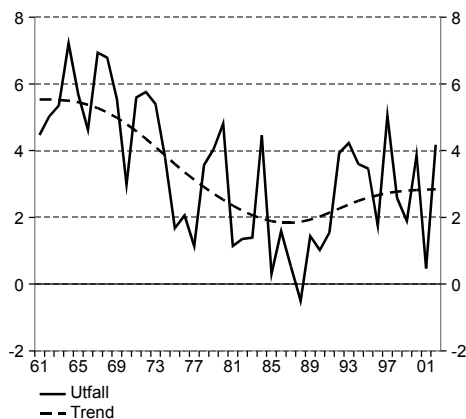
3 Långsiktiga förutsättningar för lönebildningen

Utrymmet för löneökningar beror på hur näringslivets betalningsförmåga utvecklas. Denna bestäms i sin tur av hur produktivitet och produktpriser utvecklas. Mätt per arbetad timme ökar betalningsförmågan motsvarande summan av produktivitets- och prisökningstakterna. Om arbetskostnaderna ökar snabbare än betalningsförmågan så ökar arbetskostnadsandelen, dvs. arbetskostnadernas andel av förädlingsvärdet. Om detta sker enstaka år, vilket ofta är fallet när konjunkturen viker, kan det balanseras av att arbetskostnaderna ökar långsammare än betalningsförmågan när konjunkturen senare vänder uppåt. Sådana konjunkturella variationer i arbetskostnadsandelen är normala. Bestående obalanser mellan arbetskostnaderna och betalningsförmågan är dock inte hållbara. Om arbetskostnaderna under en längre tid exempelvis ökar snabbare än summan av produktivitets- och prisökningarna blir arbetskostnadsandelen successivt högre. Förr eller senare blir den då så hög att avkastningen på en investering i Sverige blir lägre än avkastningen på en investering i omvärlden. Den i Sverige använda kapitalstocken växer då förhållandevis långsamt. Sysselsättningen avtar och arbetslösheten ökar. Efterhand sjunker arbetskostnaderna därför tillbaka och anpassas till företagets betalningsförmåga.

På lång sikt ökar således arbetskostnaderna lika snabbt som produktiviteten och priserna gör tillsammans. Arbetskostnadsandelen är då så hög att avkastningen på en investering i Sverige är lika med avkastningen på en investering i omvärlden. Under förutsättning att det internationella kapitalavkastningskravet och därmed avkastningen på kapital i Sverige är konstant över tiden och under vissa ytterligare förutsättningar avseende den teknologiska utvecklingen ökar den i Sverige använda kapitalstocken lika snabbt som produktionen. Vinsternas andel av förädlingsvärdet är då konstant över tiden, dvs. arbetskostnadsandelen är stabil.³

³ Uttryck i termer av en formell nationalekonomisk modell antas produktionen (förädlingsvärdet) i svenskt näringsliv bestämmas av näringslivets användning av kapital och arbete enligt en s.k. linjärt homogen produktionsfunktion. Det internationellt bestämda procentuella kapitalavkastningskravet bestämmer då kvoten mellan kapital och arbete i svenskt näringsliv på lång sikt. Med en s.k. arbetsbesparande teknologisk utveckling och en konstant internationellt bestämd kapitalavkastning ökar kapitalstocken på lång sikt i samma takt som produktionen. Under dessa förutsättningar ökar även vinsterna i takt med produktionen: vinst- som arbetskostnadsandelen är därför konstanta över tiden.

Diagram 47 Arbetsproduktivitet i näringslivet
Årlig procentuell förändring

Anm. Trenden är beräknad med HP-filiter ($\lambda=400$)
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunktur-
institutet.

Produktivitetsutvecklingen

Produktivitetstillväxten kan delas upp i kortsiktiga konjunkturella variationer samt en variabel trend (se diagram 47). Vid bedömning av den långsiktiga produktivitetsutvecklingen är det den trendmässiga utvecklingen som är mest relevant. Från 1960-talet fram till mitten av 1980-talet sjönk den trendmässiga produktivitetstillväxten i näringslivet för att under 1990-talet åter öka något. 1990-talets första hälft präglades av stora rationaliseringar och utslagning av lågproduktiva företag, medan andra halvan av 1990-talet präglades av den exceptionella utvecklingen inom IT- och teleproduktindustrin (ITK).

För analysen av produktivitetsutvecklingen kan det vara relevant att dela upp ökningen av arbetsproduktiviteten i en del som förklaras av ett tillskott av kapital per arbetad timme, dvs. ökad kapitalintensitet, medan resterande del hänförs till ökad s.k. total faktorproduktivitet (TFP). All produktionsökning som inte kan förklaras av ökat antal arbetade timmar eller stigande kapitalstock hänförs således till ökad TFP, vilken avseglar bl.a. ny teknologi, effektivare arbetsorganisation och stigande utbildningsnivå.

Den snabbare tillväxten i arbetsproduktiviteten under 1990-talet förklaras främst av ett större bidrag från TFP, vilken bl.a. orsakades av den snabba tekniska utvecklingen inom ITK-sektorn. Även om kapitalintensiteten varierar konjunkturmässigt är den långsiktiga ökningen relativt stabil och motsvarar normalt den långsiktiga ökningen av arbetsproduktiviteten, vilket innebär att kapitalmängden ökar långsiktigt ungefär lika snabbt som produktionen. Kapitalbildningen har dock varit något snabbare under 1990-talet än under 1980-talet, vilket ger ett något högre bidrag från ökad kapitalintensitet till arbetsproduktivitetsutveckling (se tabell 12).

Arbetsproduktiviteten i näringslivet bedöms på lång sikt växa med 2,3 procent per år, vilket är snabbare än på 1980-talet men något långsammare än under 1990-talet. Detta motsvarar en långsiktig ökning av produktiviteten i hela ekonomin (BNP) med 1,8 procent. Skillnaden förklaras av att offentlig sektor har mycket låg produktivitetstillväxt, såsom den mäts i nationalräkenskaperna⁴.

⁴ Nationalräkenskaperna antar nolltillväxt för TFP i den offentliga sektorn, men en viss ökning i kapitalintensiteten gör att arbetsproduktiviteten ändå ökar svagt.

Tabell 12 Arbetsproduktivitet

Årlig procentuell förändring

	1981–92	1993–02	Lång sikt
Hela ekonomin (BNP)	1,2	2,3	1,8
Näringslivet	1,7	3,1	2,3
Varav bidrag från:			
TFP-tillväxt	1,1	2,3	1,6
Ökad kapitalintensitet	0,6	0,8	0,7

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Konsumentpriser, produktpriser och bytesförhållande

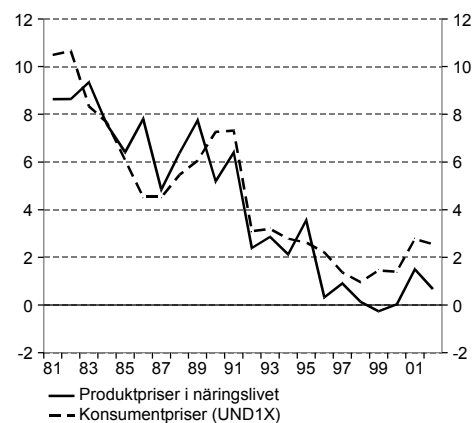
På lång sikt bestäms prisutvecklingen av Riksbankens inflationsmål för konsumentpriserna. Målet för penningpolitiken är en årlig ökning av konsumentpriserna med 2 procent. Mer relevant för företagens lönebetalningsförmåga är dock produktpriserna. Produktreallönen och inte konsumentreallönen måste utvecklas i linje med arbetsproduktiviteten om arbetskostnadsandelen ska vara konstant över tiden, vilket i sin tur är nödvändigt om det internationellt bestämda avkastningskravet liksom kapitalkvoten är konstant över tiden. För att beräkna en hållbar långsiktig nominell ökning av arbetskostnaderna är det därför nödvändigt att studera eventuell långsiktig skillnad mellan konsument- och produktprisutvecklingen. Konsumentprisinflationen mäts vanligen med KPI, men på kortare sikt koncentrerar sig Riksbanken på den underliggande inflationen UND1X. Jämfört med KPI exkluderas räntekostnader och direkta effekter av ändrade indirekta skatter och subventioner. Produktskatter och subventioner ingår inte heller i beräkningen av näringslivets produktpriser (till s.k. baspris). Därför görs jämförelsen av produktpriserna med UND1X. Sedan 1990-talets början har konsumentpriserna i genomsnitt ökat något snabbare än produktpriserna (se diagram 48). De viktigaste bakomliggande faktorerna har varit olika varusammansättning i konsument- respektive produktpriskorgen, förändringar i bytesförhållandet och metodskillnader vid beräkningar av konsument- och produktpriser.

Mer tjänster i konsumtionskorgen

Riksbankens inflationsmål omfattar bara hushållens konsumtion inom landet. I en sluten ekonomi utan handel med omvärlden är prisutvecklingen för produktionen identisk med prisutvecklingen för användningen i ekonomin, dvs. konsumtion och investeringar. I tjänsteproducerande branscher med normalt lägre produktivitetstillväxt kommer prisutvecklingen vanligtvis att vara högre än i varuproducerande branscher. Den långsiktiga prisutvecklingen för investeringar är därför svagare än för konsumtionen eftersom investeringarna bara till en mindre del består av tjänster

Diagram 48 Produkt- och konsumentprisutveckling

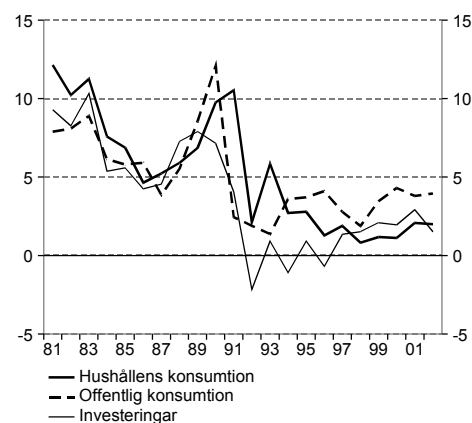
Årlig procentuell förändring

Källa: Statistiska centralbyrån.

Diagram 49 Prisutveckling

Årlig procentuell förändring

Källa: Statistiska centralbyrån.

(se diagram 49). Med utgångspunkt från de historiska samband som har gällt för dessa relationer väntas produktpriserna i näringslivet av detta skäl på lång sikt öka 0,1 procentenhet långsammare per år än konsumentpriserna (se tabell 13).

Tabell 13 Priser

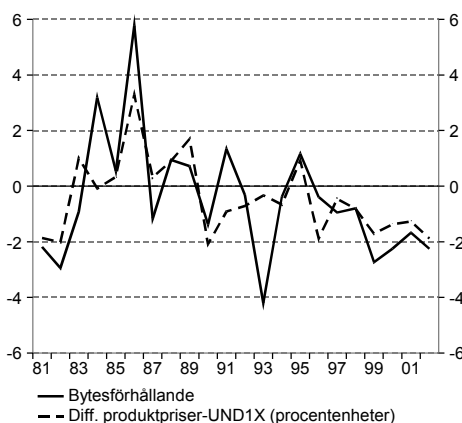
Årlig procentuell förändring

	1981–92	1993–02	Lång sikt
Produktpriser i näringslivet	6,8	1,2	1,7
Bytesförhållande ¹	0,3	–1,4	0,0
Konsumentpriser, UND1X-inflation	6,8	2,1	2,0
Differens produktpris–UND1X	0,0	–0,9	–0,3
Bidrag till differens			
Produktsammansättning	–0,1	–0,1	–0,1
Bytesförhållande	0,3	–0,6	0,0
Metodskillnad	–0,2	–0,2	–0,2

¹ Kvoten mellan exportpriser och importpriser

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 50 Priser och bytesförhållande
Årlig procentuell förändring

Anm. Diff. är skillnad mellan årlig procentuell förändring av produktpriserna i näringslivet och UND1X-inflationen
Källa: Statistiska centralbyrån.

Försämrat bytesförhållande har dämpat produktpriserna

Sverige är en öppen ekonomi med stor utrikeshandel. I en öppen ekonomi är det inte nödvändigtvis samma typer av varor och tjänster som produceras respektive används. Därav följer att produktpriserna långsiktigt kan avvika från konsumtions- och investeringspriser. Om priserna på det som produceras i Sverige utvecklas långsammare än det som används kommer det att registreras som ett försämrat bytesförhållande, dvs. fler exportvaror går åt för att byta till sig en given mängd importvaror. Bytesförhållandet mäts vanligen som kvoten mellan export- och importpriser uttryckta i samma valuta. Importpriserna har störst inverkan på konsumentpriserna medan exportpriserna enbart ingår i produktpriserna.

Under 1980-talet förbättrades bytesförhållandet något, vilket bidrog till att hålla uppe produktprisutvecklingen, men under 1990-talet försämrades bytesförhållandet markant (se diagram 50). Försämringen kan förklaras av främst tre faktorer. För det första försvagades kronan under 1990-talet, vilket innebar ökade importpriser utan motsvarande uppgång för exportpriserna eftersom exportföretagen delvis använde den svagare kronan för att öka sina marknadsandelar. Den betydande förbättringen av bytesbalansen har således delvis åstadkommits genom sänkta relativa exportpriser. För det andra består svensk export (och därmed produktion) till stor del av varugrupper med trendmässigt fallande priser som t.ex. teleprodukter. För det tredje har Sverige en betydande nettoexport av varor, vilket tenderar att försämma bytesförhållandet eftersom prisutvecklingen på varor är långsammare än på tjänster.

På lång sikt bedöms inte bytesförhållandet bidra till någon entydig skillnad mellan konsument- och produktprisutvecklingen (se tabell 13). Det förklaras av att olikheter i produktsammansättningen mellan export och import väntas minska och därtill motverkas av ett, även på längre sikt, minskande bytesbalansöverskott. Exportpriserna tenderar då att öka jämfört med importpriserna.

Metodskillnader

Ytterligare en komplikation vid bedömningen av den långsiktiga ökningen av produktpriserna är att beräkningsmetoderna är olika för konsumentprisinflationen, som Riksbanken försöker styra, och produktprisutvecklingen. Vid beräkning av både KPI- och UND1X-inflationen beaktas inte prisdämpande effekter som beror på att konsumenterna ändrar sitt beteende vid förändrade relativpriser och t.ex. ökar konsumtionen av varor vars priser stiger förhållandevis lite. Denna typ av beteendeförändring påverkar dock produktpriserna, vilket beräknas leda till att dessa ökar ca 0,2 procentenheter långsammare än UND1X (se tabell 13).

Sammantaget bedöms UND1X-inflationen på lång sikt ligga i linje med Riksbankens mål på 2 procent. Produktpriserna i näringslivet beräknas då öka med 1,7 procent per år.

Långsiktig ökning av arbetskostnaderna

Den långsiktiga ökningstakten för arbetskostnaderna i näringslivet är alltså lika med summan av produktivitetens och produktprisernas långsiktiga ökningstakter. Eftersom skillnad i produktivitetens utveckling historiskt avbildas i motsvarande skillnad i prisutveckling kan den långsiktiga utvecklingen för arbetskostnaderna i princip härledas från hela eller delar av näringslivet, under förutsättning att löneutvecklingen på lång sikt är densamma i alla delar av näringslivet. Detta behöver givetvis inte vara fallet under kortare perioder, men på lång sikt är det rimligt att anta samma ökningstakt.

På lång sikt bedöms arbetsproduktiviteten öka med 2,3 procent i näringslivet vilket tillsammans med en produktprisutveckling om 1,7 procent ger en långsiktig ökning av arbetskostnaderna på 4,0 procent för arbetskostnadsökningar per år (se tabell 14). Den offentliga sektorns arbetskostnader kan öka mer eller mindre om skattesatser och/eller den offentliga sysselsättningen utvecklas i motverkande riktning. Om arbetskostnaderna ökar snabbare i offentlig sektor måste andelen offentlig sysselsatta minska eller den genomsnittliga skattesatsen höjas, men det påverkar inte direkt konsumentprisinflationen men på lång sikt är det rimligt att anta konstanta skattesatser och

sysselsättningsandelar. Detta får till följd att arbetskostnaderna i offentlig sektor måste utvecklas i samma takt som i näringslivet.

På kort sikt kan arbetskostnadsandelen avvika från den långsiktigt hållbara nivån t.ex. som en följd av att arbetskostnadsökningen överstigit summan av produktpris- och produktivitetsökningarna. Det uppkommer förr eller senare en anpassning ner mot den långsiktigt hållbara arbetskostnadsandelen genom att arbetskostnaderna övergångsvis ökar långsammare än summan av produktivitets- och produktprisökningarna. En närmare analys av utvecklingen de kommande åren redovisas i avsnitt 4–6.

Tabell 14 Arbetskostnader i näringslivet på lång sikt

Årlig procentuell förändring

	1981–92	1993–02	Lång sikt
Produktpris	6,8	1,2	1,7
Produktivitet	1,7	3,1	2,3
Betalningsförmåga	8,5	4,3	4,0

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

4 Ett huvudscenario för lönebildningen 2003–2010

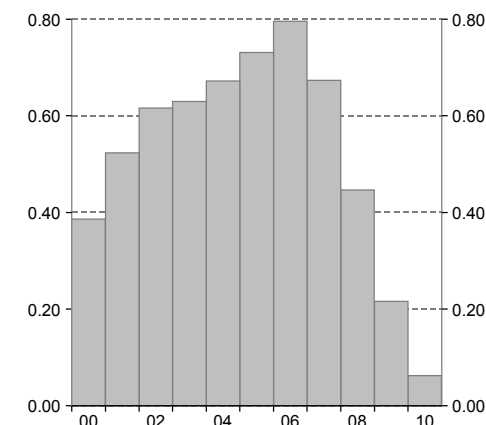
Sedan mitten av 1990-talet har den svenska ekonomin utvecklats förhållandevis gynnsamt. Arbetslösheten har minskat och sysselsättningen ökat samtidigt som inflationen varit i linje med Riksbankens mål. De offentliga finanserna har förbättrats främst som en följd av den stigande sysselsättningen och underskottet i bytesbalansen har ersatts av ett stort överskott.

Den gynnsamma utvecklingen har fört med sig att många har fått det bättre. I synnerhet innebär den stigande sysselsättningen att löneinkomsterna har ökat och att fler klarar av att försörja sig själva. Det finns dock fortfarande många som saknar arbete och de s.k. ohälsö- och sjuktalen har ökat dramatiskt sedan slutet av 1990-talet. Dessutom har inkomstskillnaderna vidgats även om de fortfarande är små i ett internationellt perspektiv.

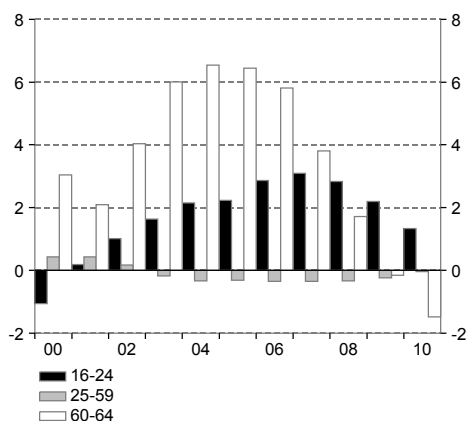
Det finns några saker som är särskilt viktiga för befolkningens materiella levnadsstandard, mätt t.ex. som summan av privat och offentlig konsumtion per invånare. Förutom en låg arbetslöshet och jämn inkomstfördelning är det framför allt antalet arbetade timmar per invånare samt produktiviteten, dvs. produktionen per timme, som bestämmer invånarnas materiella levnadsstandard. Fler arbetade timmar liksom högre produktivitet innebär att mer produceras och den sammantagna konsumtionen kan då bli motsvarande högre. På kort sikt kan konsumtionen per invånare öka ytterligare på bekostnad av investeringarna eller genom att importen ökar i förhållande till exporten. Båda dessa vägar minskar dock de framtida konsumtionsmöjligheterna i motsvarande grad. Mer konsumtion i dag genom mindre investeringar medför lägre framtida produktion. Mer import i förhållande till exporten innebär en försämrad förmögenhetsposition i förhållande till omvärlden som förr eller senare tvingar fram en motsvarande lägre import i förhållande till exporten. Slutsatsen är därför att en hållbar ökning av den sammantagna konsumtionen kräver en ökning av antalet arbetade timmar eller en ökning av produktiviteten.

På lång sikt bestäms utvecklingen av den reala timlönen främst av hur produktiviteten utvecklas medan utvecklingen av den nominella lönen även styrs av Riksbankens inflationsmål, vilket diskuteras närmare i avsnitt 3 ovan.

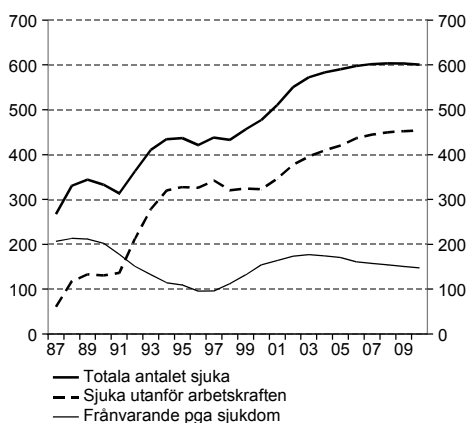
Förutom att öka utrymmet för den sammantagna konsumtionen innebär fler arbetade timmar att de offentliga finanserna förstärks främst genom att underlagen för arbetsgivaravgifter, inkomstskatt och mervärdesskatt blir större men även genom att utgifterna för bl.a. a-kassa och sjukersättning kan bli lägre. Vid ett givet mål för det offentliga sparandet skapar ett högre antal arbetade timmar därmed utrymme för ofinansierade skattesänkningar eller utgiftsreformer. På detta sätt förs hela de samhälls-ekonomiska vinsterna av fler arbetade timmar ut till befolkning-

Diagram 51 Befolkning 16–64 år
Procentuell förändring

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 52 Befolkning
Årlig procentuell förändring

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 53 Totalt antal sjuka
Tusental personer

Källa: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

en i form av högre disponibla inkomster eller bättre standard för t.ex. vård, skola och omsorg.

Arbetsutbud, sysselsättning och arbetade timmar

Arbetsutbudet beror i hög grad på den demografiska utvecklingen. Antalet personer i arbetsför ålder beräknas öka med i genomsnitt 0,5 procent per år 2004–2010, men ökningen är betydligt långsammare mot slutet av perioden (se diagram 51). Inom åldersgruppen 16–64 ändras sammansättningen främst genom växande andelar för personer som är 16–24 eller 60–64 år (se diagram 52). Båda dessa grupper utmärks av ett förhållandevis lågt arbetskraftsdeltagande. Vid antagandet att arbetskraftsdeltagandet är konstant för varje åldersgrupp beräknas arbetskraften öka med i genomsnitt 0,3 procent per år 2004–2010, dvs. den förändrade ålderssammansättningen bromsar den årliga ökningen av arbetsutbudet med 0,2 procentenheter. En viktig förklaring är att den stora gruppen av 40-talister når åldrar då många lämnar arbetskraften genom olika typer av förtida pensionering.

Arbetsutbudet beror på i vilken utsträckning de i arbetsför ålder är utanför arbetskraften, t.ex. på grund av utbildning eller sjukdom. Det totala antalet sjuka har ökat kraftigt i Sverige sedan 1998 och är för närvarande högre än i många länder (se diagram 53).

Det totala antalet sjuka prognostiseras öka något t.o.m. 2005.⁵ Utvecklingen därefter styrs av antagandet att andelen sjuka är konstant för varje åldersgrupp. Den förändrade befolkningssammansättningen medför då en fortsatt men allt svagare ökning av det totala antalet sjuka. Den korta sjukfrånvaron har minskat något under loppet av innevarande år och fortsätter att minska under de kommande åren. Det finns också en tendens till övergång från heltids- till deltidssjukskrivning samt övergång från långtidssjukskrivning till aktivitets- eller sjukersättning (tidigare benämnd förtidspension). Antalet frånvarande på grund av sjukdom beräknas därför minska och uppgå till ca 147 000 personer 2010, vilket motsvarar en nedgång på ungefär 15 procent jämfört med 2002. Den fortsatta ökningen av det totala antalet sjuka uppkommer i stället genom ett ökande antal sjuka utanför arbetskraften under hela perioden 2003–2010. Vid dessa antaganden ökar arbetskraftsutbudet med i genomsnitt 0,1 procent per år 2004–2010.

Utifrån erfarenheterna av hur arbetsmarknaden och lönebildningen har fungerat sedan mitten av 1990-talet samt med hänsyn till ett stort antal indikatorer bedöms jämviktsarbetslösheten för närvarande uppgå till 4,0 procent. Innebörden är att arbetslösheten inte varaktigt kan understiga denna nivå eftersom

⁵ Se fördjupningsrutan i *Konjunkturläget* juni 2003 ”Den svenska sjukfrånvaron” för en analys av möjliga förklaringar till den ökande sjukligheten.

lönebildningen då skulle vara inflationsdrivande i sådan utsträckning att Riksbanken tvingas höja reporäntan för att dämpa tillväxt och inflation. Antagandet understöds av olika ekonometrisk analys som t.ex. den estimering som redovisas i fördjupningsruta ”jämviktsarbetslöshet” samt den s.k. SVAR-modellen, som rutinmässigt redovisas i Konjunkturläget. Utifrån en demografisk framskrivning beräknas jämviktsarbetslösheten öka svagt till 4,1 procent år 2010. Orsaken är att åldersgrupper som har relativt hög arbetslöshet utgör en växande andel av arbetskraften.

I takt med konjunkturåterhämtningen kommer arbetslösheten att sjunka ner mot 4,0–4,1 procent. Tillsammans med utvecklingen av arbetskraftutbudet medför detta att sysselsättningen ökar med i genomsnitt 0,2 procent per år 2004–2010 (se tabell 15).

Medelarbetstiden är antalet arbetade timmar per sysselsatt. Den ökande andelen över 60 år minskar medelarbetstiden eftersom denna åldersgrupp i förhållandevis hög utsträckning arbetar deltid. Därtill minskar medelarbetstiden genom vissa avtalade arbetstidsförkortningar. En motverkande effekt är att den sjunkande sjukfrånvaron ökar medelarbetstiden, vilket beror på att de sjukfrånvarande räknas som sysselsatta. Sammantaget beräknas medelarbetstiden öka med i genomsnitt 0,1 procent per år 2004–2010.⁶ Antalet arbetade timmar ökar därmed med i genomsnitt 0,3 procent per år 2004–2010 (se diagram 54 samt Tabell 15). Antalet arbetade timmar per invånare minskar till en lägre nivå än under 1990-talskrisen (se diagram 55), vilket kan skapa finansieringsproblem för den offentliga sektorn vid oförändrade skattesatser.

Tabell 15 Arbetsmarknaden

Tusental personer, nivå respektive årlig procentuell förändring

	2002	2003	2004	2005	2006	2007–10
Befolkning 16–64	5 666	0,6	0,7	0,7	0,8	0,4
Arbetskraftsutbud	4 421	0,7	0,0	0,1	0,1	0,1
Arbetslöshet ¹	176	4,8	4,9	4,7	4,3	4,1
Sysselsatta	4 244	–0,2	–0,1	0,3	0,5	0,1
Medelarbetstid ²	1 622	–1,0	0,5	0,0	0,1	0,0
Arbetade timmar ³	6 885	–1,2	0,3	0,5	0,5	0,1

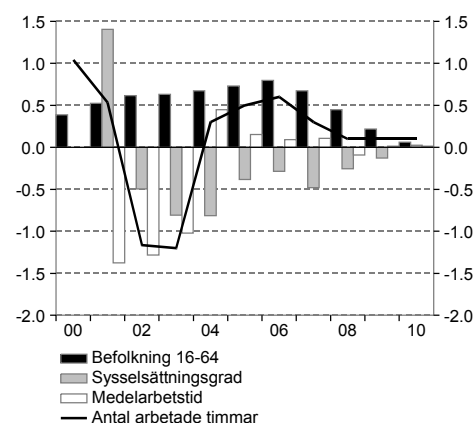
¹ I procent av arbetskraften.

² Antal arbetade timmar per sysselsatt och år.

³ Miljoner timmar enligt NR.

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 54 Bidrag till antal arbetade timmar Procent

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 55 Antal arbetade timmar per invånare Hundratals timmar

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

⁶ Medelarbetstiden beräknas påverkas ungefär lika mycket av åldersutvecklingen som av avtal under perioden 2004–2010.

Befolkningens sammansättning i arbetsför ålder

Statistiska centralbyråns Arbetskraftsundersökning (AKU) är den viktigaste källan vid kvantitativa analyser av arbetsmarknaden. Varje månad telefonintervjuas cirka 21 000 personer i åldersgruppen 16–64 år om förhållandena på arbetsmarknaden, t.ex. om de en given s.k. mätvecka är sysselsatta eller arbetslösa samt om de är sjuka. Statistiken redovisas med en mängd gruppindelningar.

Denna fördjupningsruta redovisar hur befolkningen är sammansatt enligt AKU. Dessutom diskuteras hur de som är sjuka enligt AKU förhåller sig till Riksförsäkringsverkets statistik.

I AKU delas befolkningen i arbetsför ålder (16–64 år) in i personer som är *i* respektive *utanför* arbetskraften. Befolkningen i arbetsför ålder uppgick 2002 till 5 666 000 personer, varav i genomsnitt 78 procent ingick i arbetskraften och resterande 22 procent stod utanför arbetskraften. Figur 1 belyser AKU:s fördelning av befolkningen i olika kategorier.

Personer i arbetskraften

Personer i arbetskraften kan antingen vara sysselsatta eller arbetslösa. De sysselsatta kan i sin tur vara antingen *i arbete* eller *frånvarande* från sitt arbete.

Sysselsatta och *i arbete* är de personer som under

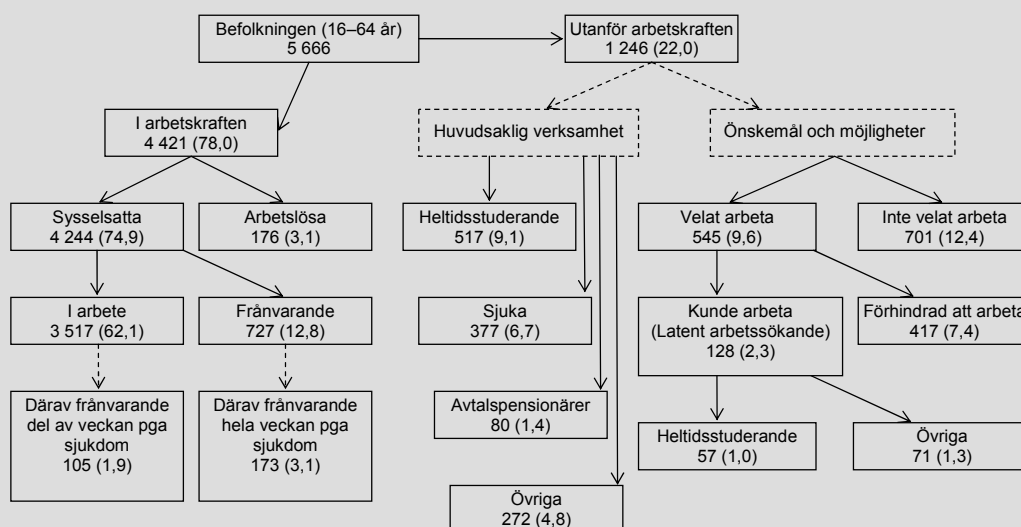
mätveckan utför minst en timmes arbete som avlönad arbetstagare, egen företagare eller oavlönad medhjälpare i företag som tillhör familjemedlem i samma hushåll. Eftersom det räcker med att arbeta minst en timme definieras också personer som är frånvarande del av veckan som sysselsatta och i arbete. I genomsnitt var ungefär 105 000 personer frånvarande på grund av sjukdom del av veckan under 2002.

Sysselsatta men *frånvarande* är de personer som normalt är sysselsatta, men varit frånvarande från arbetet under hela mätveckan, oavsett om frånvaron varit betald eller inte. De främsta orsakerna till frånvaro är semester, egen sjukdom, vård av sjukt barn, föräldraledighet och tjänstledighet. I genomsnitt var ungefär 173 000 personer frånvarande hela veckan på grund av egen sjukdom under 2002.

Som arbetslös räknas den person som under mätveckan inte är sysselsatt enligt ovan och dessutom uppger sig (i) vilja arbeta, (ii) kunna börja ett arbete inom 14 dagar och (iii) ha sökt arbete under de senaste fyra veckorna eller planerar att börja ett nytt arbete inom fyra veckor efter mätveckan. Uppfylls inte alla kriterierna klassificeras personen som utanför arbetskraften.

Regeringens och riksdagens sysselsättningsmål är att 80 procent av befolkningen mellan 20 och 64 år ska vara *reguljärt* sysselsatta 2004. Som reguljärt sysselsatta räknas personer som är sysselsatta enligt AKU förutom de som är sysselsatta i arbetsmarknadspolitiska sysselsättningsåtgärder som t.ex. olika typer av anställningsstöd och starta-eget bidrag.

Figur 1 Arbetsmarknadens sammansättning enligt AKU 2002

Anm. Tusental samt i procent av befolkningen (16–64 år) inom parentes 2002.

Källa: Statistiska centralbyrån.

Personer utanför arbetskraften

Personer utanför arbetskraften delas in i fyra grupper efter s.k. *huvudsaklig verksamhet*, nämligen heltidsstuderande, sjuka, avtalspensionärer och övriga. I gruppen sjuka ingår personer som förtidspensionerats av hälsoskäl. I gruppen övriga ingår exempelvis hemarbetande, värnpliktiga och lediga.

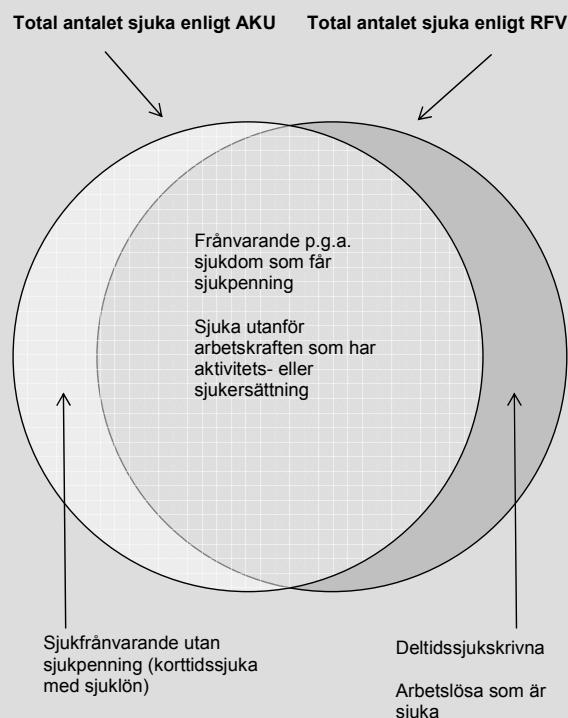
Personerna utanför arbetskraften delas även in med hänsyn till *önskemål och möjligheter* avseende arbete. På så sätt fås information om antalet s.k. *latent arbetssökande*, dvs. antalet personer som vill och kan arbeta under mätveckan men inte sökt arbete samt heltidsstuderande som sökt arbete. Ungefär 45 procent av de latent arbetssökande är heltidsstuderande. Heltidsstuderande som sökt arbete räknas således inte som arbetslösa enligt AKU men inräknas i t.ex. ILO:s definition av arbetslöshet.⁷

I Konjunkturinstitutets bedömning av resursutnyttjandet i ekonomin används begreppen *utvidgad arbetslöshet* och *utvidgad arbetskraft*. Till AKU:s definition av arbetslösa respektive personer i arbetskraften adderas då de latent arbetssökande. Utvidgad arbetslöshet har ett starkare samband med exempelvis inflation och löneutveckling än öppen arbetslöshet.

Sjuka enligt AKU respektive Riksförsäkringsverket

Det totala antalet sjuka kan med utgångspunkt i AKU beräknas som antalet sysselsatta som är frånvarande på grund av egen sjukdom hela veckan plus antalet sjuka utanför arbetskraften. Detta mått avviker på flera sätt från det totala antalet sjuka enligt den statistik som produceras av Riksförsäkringsverket (RFV). RFV ansvarar för utbetalning av bl.a. sjukpenning samt aktivitets- och sjukersättning och utgör den primära källan för beräkningar av ohälsan. Regeringen och riksdagen har som mål att halvera ohälsan fram till 2008 och detta mål är formulerat i termer av RFV:s statistik. Målet är att halvera antalet dagar med sjukpenning (exklusive rehabiliteringspenning) mellan 2002 och 2008.⁸

Figur 2 Täckning av sjuka i AKU respektive av RFV

Den närmaste motsvarigheten till det totala antalet sjuka enligt AKU är antalet personer som får sjukpenning (inklusive rehabiliteringspenning) plus antalet personer med aktivitets- eller sjukersättning (tidigare sjukbidrag eller förtidspension av hälsoskäl).

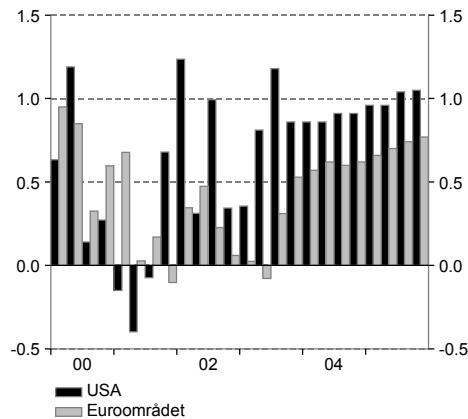
Det totala antalet sjuka enligt RFV avviker från det totala antalet sjuka enligt AKU bl.a. genom att RFV inte inkluderar sjukfrånvarande som får sjuklön från arbetsgivaren, vilket nu gäller under de tre första sjukveckorna. RFV:s statistik inkluderar däremot även korttidssjuka som är arbetslösa samt deltidssjukskrivna som vanligen räknas som sysselsatta i arbete enligt AKU (se figur 2).

AKU är dessutom en urvalsundersökning riktad till individer, där klassificeringen beror på individens svar. En person som får sjukersättning kan t.ex. uppges vara ledig eller hemarbetande.

⁷ International Labour Organisation (ILO).

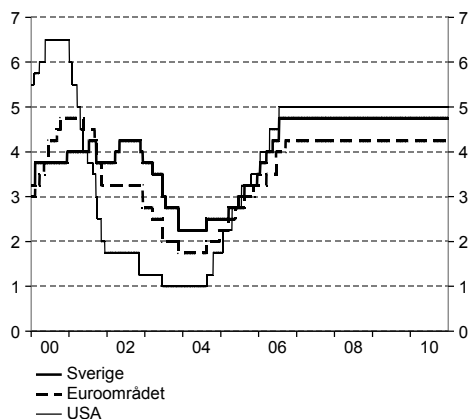
⁸ Samtidigt ska antalet nybeviljade aktivitets- och sjukersättningar (som tidigare kallades sjukbidrag och förtidspension av hälsoskäl) i genomsnitt vara lägre 2003–2007 än 2002. Hänsyn ska dock även tas till den demografiska utvecklingen.

Diagram 56 BNP i USA och euroområdet
Procentuell förändring

Källor: Bureau of Economic Analysis, Eurostat och Konjunkturinstitutet.

Diagram 57 Styrrentor
Procent, dagsvärden

Källor: Riksbanken, nationella källor och Konjunkturinstitutet.

Långsam återhämtning 2003–2006

Den svenska tillväxten stannade på 1,1 procent under det andra kvartalet i år jämfört med motsvarande kvartal i fjol enligt de senaste beräkningarna från SCB. Detta var en något svagare utveckling än väntat och antyder att den pågående återhämtningen i den svenska ekonomin kan vara något svagare, och eventuellt också något fördröjd, jämfört med Konjunkturinstitutets augustiprognos. Hushållens konsumtion ökade med drygt 1,5 procent under det andra kvartalet jämfört med motsvarande kvartal i fjol, vilket är ca 0,5 procentenheter lägre än prognostiserat. Förutsättningarna för en svensk konjunkturuppgång är dock fortfarande relativt goda, vilket framför allt beror på att den internationella konjunkturen är på väg att förstärkas.

Den internationella konjunkturen följer i stora drag den gradvisa återhämtning som prognostiserades i augusti. Detta innebär bl.a. en starkare internationell konjunktur som drivs av både en expansiv ekonomisk politik, framför allt i USA men också i Europa, och en gynnsam utveckling på de globala finansmarknaderna. Andra orsaker till en bättre global konjunktur är att sars epidemin är under kontroll, vilket underlättar återhämtningen för flera asiatiska länder, och en fortsatt gynnsam utvecklingen i Latinamerika.

Den internationella konjunkturuppgången leds liksom tidigare av USA (se diagram 56 och tabell 16). Euroområdet växer långsammare och problemen, som framför allt kan härledas till Tyskland, ser oförändrat stora ut. Den tyska tillväxten väntas ändå, i enlighet med prognosen från augusti, tillta gradvis framöver. Osäkerheten kring den fortsatta utvecklingen i euroområdet är ganska stor och ECB liksom Riksbanken antas sänka sina styrrentor ytterligare något för att ge fart åt återhämtningen. Därefter höjs räntorna i takt med att konjunkturen stärks (se diagram 57). Euron har förstärkts i förhållande till dollarn och antas fortsätta att förstärkas till 1,20 dollar per euro 2010. Även kronan har förstärkts och antas fortsätta apprecieras något. TCW-index uppgår till knappt 125 i slutet av 2006 jämfört med ca 131 under 2002.

Den globala återhämtningen talar alltså, trots att den ännu inte är särskilt tydlig, för att den svenska tillväxten kommer att öka de närmaste åren. En annan faktor som pekar i samma riktning, och som hänger samman med den internationella konjunkturen, är att botten för de svenska investeringarna troligen har passerats för den här gången. Hushållens bostadsinvesteringar och tillverkningsindustrins maskininvesteringar bedöms ta fart nästa år. Industrins anläggnings- och bygginvesteringar väntas följa efter 2005.

Tabell 16 Internationell utveckling

Årlig procentuell förändring respektive procent

	2002	2003	2004	2005	2006	2007–10
USA						
BNP	2,4	2,6	3,7	3,9	3,7	3,2
KPI	1,6	2,2	1,5	1,8	2,1	2,4
Styrränta ¹	1,25	1,00	1,75	3,50	5,00	5,0
Euroområdet						
Arbetskostnad ²	2,4	2,8	2,8	3,2	3,3	3,3
BNP	0,9	0,6	2,0	2,7	2,8	2,5
HIKP	2,3	1,9	1,5	1,7	1,7	1,75
Styrränta ¹	2,75	1,75	2,25	3,25	4,25	4,25
OECD 19						
BNP	1,6	1,8	2,7	3,0	3,0	2,6
KPI	1,4	1,7	1,3	1,5	1,7	1,9
Marknadstillväxt ³	1,8	3,0	5,5	6,1	7,6	6,9

¹ 1 december respektive år.² Arbetskostnad per anställd, näringslivet.³ Avser import av varor till OECD 14.

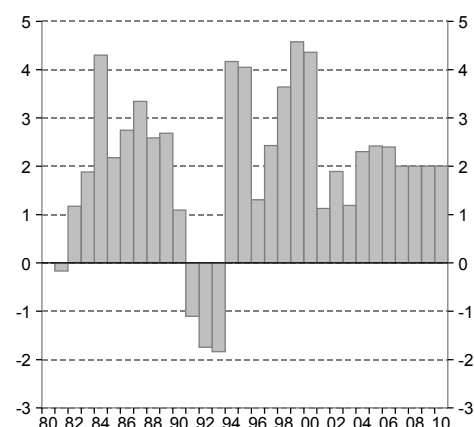
Källor: Eurostat, Riksbanken och Konjunkturinstitutet.

Den svenska BNP-tillväxten beräknas uppgå till 1,2 procent i år och 2,3 procent nästa år. 2004 har betydligt fler arbetsdagar än 2003, vilket ökar tillväxten med ca 0,3 procentenheter. Den ur konjunktursynvinkel relevanta tillväxten begränsas således till 2,0 procent. Under 2005 och 2006 uppgår tillväxten till 2,4 procent per år (se diagram 58). Precis som i omvärlden blir konjunkturåterhämtningen därmed ganska långsam (se diagram 59).

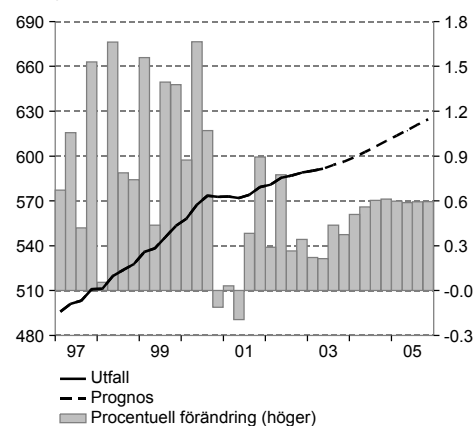
Den långsamma återhämtningen medför en fortsatt låg efterfrågan på arbetskraft. Antalet sysselsatta fortsätter att minska i år och börjar öka svagt från mitten av nästa år. Ökningen hålls till en viss del tillbaka av minskande sjukfrånvaro. Den öppna arbetslösheten växer till ca 5,0 procent i slutet av året och sjunker sedan långsamt tillbaka till 4,9 procent 2004 och 4,7 procent 2005. Först 2006 förbättras arbetsmarknadsläget mer påtagligt då arbetslösheten minskar till 4,3 procent (se tabell 15).

Det s.k. produktionsgapet, dvs. skillnaden mellan faktisk och potentiell produktion, är för närvarande negativt, vilket avspeglas i ett lågt resursutnyttjande. Olika bristtal, t.ex. andelen arbetsgivare som uppger brist på olika typer av arbetskraft, är ungefär lika låga som under krisåren i början av 1990-talet. Bristtalen utgör en av många indikatorer på att den faktiska produktionen i dag är lägre än den potentiella. Den faktiska produktionen ökar dock snabbare än den potentiella 2004, varvid resursutnyttjandet stiger. Produktionsgapet sluts under loppet av 2006. Den potentiella produktionen beräknas stiga med 1,9 procent per år under perioden 2002–2006.

Under vintern 2003 steg inflationen markant till följd av höjda el- och oljepriser. Sedan dess har oljepriserna fallit tillbaka. Det inhemska, efterfrågerelaterade inflationstrycket kommer att

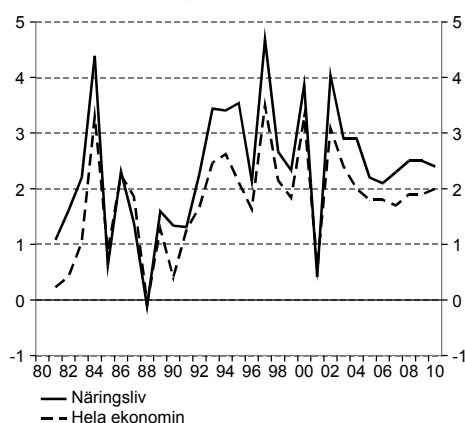
Diagram 58 BNP till marknadspris
Årlig procentuell förändring

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 59 BNP till marknadspris
Miljarder kronor, fasta priser respektive procent, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 60 Produktivitet, näringsliv och hela ekonomin
Procentuell förändring

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

förbli lågt framöver samtidigt som kronan stärks. Inflationen bedöms därför understiga 2 procent 2004 och större delen av 2005, men närmar sig 2 procent 2006 när produktionsgapet sluts.

Den utdragna konjunkturedgången som inleddes våren 2001 motverkades av en expansiv finanspolitik särskilt 2002. I år är finanspolitiken svagt expansiv medan den vid nu beslutade regler blir svagt åtstramande 2004 och 2005. Denna inriktning på finanspolitiken är enligt Konjunkturinstitutets bedömning lämplig med hänsyn till att det offentliga sparandet för närvarande understiger målsatta 2 procent och med hänsyn till att produktionsgapet sluts och inflationen närmar sig 2 procent 2006.

Utvecklingen 2007–2010

Konjunkturåterhämtningen med en något högre tillväxt de kommande åren gör att produktionsgapet successivt sluts 2006. Eftersom det inte är meningsfullt att göra konjunkturprognoser på ännu längre sikt antas tillväxten från och med 2007 följa den potentiella tillväxten, dvs. produktionsgapet förblir slutet under hela perioden 2007–2010 och penningpolitiken är neutral. Tillväxten bestäms därmed som summan av ökningstakten för antalet arbetade timmar och produktivitetsökningen. Utvecklingen av antalet arbetade timmar har diskuterats ovan (se diagram 54).

Produktiviteten har ökat förhållandevis snabbt under de senaste åren och bedöms fortsätta att växa något snabbare än den långsiktiga tillväxttakten (se diagram 60). Orsaken är att svenskt näringsliv har en förhållandevis hög andel produktion inom sektorer med en hög produktivitetstillväxt, såsom teleprodukter. Denna överrepresentation antas avta framöver och därmed faller produktivitetstillväxten i näringslivet tillbaka mot den långsiktigt hållbara takten, som uppskattas till 2,3 procent per år. För perioden 2007–2010 ökar produktiviteten i näringslivet med i genomsnitt 2,4 procent per år medan produktiviteten i hela ekonomin ökar med 1,9 procent per år. Tillsammans med den tidigare redovisade ökningen av antalet arbetade timmar med i genomsnitt 0,1 procent per år leder detta till att BNP växer med i genomsnitt 2,0 procent per år under 2007–2010.

Tabell 17 Försörjningsbalans

Miljard kronor, löpande priser respektive procentuell förändring, fasta priser

	2002	2003	2004	2005	2006	2007–10
BNP till marknadspris	2 340	1,2	2,3	2,4	2,4	2,0
Hushållens konsumtions- utgifter	1 139	1,6	2,4	2,6	3,3	3,2
Offentliga konsumtions- utgifter	656	0,7	0,5	0,5	0,6	0,4
Fasta bruttoinvesteringar ¹	403	0,7	1,9	5,8	6,5	3,4
Export av varor och tjänster	1 012	4,3	6,7	6,6	4,4	3,9
Import av varor och tjänster	871	4,8	6,1	7,7	6,2	5,1
Nettoexport ²	142	0,1	0,7	0,0	–0,6	–0,1

¹ Inklusive investeringar i lager och värdeföremål.

² Förändring i procent av BNP föregående år.

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Arbetskostnader och vinstutveckling

På lång sikt bestäms arbetskostnadernas ökningstakt av den trendmässiga produktivitetens utvecklingen och produktprisutvecklingen. Enligt beräkningarna i avsnitt 3 uppgår den långsiktiga ökningen av arbetskostnaderna till 4,0 procent. På kort och medelfristig sikt kan dock arbetskostnaderna utvecklas annorlunda av flera olika skäl.

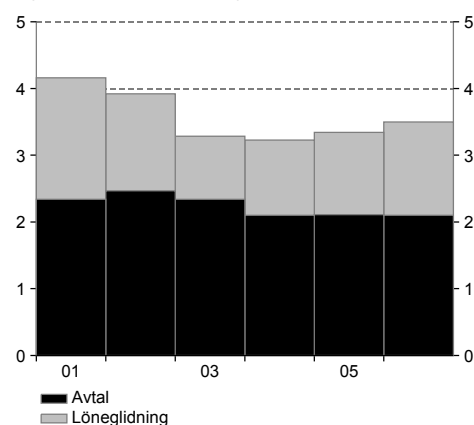
Den försvagning av konjunkturen som skett sedan 2000 innebär att arbetsmarknadsläget är svagt och resursutnyttjandet är lågt de närmaste åren. Även i en rad andra avseenden är förutsättningarna inför 2004 års avtalsrörelse väsentligt annorlunda än förutsättningarna inför 2001 års avtalsrörelse. Som analyseras närmare i avsnitt 2 gäller detta bl.a. inflationsutsikterna samt växelkursen och konkurrensläget. En annan viktig omständighet är att Kommunals omförhandlade avtal innebär avtalade löneökningar för 2004 på 2,5 procent jämfört med i genomsnitt 3,7 procent för 2001–2003.

Mot denna bakgrund bedöms den genomsnittliga avtalsenliga löneökningen i näringslivet 2004–2006 understiga ökningen i 2001 års avtalsrörelse med 0,3 procentenheter och därmed uppgå till 2,1 procent (se tabell 18). I det sammanhanget förutsätts att fördelningen mellan olika typer av centrala avtal, som t.ex. avtal utan siffror eller avtal med s.k. stupstock, blir densamma i 2004 års avtalsrörelse som i 2001 års avtalsrörelse.

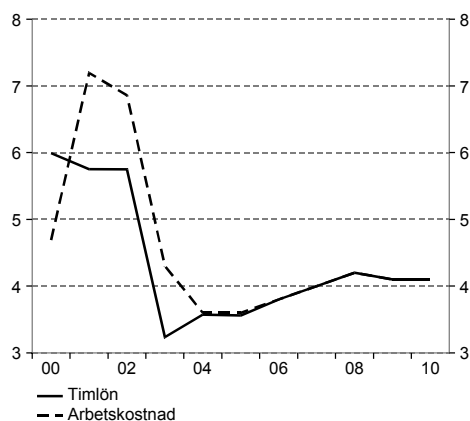
Även löneökningar utöver avtalen bromsas av bl.a. den fortsatt svaga arbetsmarknaden och beräknas för näringslivet uppgå till i genomsnitt 1,3 procent under 2004–2006 (se diagram 61). Timlönen i näringslivet enligt Konjunkturlönestatistiken (KL) beräknas alltså öka med i genomsnitt 3,4 procent per år 2004–2006.

Som analyseras närmare i fördjupningsrutan ”Löner och statistik” leder det av KL använda lönemåttet till en systematisk

Diagram 61 Avtal och löneglidning i näringslivet: trolig utveckling
Årlig procentuell förändring

Källor: Medlingsinstitutet (Konjunkturlönestatistiken) och Konjunkturinstitutet.

Diagram 62 Arbetskostnad i näringslivet
Procentuell förändring

Källor: Statistiska centralbyrån (Nationalräkenskaperna) och Konjunkturinstitutet.

Diagram 63 Arbetskostnadsandel i näringslivet
Procent

Anm. Före 2000 är serien bl.a. justerad för förändringar i räntebidrag och skatter.
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

underskattning av löneökningen medan det av NR använda måttet ger en mer korrekt bild av kostnadsutvecklingen. Framöver bedöms underskattningen enligt KL uppgå till 0,3 procentenheter, vilket medför att timlöner enligt NR prognostiseras öka med i genomsnitt 3,7 procent i näringslivet 2004–2006.

Ökningen av NR-timlönen i näringslivet bedöms växla ner successivt från 5,7 procent 2002 till som lägst 3,2 procent 2003 varefter den ökar till 3,8 procent 2006 (se diagram 62). Även utvecklingen av näringslivets arbetskostnader dämpas efter de stora ökningarna 2001–2003 som bl.a. beror på höjda avtalsmässiga kollektiva avgifter samt att den av arbetsgivarna betalda sjuklöneperioden ökat från två till tre veckor. Under 2004–2006 ökar arbetskostnaden i näringslivet med i genomsnitt 3,7 procent per år. Det är viktigt att betona att denna ökningstakt förutom avtalade löneökningar och löneglidning även inbegriper ändrade lagstiftade och avtalade kollektiva avgifter, arbetstidsförkortningar samt förändringar av arbetsgivarnas kostnader för sjukskrivning och rehabilitering.

Tabell 18 Arbetskostnader i näringslivet

Årlig procentuell förändring

	2000	2001–03	2004–06
Avtal	2,5	2,4	2,1
Löneglidning	1,2	1,4	1,3
Timlön, KL	3,7	3,8	3,4
Timlön, NR	6,0	4,9	3,7
Arbetskostnad, NR	4,7	6,1	3,7

Källor: Statistiska centralbyrån, Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Samtidigt som arbetskostnadsutvecklingen dämpas ökar näringslivets betalningsförmåga något snabbare. En orsak är att produktiviteten även under de närmaste åren prognostiseras växa något snabbare än på lång sikt. En annan orsak är att näringslivets produktpriser ökar något snabbare 2004 och 2005 än långsiktigt, delvis som en följd av förbättrade bytesförhållanden.⁹ Den förbättring av bytesförhållandena på totalt ca 3 procent som prognostiseras för 2003–2006 motsvarar en minskning av arbetskostnadsandelen med knappt 1 procentenhet. Efter 2006 stabiliseras bytesförhållandena och produktpriserna ökar med den långsiktiga tillväxttakten på 1,7 procent. Sammantaget minskar arbetskostnadernas andel av näringslivets förädlingsvärde från en hög nivå 2002 till en historiskt mera normal nivå 2006 (se diagram 63).

⁹ Se fördjupningsruta i *Lönebildningen – sambällsekonomiska förutsättningar i Sverige 2002* "Export och importprisernas inverkan på vinstläget".

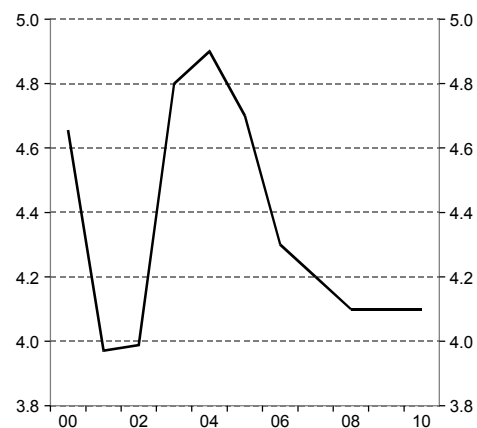
Tabell 19 Nyckeltal, näringsliv

Procentuell förändring, procent

	2002	2003	2004	2005	2006	2007–10
Produktivitet	4,0	2,9	2,9	2,2	2,1	2,4
Produktpris	0,6	1,4	1,9	2,3	1,8	1,7
Betalningsförmåga	4,6	4,3	4,8	4,5	3,9	4,1
Arbetskostnader	6,9	4,3	3,6	3,6	3,8	4,1
Arbetskostnadsandel	63,4	63,3	62,6	62,1	62,0	62,0

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Efter 2006 växer BNP i takt med potentiell BNP. Arbetsmarknaden anpassas med viss eftersläpning och arbetslösheten minskar mot sin jämviktsnivå (se diagram 64). Den stramare arbetsmarknaden bidrar till att arbetskostnaderna ökar något snabbare eller med i genomsnitt 4,1 procent 2007–2010 (se diagram 62). Skillnaden jämfört med den långsiktiga ökningstakten på 4,0 procent beror främst på att produktiviteten antas öka något mer än på lång sikt även 2007–2010. Denna utveckling av arbetskostnaderna innebär att arbetskostnadsandelen är ungefär konstant efter 2006, vilket innebär att balans uppnås även i detta avseende. Arbetskostnadsandelen planar ut på en nivå som bedöms motsvara en hållbar vinstnivå för näringslivet, dvs. som bedöms vara i linje med den internationella kapitalmarknadens avkastningskrav (se diagram 63).

Diagram 64 Öppen arbetslöshet
Procent

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

5 Två vägar för lönebildningen mot högre sysselsättning

I huvudscenariot redovisas den mest troliga utvecklingen av svensk ekonomi fram till 2010 vid nu beslutade regler för bl.a. skatte- och socialförsäkringssystem. Utvecklingen kan emellertid bli annorlunda. Regeländringar kan genomföras som ökar arbetsutbudet. Lönebildningen kan också komma att fungera bättre än i huvudscenariot som är baserat på historiska erfarenheter.

I detta avsnitt analyseras två sidoscenarier med mer gynnsamma antaganden än i huvudscenariot om arbetsutbud och lönebildning.¹⁰ Resultaten visar att såväl regering och riksdag som arbetsmarknadens parter och dess medlare har möjlighet att bidra till avsevärda förbättringar av arbetsutbud, sysselsättning och arbetslöshet. Då skulle BNP bli högre och ett utrymme skapas i de offentliga finanserna för ofinansierade skattesänkningar och utgiftsreformer.

I det första sidoscenariot, "Ekonomiska effekter av högre arbetsutbud vid olika grader av löneflexibilitet", genomför regering och riksdag verkningfulla åtgärder för att minska sjukligheten hos befolkningen i arbetsför ålder. Arbetsmarknadens flexibilitet visar sig ha betydelse för hur snabbt ekonomin kan omvandla det ökade arbetsutbudet till fler arbetade timmar och högre BNP.

I det andra sidoscenariot, "Lönebildning som tolererar lägre arbetslöshet", fokuseras på vad arbetsmarknadens parter och dess medlare själva kan göra för att höja sysselsättningen. Genom att arbetsmarknadens parter på alla förhandlingsnivåer tar större hänsyn till de samhällsekonomiska vinsterna med högre sysselsättning och lägre arbetslöshet kan en sänkning av jämviktsarbetslösheten uppnås.

Ekonomiska effekter av högre arbetsutbud vid olika grader av löneflexibilitet

I Konjunkturinstitutets huvudscenario utvecklas antalet arbetade timmar svagt fram till 2010. Detta beror främst på den demografiska utvecklingen samt en fortsatt hög sjuklighet. Demografiska förändringar är relativt enkla att prognostisera medan utvecklingen av antalet sjuka är mer osäker. Det fortsatt höga antalet sjuka i huvudscenariot begränsar produktionen och därmed utrymmet för privat och offentlig konsumtion. Därtill uppkommer allt större spänningar mellan önskemål om att åtminstone inte höja skattesatserna i en allt mera globaliserad ekonomi, och önskemål om att tillhandahålla bra offentlig service och goda pensioner till det snabbt växande antalet ålderspensionärer. Bland annat mot denna bakgrund har regering och riksdag satt

¹⁰ Analysen är gjord med Konjunkturinstitutets nya makroekonomiska modell KIMOD.

upp som mål att halvera ohälsan fram till 2008. Åtgärder har vidtagits för att reducera ohälsan och ytterligare åtgärder har aviserats i budgetpropositionen för 2004. Även i övrigt kan åtgärder komma att vidtas för att höja arbetsutbudet.

I detta sidoscenario analyseras de ekonomiska effekterna av en kraftig ökning av arbetsutbudet orsakad av framgångsrika åtgärder för att minska sjukligheten. Vid historiskt baserade antaganden om hur arbetsmarknaden fungerar skulle det ta förhållandevis lång tid innan detta högre arbetsutbud resulterar i en motsvarande högre sysselsättning. Detta beror på olika typer av trögheter i pris- och lönesättningen. Därför undersöks också hur en större flexibilitet i pris- och lönebildningen skulle påskynda anpassningsprocessen så att sysselsättningen snabbare anpassas mot det högre arbetsutbudet.

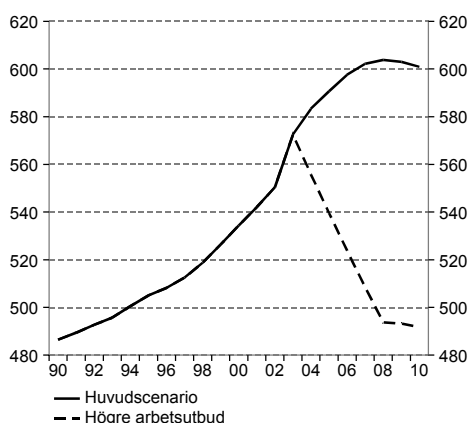
Orsaker till högre arbetsutbud

Arbetsutbudet kan öka av olika skäl. Utgångspunkten är här att arbetsutbudet ökar genom minskad total sjuklighet hos befolkningen i arbetsför ålder under perioden 2004–2008. Den totala sjukligheten består av sjuka utanför arbetskraften och frånvarande på grund av sjukdom i arbetskraften. Sjukligheten skulle kunna minska t.ex. genom förbättringar av sjukskrivningssystemets regelverk och tillämpning samt genom förbättrad rehabilitering och arbetsmiljö (se fördjupningsrutan ”Den svenska sjukfrånvaron” i *Konjunkturläget*, juni 2003).

Diagram 65 visar total sjuklighet i huvud- och sidoscenariot. Totalt sett är 110 000 färre personer sjuka i sidoscenariot 2008, vilket innebär att den totala sjukligheten minskar till 1994 års nivå. Arbetsutbudet 2008 blir därmed 3 procent högre än i huvudscenariot. Ökningen sker successivt under 2004–2008 (se diagram 66).¹¹ Diagram 67 visar effekten av den minskade sjukligheten på antalet av Riksförsäkringsverket ersatta sjukpenningdagar.¹² Trots den relativt stora minskningen av antalet sjuka så uppnås inte målet om att halvera ohälsan till 2008.¹³

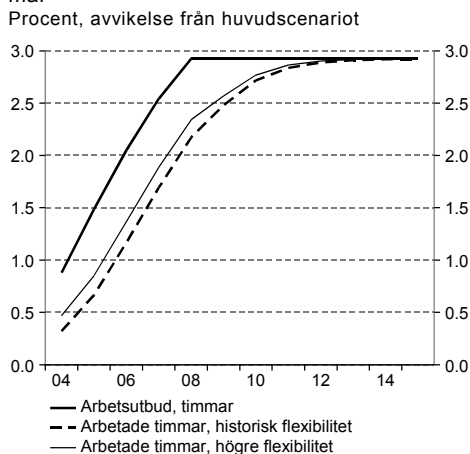
Den här studerade utbudsökningen skulle i princip kunna uppnås på andra sätt än genom minskad sjuklighet, vilket skulle

Diagram 65 Total sjuklighet
Tusental personer

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 66 Utbud och faktiskt arbetade timmar
Procent, avvikelse från huvudscenariot

Källa: Konjunkturinstitutet.

¹¹ Ökningen i arbetsutbudet 2004–2008 antas, med undantag för 2004, vara förväntad. En möjlighet är att regeringen lägger fram en åtgärdsplan för att minska antalet sjuka som arbetsmarknadens parter och Riksbanken bedömer vara trovärdig.

¹² Se fördjupningsrutan ”Befolkningens sammansättning i arbetsför ålder” för en beskrivning av sambanden mellan sjukfrånvarande enligt AKU och sjukskrivna enligt RFV.

¹³ I vilken mån den minskade sjukligheten bidrar till att uppfylla målet om halverad ohälsa beror på hur minskningen av antalet sjuka fördelas mellan färre frånvarande p.g.a. sjukdom i arbetskraften och färre sjuka utanför arbetskraften. En rimlig fördelning bedöms vara att antalet frånvarande p.g.a. sjukdom minskar med 35 000 och att antalet sjuka utanför arbetskraften reduceras med 75 000. För att uppnå ohälsomålet 2008 (se diagram 67) krävs att antalet frånvarande p.g.a. sjukdom minskar med ytterligare 70 000 personer.

få likartade ekonomiska effekter. Exempelvis ingår endast 61 procent av de utrikes födda i arbetsför ålder i arbetskraften. Motsvarande för de som är födda i Sverige är 81 procent. Om de utrikes födda deltog i arbetskraften på samma sätt som de som är födda i Sverige så skulle arbetsutbudet öka med 164 000. Även en förbättrad integration i syfte att i större utsträckning få in denna grupp i arbetskraften skulle alltså kunna få stora effekter på arbetsutbudet.

Historisk respektive högre löneflexibilitet

Två olika scenarier med ökat arbetsutbud analyseras. I det första, ”Historisk flexibilitet”, fungerar arbetsmarknaden på samma sätt som i huvudscenariot, dvs. på det sätt som indikeras av historiska erfarenheter. I det andra scenariot, ”Högre flexibilitet”, fungerar arbets- och produktmarknaderna bättre genom att pris- och lönebildningen är mer flexibel. Löner och sysselsättning anpassas då snabbare till det högre arbetsutbudet. Mer specifikt så ändras tre beteenden vid en mer flexibel pris- och lönebildning.

För det första reagerar arbetsmarknadens parter snabbare vid ökad arbetslöshet. Empiriska studier visar ofta att nominallönen reagerar på ökad arbetslöshet med en eftersläpning på ett år. I scenariot med en mer flexibel pris- och lönebildning antas löneökningarna i stället dämpas mer direkt när arbetslösheten stiger.

För det andra är lönernas känslighet för arbetslöshet större än i huvudscenariot, där känsligheten är baserad på historiska erfarenheter.

För det tredje är företagen mer framåtblickande i sin prissättning, vilket innebär att det högre arbetsutbudet får en mer dämpande effekt på inflationen.¹⁴ Riksbanken kan därmed sänka reporäntan mer, vilket påskyndar sysselsättningsanpassning till det högre arbetsutbudet.

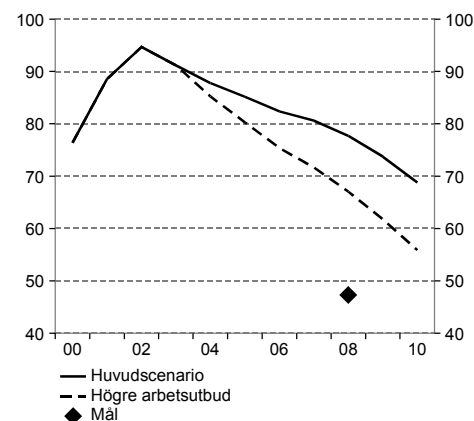
Makroekonomiska effekter av ett ökat arbetsutbud

Den minskande sjukligheten ökar arbetsutbudet från och med 2004 med fullt genomslag 2008. Det högre arbetsutbudet leder initialt till högre arbetslöshet, eftersom sysselsättningen inte ökar lika snabbt som arbetsutbudet (se diagram 66).¹⁵ Utbudet ökar

¹⁴ Företagen blir mer framåtblickande eftersom de i och med ökningen av arbetsutbudet 2004–2008 (där ökningen 2005–2008 är förväntad) fått ny information om framtiden. Ett ökat utbud innebär lägre priser än annars, vilket i sin tur innebär en lägre inflation på kort sikt. Arbetstagarna bedömer det som sannolikt att företagen kommer att sätta lägre priser än annars, vilket bidrar till att den nominella lönenivån minskar jämfört med huvudscenariot.

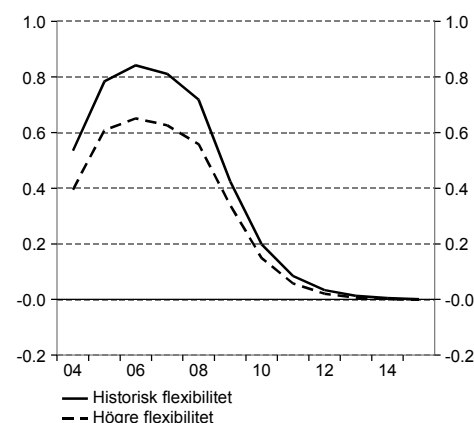
¹⁵ Den öppna arbetslösheten ökar genom att långtidssjukskrivna utanför arbetskraften nu aktivt söker arbete. Även färre frånvarande på grund av sjukdom i arbetskraften kan innebära en kortsiktig ökning av den öppna arbetslösheten då vissa av de som arbetat i deras ställe blir övertaliga.

Diagram 67 Ersatta sjukpenningdagar
Miljoner dagar

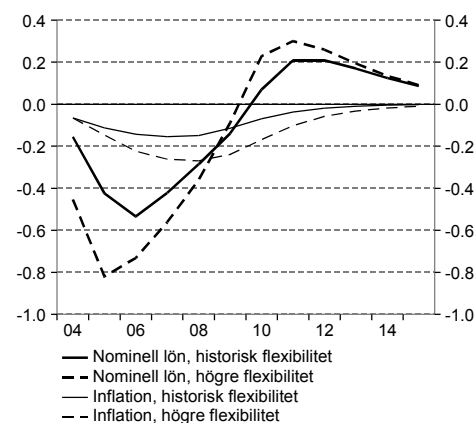
Källor: Riksförsäkringsverket och Konjunkturinstitutet.

Diagram 68 Öppen arbetslöshet
Procentenheter, avvikelse från huvudscenariot

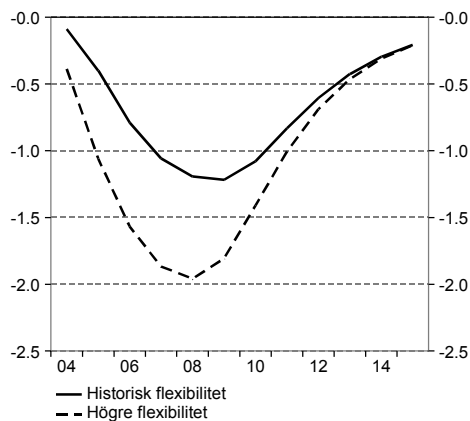
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 69 Nominell lönetillväxt och inflation
Procentenheter, avvikelse från huvudscenariot

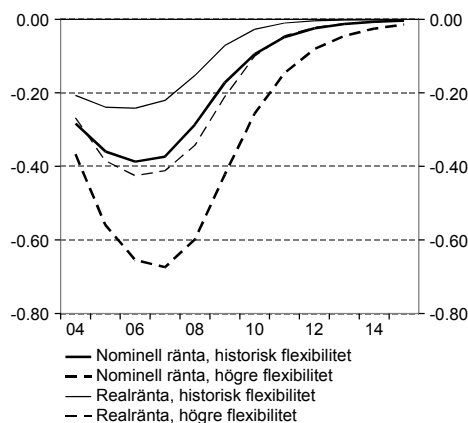
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 70 Reallön
Procent, avvikelse från huvudscenariot

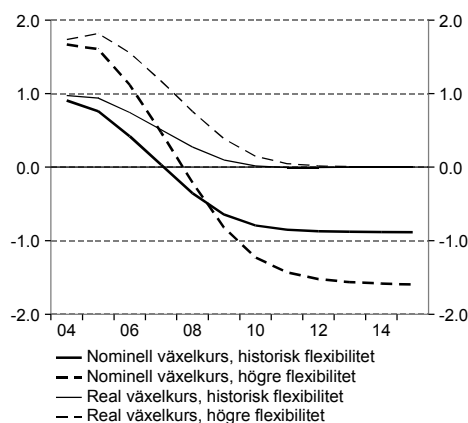
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 71 Nominell och real ettårsränta
Procentenheter, avvikelse från huvudscenariot

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 72 Nominell och real växelkurs
Procent, avvikelse från huvudscenariot

Källa: Konjunkturinstitutet.

med 0,8 procent 2004 samtidigt som arbetslösheten stiger med knappt 0,6 procentenheter vid historisk löneflexibilitet och 0,4 procentenheter vid högre löneflexibilitet (se diagram 68).

Det högre arbetsutbudet minskar inflationstrycket i ekonomin och inflationen understiger 2 procent (se diagram 69). Inflationsnedgången blir större vid hög flexibilitet i pris- och lönebildningen. Den lägre inflationen tillsammans med den högre arbetslösheten innebär att de nominella löneökningarna bromsar in (se diagram 69). Inbromsningen blir större vid en mer flexibel pris- och lönebildning då löneökningarna blir i genomsnitt 0,7 procentenheter lägre 2004–2006 jämfört med huvudscenariot. Den snabbare inbromsningen av löneökningarna innebär att sysselsättningen ökar snabbare (se diagram 66) och arbetslösheten dämpas (se diagram 68). Den högre arbetslösheten medför att reallönen blir lägre än vad den skulle ha varit annars (se diagram 70). Vid en mer flexibel pris- och lönebildning minskar reallönen mer eftersom lönerna är mera känsliga för arbetslösheten.

Det högre arbetsutbudet får också konsekvenser för penningpolitiken. Det lägre inflationstrycket ger utrymme för Riksbanken att sänka reporäntan, vilket pressar ner marknadsräntorna (se diagram 71) och försvagar växelkursen på kort sikt (se diagram 72).¹⁶ På så sätt stimuleras efterfrågan i ekonomin att möta det stigande utbudet.

Resursutnyttjandet påverkas av flera faktorer. Det högre arbetsutbudet innebär att potentiell BNP blir högre. Eftersom efterfrågan och faktisk BNP anpassas långsamt uppstår ett negativt produktionsgap. Underutnyttjandet av resurserna är som störst 2006–2008 (se diagram 73).¹⁷ Därefter ökar resursutnyttjandet som ett resultat av den expansiva penningpolitiken. Med en mer flexibel pris- och lönebildning ökar sysselsättningen snabbare och underutnyttjandet av resurserna blir då mindre.

Ökningen av arbetsutbudet med 3 procent leder till att sysselsättningen uttryckt i arbetade timmar blir 3 procent högre än i huvudscenariot på lång sikt (se diagram 66). Trots detta uppnås inte det av regeringen uppsatta sysselsättningsmålet på 80 procent (se diagram 74).¹⁸ Även kapitalstocken växer med 3 procent, vilket innebär att BNP blir 3 procent högre på lång sikt. Den övergångsvis högre arbetslösheten har då eliminerats och reallönen ökat till samma nivå som i huvudscenariot. Det högre arbetsutbudet får således inga varaktiga effekter vare sig på arbetslösheten eller på reallönen. Inte heller kapitalavkast-

¹⁶ Ett högre index för växelkursen i diagram 72 innebär en svagare krona. På lång sikt blir kronan starkare eftersom inflationen övergångsvis blir lägre än vid oförändrad sjuklighet.

¹⁷ Det negativa produktionsgapet innebär inte att ekonomin påverkas negativt utan i stället blir sysselsättningen liksom produktionen högre även på kort sikt. Faktisk BNP ökar dock långsammare än potentiell BNP, vilket övergångsvis ger ett negativt produktionsgap.

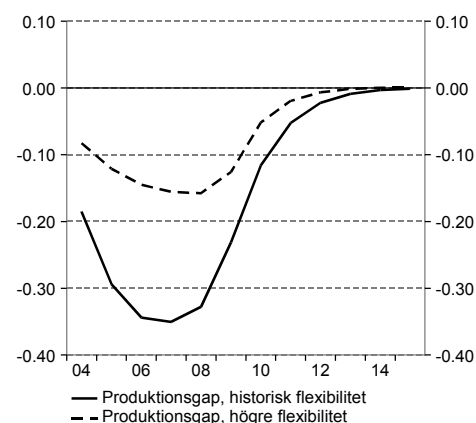
¹⁸ Det är endast de 75 000 tidigare sjuka utanför arbetskraften som påverkar sysselsättningsgraden positivt. De 35 000 sjuka i arbetskraften som blir friska ingick redan bland de sysselsatta då de var frånvarande p.g.a. sjukdom.

ningen påverkas på lång sikt eftersom den bestäms av den internationella kapitalmarknaden och därmed är oberoende av det svenska arbetsutbudet.

Den minskade sjukligheten stärker även de offentliga finanserna. Fler antal arbetade timmar (se diagram 75) och högre BNP medför högre intäkter från bl.a. arbetsgivaravgifter, inkomstskatt och mervärdesskatt. Dessutom minskar kostnader för sjukrelaterade transfereringar. Sammantaget förstärks de offentliga finanserna med ca 28 miljarder 2010 jämfört med huvudscenariot. Detta belopp kan användas till ofinansierade skattesänkningar eller utgiftsreformer.

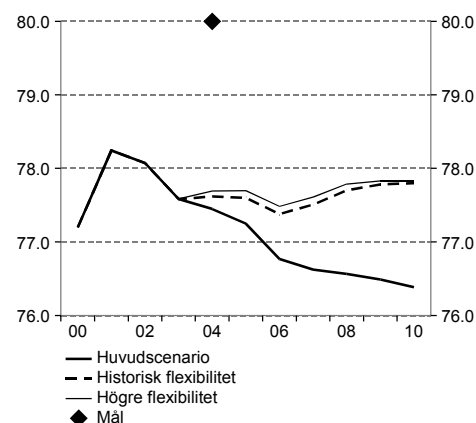
På lång sikt blir de totala arbetsinkomsterna 3 procent högre som en följd av den lägre sjukligheten. Högre pris- och löneflexibilitet är samhällsekonomiskt fördelaktig eftersom underutnyttjandet av resurserna elimineras snabbare. Den större flexibiliteten innebär att reallönen blir lägre övergångsvis men påverkar inte reallönen på lång sikt och medför en snabbare sysselsättningsökning. Redan 2004 blir därför de totala arbetsinkomsterna högre än vid en mindre flexibel lönebildning.

Diagram 73 Produktionsgap
Procent av potentiell BNP

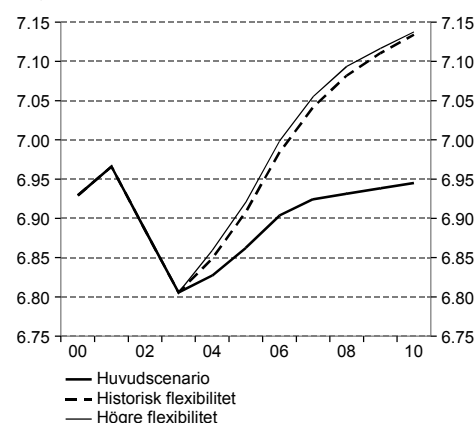
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 74 Reguljär sysselsättningsgrad
Procent av befolkningen i åldern 20–64 år

Källa: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 75 Antal arbetade timmar
Miljarder

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Jämviktsarbetslöshet

Arbetslöshetsnivån i ett normalt konjunkturläge med stabil löneutveckling brukar benämnas jämviktsarbetslöshet. Jämviktsarbetslöshetens nivå bestäms av arbetsmarknadens struktur och institutioner. Att den faktiska arbetslösheten periodvis avviker från sin jämviktsnivå beror på att olika typer av trögheter fördröjer arbetsmarknadens anpassning. Det finns s.k. nominella trögheter, som orsakas av att avtal skrivs i nominella belopp, medan det egentligen är reallönen som är viktig för arbetsgivare och arbetstagare. En ojämvt i denna bemärkelse kan exempelvis uppkomma genom att inflationen blir oväntat låg efter det att löneavtal är slutna.

Utöver dessa nominella trögheter finns det reala trögheter på arbetsmarknaden, som beror på att det tar tid att sammanföra arbetssökande med lämpliga lediga platser efter t.ex. en stor ökning av arbetsutbudet. De reala ojämvtikerna är oftast mer varaktiga än de nominella. I denna ruta beskrivs två standardmodeller för bestämning av jämviktsarbetslösheten. Den första modellen fokuserar på imperfekt konkurrens på arbets- och produktmarknaderna.¹⁹ Den andra modellen kompletterar den första, genom att föra in arbetsmarknadens sökprocesser som en ytterligare orsak till arbetslöshet.²⁰ Dessa två modeller utgör centrala underlag för den analys och de slutsatser som presenteras i denna lönebildningsrapport.²¹

Lönebildning och sysselsättning

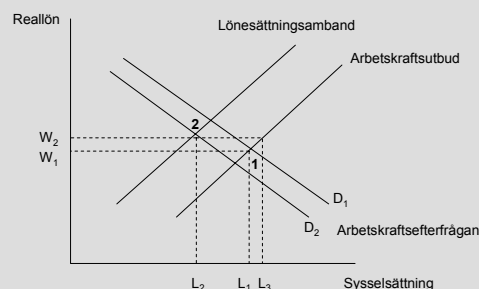
Reallön och sysselsättning styrs enligt den första modellen av bl.a. konkurrensförhållandena på arbets- och produktmarknaderna. I figur 3 anges reallön på den vertikala axeln och sysselsättning på den horisontella axeln. Arbetskraftsutbudskurvan visar hur många som vill arbeta vid olika reallöner. En högre reallön antas innebära att fler vill arbeta, dvs. kurvan har en positiv lutning. Arbetskraftsefterfrå-

gekurvan D_1 visar hur mycket arbetskraft som efterfrågas vid olika reallöner. En högre reallön antas medföra att företagen vill ha färre anställda, dvs. kurvan har en negativ lutning. Om både företag och arbetstagare saknar monopolmakt, dvs. agerar under perfekt konkurrens, kommer reallönen att bestämmas av skärningen mellan dessa två kurvor, i punkt 1. Sysselsättningen ges av punkten L_1 och reallönen av W_1 . I denna enkla modell är utbud lika med efterfrågan, dvs. jämviktsarbetslösheten är noll.

I verkligheten finns det en rad avvikelser från perfekt konkurrens. Ett vanligt antagande är att priserna på varumarknaden bestäms under monopolistisk konkurrens, vilket innebär att det enskilda företaget har ett visst inflytande över sitt produktpris. Det innebär att vid en given lönenivå sätter företaget ett högre produktpris än vid perfekt konkurrens. Varje sysselsättningsnivå är därför associerad med en lägre reallön. I figur 3 motsvaras det av att arbetskraftsefterfrågekurvan D_2 ligger under efterfrågekurvan. Efterfrågekurvan vid imperfekt konkurrens brukar benämnas prissättningskurva.

På arbetsmarknaden är det vanligt att lönerna bestäms i förhandlingar mellan fackliga organisationer och arbetsgivare. Fackföreningarna får därmed ett stort inflytande över lönerna, vilket medför högre lön än vid perfekt konkurrens. Detta innebär att lönessättningskurvan ligger ovanför arbetsutbudskurvan i figur 3. Den positivt lutande lönessättningskurvan speglar att ju fler alternativa sysselsättningsmöjligheter som finns i ekonomin, desto starkare incitament har fackföreningarna att pressa upp lönerna. En bidragande orsak är att en arbetstagare som blir arbetslös har bättre möjligheter att hitta ett nytt arbete när sysselsättningen är hög.

Figur 3 Sysselsättning och reallön vid perfekt och imperfekt konkurrens

Skärningen mellan arbetskraftsefterfråge- och lönessättningskurvorna ger jämvikten 2 med sysselsättningen L_2 och lönen W_2 . Jämvikten är således den

¹⁹ För en utförlig beskrivning av jämviktsarbetslöshetens bestämning under imperfekt konkurrens på varu- och arbetsmarknaden se t.ex. R. Layard, S. Nickell och R. Jackman, "Unemployment, Macroeconomic Performance and the Labour Market", 1991, Oxford University Press.

²⁰ Denna framställning av sökteorin bygger huvudsakligen på C. Pissarides, "Equilibrium Unemployment", 2000, Cambridge, MIT Press.

²¹ Arbetsmarknaden i Konjunkturinstitutets makroekonomiska modell KIMOD är specificerad i enlighet med denna teoriram.

enda punkt där pris- och lönesättningen ger ett konsistent resultat, nämligen reallönen W_2 . Sysselsättningen är lägre än vid perfekt konkurrens (se figur 3). Huruvida reallönen blir högre eller lägre beror bl.a. på om imperfektionerna är störst på produkt- eller arbetsmarknaden. Om kurvorna skiftar som i diagrammet blir reallönen något högre än vid perfekt konkurrens. Vid denna lön vill L_3 personer arbeta, vilket resulterar i jämviktsarbetslösheten $L_3 - L_2$. Jämviktsarbetslösheten är alltså den nivå på arbetslösheten där pris- och lönesättningen ger ett konsistent resultat. Arbetslösheten är högre och sysselsättningen lägre än vid perfekt konkurrens som en följd av imperfekt konkurrens på produkt- och arbetsmarknaderna.

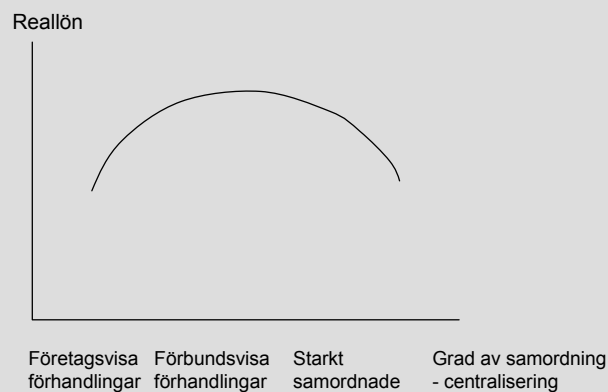
Jämviktsarbetslöshetens bestämningsfaktorer

Jämviktsarbetslösheten i modellen ovan ges av de faktorer som bestämmer arbetskraftsefterfrågan och lönesättningskurvan. Lönesättningskurvans läge beror bl.a. på kompensationsnivån i arbetslöshetserättningen, inkomstskatten samt arbetsmarknadspolitikens utformning inklusive omfattningen av de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna. En högre kompensationsnivå och högre inkomstskatter kan tänkas leda till att arbetstagarnas lönekrav blir högre vid en given sysselsättningsnivå, dvs. lönesättningskurvan förskjuts uppåt och jämviktsysselsättningen minskar.

Även graden av samordning i lönebildningen kan påverka lönesättningskurvan. En hypotes är att ju mer samordnade förhandlingarna är, desto mer vägs alla samhällsekonomiska effekter av arbetslöshet in i lönebildningen. I så fall blir lönekraven, reallönen och arbetslösheten lägre. En annan teori (Calmfors-Driffill kurvan) betonar att både starkt samordnade och starkt decentraliserade förhandlingar leder till en lägre reallön och därmed högre sysselsättning än om förhandlingarna sker på en mellanliggande nivå (se figur 4). När lönen sätts på företagsnivå är marknadskrafterna starka, vilket förhindrar att lönen pressas upp. När lönen sätts genom helt samordnade förhandlingar beaktas alla samhällsekonomiska återverkningar, vilket också förhindrar att lönen pressas upp. På en mellanliggande nivå är både samordningen och marknadskrafterna förhållandevis svaga. Reallönen blir då högre och sysselsättningen lägre än vid starkt sam-

ordnade eller starkt decentraliserade förhandlingar.

Figur 4 Reallön och grad av samordning i löneförhandlingarna

Omfattningen av de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna påverkar lönesättningskurvans läge, men riktningen är inte självklar. Å ena sidan kan mer omfattande åtgärder minska incitamenten att hålla tillbaka lönekraven genom att risken för öppen arbetslöshet minskar. Å andra sidan kan åtgärder som ökar utbudet inom områden med bristsituationer leda till lägre lönekrav. Nettoeffekten kan därmed skilja sig mellan olika typer av arbetsmarknadspolitiska åtgärder.

Arbetskraftsefterfrågekurvans läge beror på graden av konkurrens på produktmarknaden. Ökad konkurrens på produktmarknaden minskar företagens möjlighet att ta ut höga prispåslag över sina kostnader (vinstmarginaler). De på så sätt lägre priserna medför att reallönen är högre vid en given sysselsättningsnivå, dvs. efterfrågekurvan förskjuts uppåt. Resultatet är en högre jämviktsreallön, en högre jämviktssysselsättning och en lägre jämviktsarbetslöshet.

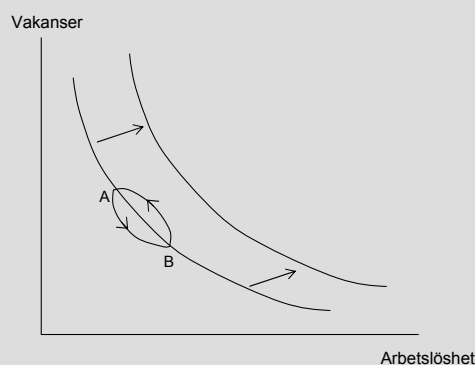
Vakanser och arbetslösa

Den modell av arbetsmarknaden som beskrivits ovan förklarar arbetslöshet enbart utifrån löne- och prisbildningen. En kompletterande förklaring fokuserar på arbetsmarknadens sökprocesser. Arbetslöshet orsakas då även av att det tar tid för arbetssökande och arbetsgivare att få kontakt och utvärdera varandra. Därmed kompletteras den tidigare arbetsmarknadsmodellen med en beskrivning av sökprocessen. I den utvidgade modellen bidrar alltså

såväl pris- och lönebildningen som arbetssökande till att bestämma jämviktsarbetslöshetens nivå.

En viktig utgångspunkt vid beskrivningen av sökprocessen är att såväl de arbetssökande som de lediga platserna, s.k. vakanser, är heterogena avseende bl.a. kompetensnivå och yrkesinriktning samt geografisk och branschmässig belägenhet. På arbetsmarknaden finns vakanser samtidigt som det finns arbetslösa personer. Detta speglar en ständig process av skapande av nya anställningar samtidigt som andra anställningar upphör t.ex. genom att personer pensioneras eller företag läggs ner. Processen att sammanföra vakanser med arbetslösa tar tid. Orsaken är att det finns olika typer av kostnader förknippade med denna sök- och urvalsprocess.

Figur 5 Beveridgekurva

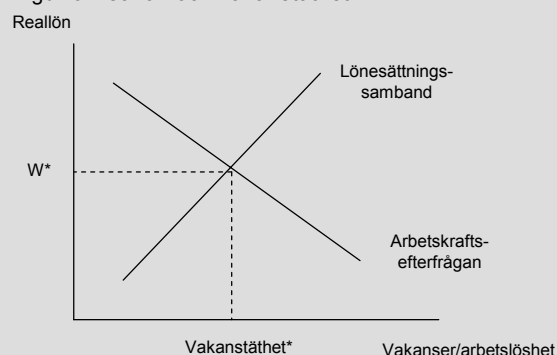
Sambandet mellan vakanser och arbetslöshet belyses av den s.k. *Beveridgekurvan* (se figur 5). Den horisontella axeln visar arbetslöshet och den vertikala axeln vakanser. Vakanser mäts här i förhållande till arbetskraften. Ju fler vakanser som finns ju större är sannolikheten för en person att finna ett arbete, dvs. desto lägre blir arbetslösheten. Beveridgekurvan lutar därför normalt nedåt.

Genom att studera utvecklingen av vakanser och arbetslöshet kan man få en indikation om förändringar på arbetsmarknaden är av konjunkturrell eller strukturell natur. En konjunkturrell förändring innebär att arbetslöshet och vakanser rör sig i motsatt riktning längs en given kurva. Exempelvis leder vikande efterfrågan i ekonomin till att vakanserna minskar samtidigt som arbetslösheten stiger. I figur 5 motsvaras detta av en rörelse nedåt längs kurvan från punkt A till B. När konjunkturen vänder och efterfrågan i ekonomin ökar stiger antalet vakanser och arbetslösheten minskar. Detta innebär en rörelse uppåt längs kurvan tillbaka till punkt A. I den mån vakanserna reagerar snabbare än arbetslösheten

följs inte kurvan på kort sikt utan i stället uppkommer motsols rörelser runt kurvan (se figur 5). En strukturell förändring som t.ex. en försämrad matchningsprocess som en följd av minskad rörlighet hos arbetskraften innebär i stället att sambandet skiftar utåt i figur 6. Detta innebär att en given mängd vakanser är förknippad med högre arbetslöshet.

Beveridgekurvan beskriver således sambandet mellan vakanser och arbetslöshet och dess läge beror bl.a. på hur väl matchningsprocessen fungerar. Vilken punkt på Beveridgekurvan som motsvarar ekonomins jämviktsläge bestäms utifrån lönebildningen. Beskrivningen av hur lönebildningen samverkar med sökprocessen utgår från arbetskraftsefterfrågan, D_2 , och lönesättnings sambandet, LS , i figur 3. Denna figur visar sambandet mellan reallön och sysselsättning. När sökprocessen beaktas visar det sig lämpligare att i stället koppla reallönen till kvoten mellan antalet vakanser och antalet arbetslösa. Denna kvot, som kallas för vakanstätheten, samvarierar normalt med sysselsättningen och mäter efterfrågetrycket på arbetsmarknaden.²²

Figur 6 Reallön och vakanstäthet

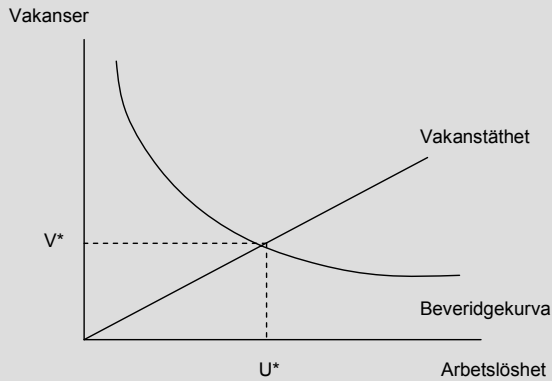

Den neråtlutande kurvan i figur 6 visar arbetskraftsefterfrågan. Ju lägre reallönen är, desto fler personer vill arbetsgivarna anställa, vilket medför fler vakanser, lägre arbetslöshet och därmed högre vakanstäthet. Samtidigt innebär en högre vakanstäthet att arbetstagarna har en starkare ställning i löneförhandlingarna, vilket leder till högre reallön enligt det uppåtlutande lönesättnings sambandet. Skärningen mellan de båda kurvorna bestämmer jämviktsnivåerna för reallönen och vakanstätheten.

²² En utförligare beskrivning av arbetskraftsefterfrågan och lönesättnings sambandet i denna form ges i C. Pissarides "Equilibrium Unemployment", 2000, Cambridge, MIT Press. Begreppet "vakanstäthet" är en översättning av engelskans "labor market tightness".

Jämviktsnivån för vakanstätheten utgör det förhållande mellan vakanser och arbetslöshet som anges av den uppåtlutande räta linjen i figur 7. Skärningspunkten mellan vakanstäthetslinjen och Beveridgekurvan bestämmer jämviktsnivåer för arbetslöshet och vakanser.

Figur 7 Jämviktsarbetslösheten

Jämfört med den arbetsmarknadsmodell som beskrevs inledningsvis, som enbart beaktar pris- och lönebildningen, beskriver de båda figurerna 6 och 7 alltså en något mer komplicerad modell som både tar hänsyn till såväl pris- och lönebildningen som sökprocessen.

Utifrån tre viktiga samband på arbetsmarknaden, nämligen arbetskraftsefterfrågan, lönesättningssambandet och Beveridgekurvan bestämmer modellen jämviktsnivåer för reallön, arbetslöshet och vakanser. Denna jämvikt karaktäriseras av följande egenskaper.

1. Arbetslöshet och vakanser är på nivåer som är förenliga med jämviktsreallönen enligt lönesättningssambandet.
2. Arbetsgivarna är nöjda med vakansnivån i förhållande till jämviktsreallönen enligt arbetskraftsefterfrågekurvan.
3. Arbetslöshet och vakanser ligger på nivåer som är förenliga med hur väl matchningsprocessen fungerar enligt Beveridgekurvan.

Enligt denna modell bestäms således jämviktsarbetslösheten av de underliggande faktorer som bestämmer lönesättnings-, efterfråge- och Beveridgekurvornas läge. Några av dessa faktorer är av institutionell karaktär som t.ex. kompensationsnivån i arbetslöshetsersättningen, skattesystemet, omfattningen på arbetsmarknadsåtgärderna och konkurrensen på

produktmarknaden. Lönesättningskurvan bestäms även av parternas agerande, vilket innebär att parterna enligt denna standardmodell kan påverka jämviktsarbetslösheten och därmed sysselsättningen.

Lönebildning som tolererar lägre arbetslöshet

I huvudscenariot för utvecklingen 2004–2010 antas att den svenska lönebildningen fungerar i linje med historiska erfarenheter. Störst vikt läggs vid erfarenheterna under de senaste fem åren då prisstabilitetsregimen med två procents inflation varit fullt trovärdig och lönebildningen skett inom ramen för Industriavtalet och motsvarande samarbetsavtal inom andra avtalsområden.

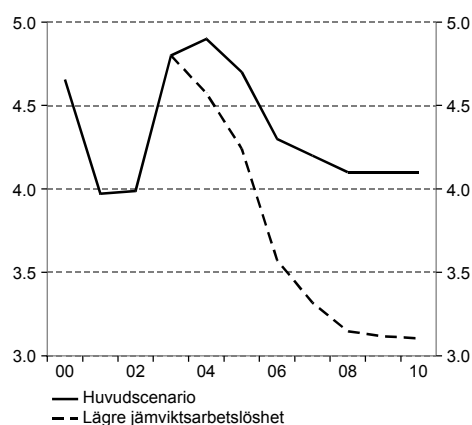
Som diskuteras närmare i huvudscenariot bedöms lönebildningen under dessa omständigheter fungera så att jämviktsarbetslösheten uppgår till ungefär 4,1 procent 2010. Om arbetslösheten mer än tillfälligtvis understiger 4,1 procent antas lönebildningen leda till löneökningar utöver vad som är samhällsekonomiskt hållbart. Det därmed stigande inflationstrycket föranleder en åtstramning av penningpolitiken som minskar tillväxten och ökar arbetslösheten till en nivå som är förenligt med 2 procents inflation, dvs. till minst 4,1 procent.

Om lönebildningen fungerar på detta sätt leder det tillsammans med övriga antaganden i huvudscenariot till att riksdagens mål om 80 procents reguljär sysselsättning i åldersgruppen 20–64 år inte uppnås under perioden 2004–2010. I stället sjunker sysselsättningsgraden gradvis, främst som ett resultat av demografiska förändringar (se diagram 74, heldragen linje).

Detta avsnitt beskriver de ekonomiska effekterna av en mer välfungerande lönebildning preciserad som en lönebildning som tolererar en arbetslöshet på 3,1 procent i stället för huvudscenariots 4,1 procent 2010 (se diagram 76). Förutsättningen är att arbetsmarknadens parter och dess medlare på såväl central, lokal och individuell nivå i sitt faktiska agerande tar stor hänsyn till de samhällsekonomiska fördelarna med hög sysselsättning och låg arbetslöshet. Aktörerna vet att det ligger i löntagarkollektivets intresse att nå och upprätthålla hög sysselsättning bl.a. då de i egenskap av skattebetalare och nyttjare av offentlig service då får ett bättre utfall än vid en lägre sysselsättning. Därmed utformas centrala och lokala avtal liksom lönesättningen i övrigt på ett sådant sätt att den faktiska arbetskostnadsökningen understiger dess långsiktiga nivå på 4 procent så länge arbetslösheten överstiger 3,1 procent.

Frågan om hur ett sådant agerande skulle kunna uppnås i praktiken analyseras inte närmare i denna rapport. Konjunkturinstitutets preliminära bedömning är dock att det skulle kräva att Industriavtalet och motsvarande avtal för andra områden får stort genomslag och bidrar till att samhällsekonomiska hänsyn

Diagram 76 Öppen arbetslöshet
Procent av arbetskraften

Källa: Konjunkturinstitutet.

tas vid såväl central som lokal och individuell lönesättning i väsentligt högre grad än under de senaste tio åren.²³

Det utmärkande för detta sidoscenario är att parterna och medlarna från och med 2004 förändrar sitt agerande så att löneökningstakten blir lägre än i huvudscenariot vid en given arbetslöshet och i övrigt oförändrade förhållanden. Tolkat i termer av de modeller som redovisas i fördjupningsrutan ”Jämviktsarbetslöshet” ovan innebär förändringen ett skift nedåt i lönesättningskurvan, vilket ökar jämviktssysselsättningen och reducerar jämviktsreallönen. Förändringen antas vara så stor att den lägsta arbetslöshet som inte ger inflationsdrivande löneökningar reduceras med 1 procentenhet, dvs. jämviktsarbetslösheten uppgår till 3,1 procent i stället för huvudscenariots 4 procent 2010. Eftersom det är effekterna från denna förändring som är av intresse, presenteras resultaten som avvikelser från huvudscenariot.

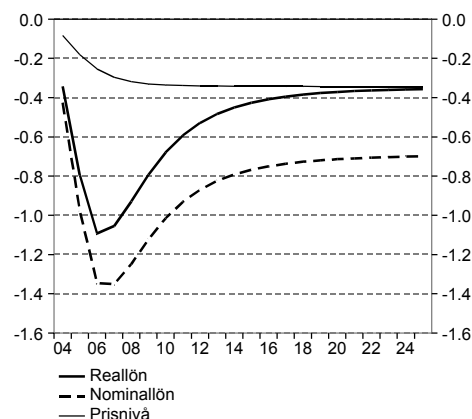
Nominal- och reallönen samt prisnivåns avvikelser visas i diagram 77. Inledningsvis innebär den förändrade lönebildningen att den nominella löneökningstakten blir i genomsnitt 0,5 procentenheter lägre per år under 2004–2006. På lång sikt är nominallönens ökningstakt liksom i huvudscenariot lika med 4 procent.

Den lägre löneökningstakten under de första åren leder till en något lägre inflationstakt men också till lägre reallön. Reallönen blir initialt 0,3 procent lägre än i huvudscenariot och som mest 1,1 procent lägre 2006. Riksbanken reagerar på det svagare inflationstrycket som följer av den förändrade lönebildningen genom att sänka reporäntan, (se diagram 78). De lägre nominallöneökningarna får därför ett relativt litet genomslag på den faktiska inflationen, som gradvis återvänder till Riksbankens inflationsmål på 2 procent.

Den lägre reporäntan ökar efterfrågan i ekonomin, vilket ökar efterfrågan på arbetskraft. Även den lägre reallönen bidrar till ökad efterfrågan på arbetskraft och minskad arbetslöshet (se diagram 79). Arbetsmarknadens tröghet medför dock att arbetslösheten reagerar långsammare än reallönen. Första året faller arbetslösheten med 0,3 procentenheter och därefter sjunker arbetslösheten gradvis mot sin nya 1 procentenhet lägre jämviktsnivå.

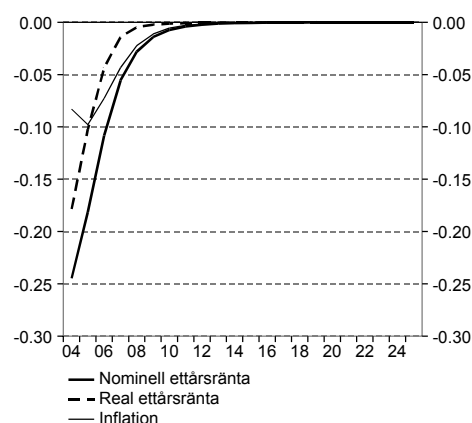
I diagram 80 visas utvecklingen av sysselsättningen och produktionen. Kapitalstocken anpassas långsamt och är i början nästan oförändrad. Den 0,3 procent högre sysselsättningen 2004 innebär att produktionen då blir 0,2 procent högre. Företagens arbetsstyrka är därmed större än tidigare, medan kapitalstocken är oförändrad. Kapitalavkastningen har därför ökat. På lång sikt bestäms emellertid kapitalavkastningen av avkastningskravet på den globala kapitalmarknaden. Detta innebär att kapitalstocken ökar tills kapitalintensiteten, dvs. förhållandet mellan kapital och arbetade timmar, återvänt till sin ursprungliga nivå. Diagram 81

Diagram 77 Reallön, nominallön och prisnivå
Procent, avvikelse från huvudscenariot

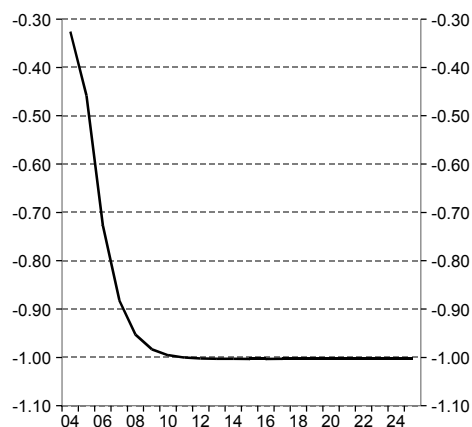
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 78 Nominell ettårsränta, real ettårsränta och inflation
Procentenheter, avvikelse från huvudscenariot

Källa: Konjunkturinstitutet.

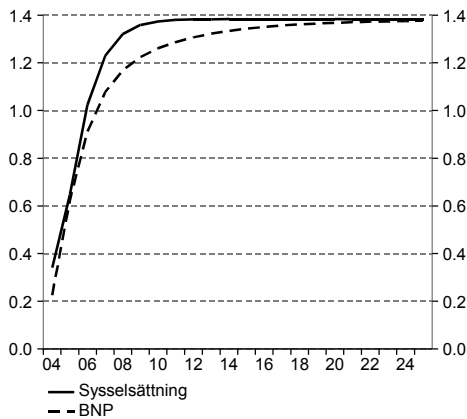
Diagram 79 Arbetslöshet
Procentenheter, avvikelse från huvudscenariot

Källa: Konjunkturinstitutet.

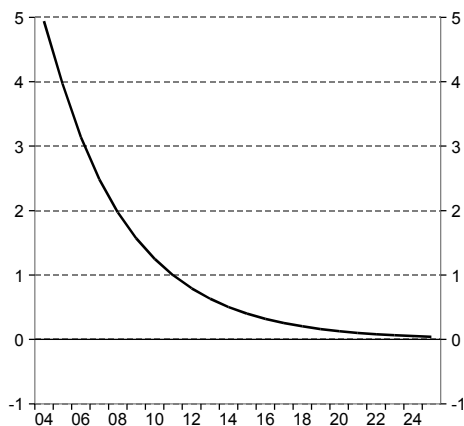
²³ Frågan om hur institutionerna och formerna för lönebildningen kan påverka jämviktsarbetslösheten analyseras närmare i Calmfors, Lars, ”Wages and Wage-Bargaining Institutions in the EMU – A Survey of the Issues”, *Empirica* 2001.

Diagram 80 Sysselsättning och BNP
Procent, avvikelse från huvudscenariot

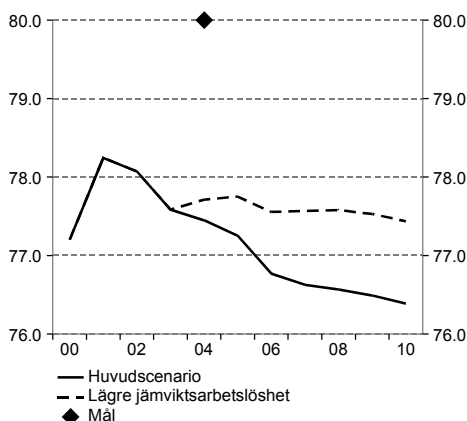
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 81 Investeringskvot
Procent, avvikelse från huvudscenariot

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 82 Reguljär sysselsättningsgrad
Procent av befolkningen i åldern 20-64 år

Källa: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

visar investeringskvoten, dvs. investeringarna som andel av produktionen. Den ökar omedelbart med 4,9 procentenheter för att långsamt återgå till huvudscenariots nivå allteftersom kapitaluppbyggnaden återställer proportionen mellan kapital och arbetskraft.

Anpassningen innefattar olika processer. Dels sammanförs arbetssökande med lediga platser, vilket leder till högre sysselsättning och lägre arbetslöshet, dels anpassas kapitalstocken till den större arbetsstyrkan. Den högre kapitalstocken höjer arbetskraftens marginalavkastning, vilket medför att arbetskraftsefterfrågan fortsätter att öka.

Den högre arbetskraftsefterfrågan leder till såväl fler vakanser som lägre arbetslöshet. I termer av den teori för arbetssökande som presenteras i fördjupningsrutan ”Jämviktsarbetslöshet” innebär detta att ekonomin förskjuts uppåt längs Beveridgekurvan. Det blir alltså lättare för arbetslösa att finna arbete, men svårare för företag att fylla vakanser. Detta får till följd att en del personer som tidigare inte sökt arbete aktivt och därför befunnit sig utanför arbetskraften nu aktiverar sig som arbetssökande och därmed inträder i arbetskraften.

I det nya jämviktsläget har arbetsstyrkan, kapitalstocken och produktionen stigit med 1,4 procent. Arbetslösheten är 1 procentenhet lägre. Den högre sysselsättningen härrör huvudsakligen från lägre arbetslöshet men en del av ökningen kommer från det högre arbetskraftsdeltagandet.

Reallönens tillväxt ges på lång sikt av produktivitetsutvecklingen, och är därför oförändrad på lång sikt. Med den högre kapitalstocken har reallönen närmast sig huvudscenariots nivå men ligger fortfarande knappt 0,4 procent lägre.

Vid den lägre arbetslöshetsnivån håller arbetsgivarna fler vakanser öppna under längre tid. Totalt ökar vakanserna med 18 procent. Detta innebär ett arbetsmarknadsläge där arbetslösa har lättare att finna arbete medan företagen har högre rekryteringskostnader. Dessa kostnader övervältras på arbetstagarna, vilket förklarar den något lägre reallönen. Övervältringen beror på att de internationella kapitalägarna på lång sikt är immuna mot alla typer av kostnadshöjningar i Sverige. Samtidigt tjänar kapitalägarna på lång sikt inte på förändringen av den svenska lönebildningen i form av högre kapitalavkastning eftersom denna är internationellt bestämd och inte beror på svenska förhållanden.

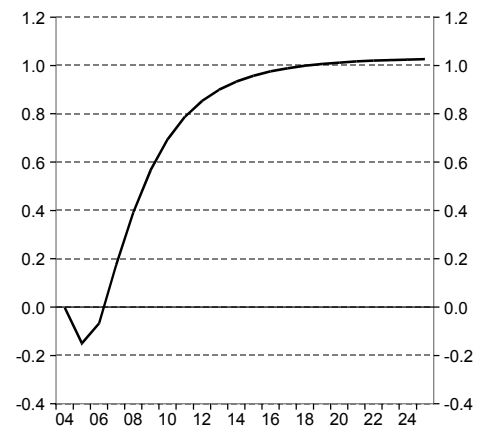
Sysselsättningsnivå som andel av befolkningen 20–64 år visas i diagram 82. Både minskad arbetslöshet och ökat arbetskraftsdeltagande bidrar till att sysselsättningen blir högre än i huvudscenariot men regeringens sysselsättningsmål på 80 procent uppnås inte.

Det ändrade förhandlingsbeteendet ger alltså långsiktigt 1 procent lägre arbetslöshet och 1,4 procent högre sysselsättning till priset av övergångsvis lägre löneökningstakt och en långsiktigt 0,4 procent lägre reallön. De samlade reala arbetsinkomster-

na blir således på lång sikt 1 procent högre än i huvudscenariot (se diagram 83).

För den offentliga sektorn leder den högre produktionen och sysselsättningen till högre skatteintäkter samtidigt som transfereeringar till arbetslösa minskar. Därmed finns ett reformutrymme för skattesänkningar eller utgiftsreformer på ca 12 miljarder 2010.

Diagram 83 Real lönesumma
Procent, avvikelse från huvudscenariot

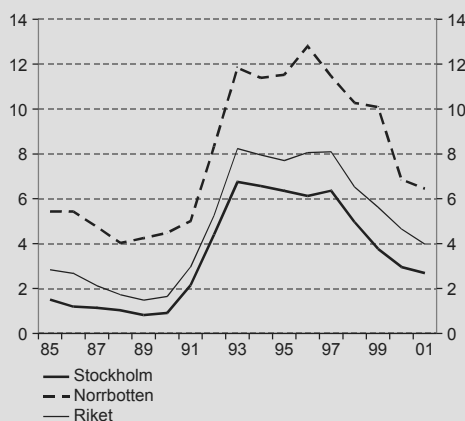
Källa: Konjunkturinstitutet.

Den svenska jämviktsarbetslösheten

I början av 1990-talet ökade arbetslösheten från ca 2 procent till 8 procent. Arbetslösheten låg kvar på en hög nivå under några år, varefter den sjönk markant i slutet av 1990-talet. Men arbetslösheten är inte tillbaka till de låga nivåerna under 1980-talet (se diagram 84). Delvis kan detta hänga samman med en bristande rörlighet på arbetsmarknaden. Exempelvis är arbetslösheten i Norrbottens län dubbelt så hög som arbetslösheten i Stockholm.

I denna ruta studeras om jämviktsarbetslöshetens har ökat samt om arbetsmarknadens funktionsätt försämrats delvis som en följd av bristande geografisk rörlighet.

Diagram 84 Arbetslöshet i Sverige
Procent av arbetskraften

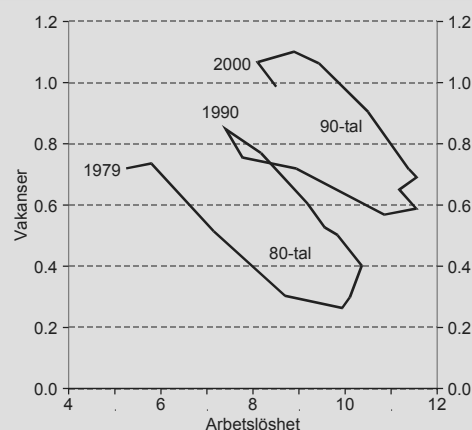
Källor: Arbetsmarknadsstyrelsen och Konjunkturinstitutet.

Utvecklingen i Europa

Arbetslösheten i Europa var låg fram till mitten av 1970-talet men har sedan dess varierat runt en högre nivå. I flertalet europeiska länder tycks arbetsmarknadens funktionssätt ha försämrats. En ofta förekommande förklaring är att institutionerna och regelverken på arbetsmarknaden förhindrar en återgång till en låg arbetslöshet. Studier tyder på att trots att institutionerna varit oförändrade kan de i kombination med en mindre stabil ekonomisk utveckling under 1980-talet förklara ökningen av arbetslösheten.²⁴ I diagram 85 visas förhållandet mellan

vakanser (lediga platser som andel av arbetskraften) och arbetslöshet, dvs. Beveridgekurvan för euroområdet (se fördjupningsrutan "Jämviktsarbetslöshet" för en beskrivning av sambandet).²⁵ Under början av 1980-talet liksom under början av 1990-talet föll vakanserna medan arbetslösheten ökade, vilket är normalt när konjunkturen försvagas. Under den andra delen av 1980-talet och 1990-talet skedde det motsatta, vilket är normalt när konjunkturen förstärks. En skillnad är dock att under 1990-talet skedde dessa konjunkturbetingade rörelser kring betydligt högre nivåer för både arbetslösheten och vakanserna. Det konjunkturbetingade sambandet mellan vakanser och arbetslöshet, motsvarande nedåtlutande kurvor i diagram 85, försköts alltså utåt. Detta tyder på att matchningen på arbetsmarknaden har försämrats sedan 1980-talet.

Diagram 85 Beveridgekurva för euroområdet, 1979–2002
Procent av arbetskraften

Källa: OECD.

Beveridgekurvorna för enskilda europeiska länder skiljer sig markant.²⁶ Tecknen på en försämring av matchningen i form av en förskjutning utåt av kurvan är tydligast för Tyskland och Belgien.²⁷ En förklaring är att regionala obalanser inom dessa två länder ledde till sämre matchning under det mindre

²⁵ Data över lediga platser finns endast för 7 länder i euroområdet (Tyskland, Österrike, Luxemburg, Finland, Portugal, Spanien och Belgien). Definitionerna av lediga platser varierar mellan länderna och troligtvis utgör dessa endast en del av det totala antalet lediga platserna i ekonomin. Trots det kan den befintliga data ge en viss information om utvecklingen på arbetsmarknaden.

²⁶ För en utförligare beskrivning av arbetsmarknaden i euroområdet se Labour Market Mismatches in the euroarea, Europeiska Centralbanken, mars 2002.

²⁷ Dessa två länder utgör ca 35 procent av euroområdet och ligger till stor del bakom den förskjutning i Beveridgekurvan som man ser för euroområdet.

²⁴ Se t.ex. Ljungqvist, L, "European Unemployment, Labour Market Institutions and Economic Turbulence", Dice Report, Vol. 1, nummer 2.

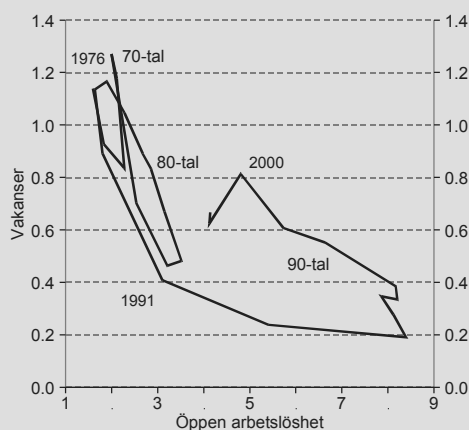
stabila 1990-talet. I den mån arbetskraften är obemärkt att flytta uppkommer alltså en varaktig försämring i matchningen.

Hur fungerar svensk arbetsmarknad

Förutom att arbetslösheten har ökat finns det även andra omständigheter som tyder på att även den svenska arbetsmarknadens funktionssätt har försämrats. Under 1970- och 1980-talet kan tydliga konjunkturella rörelser ses i den svenska Beveridgekurvan (se diagram 86). Vakanserna föll under första delen av 1970-talet liksom under första delen av 1980-talet samtidigt som arbetslösheten ökade. Under andra hälften av respektive årtiondena ökade vakanserna medan arbetslösheten föll. Detta speglar konjunkturella variationer. Diagram 86 tyder på att en förskjutning utåt av kurvan inträffade under 1990-talet. Detta indikerar att en strukturell förändring har inträffat som försämrat matchningen på arbetsmarknaden. Om så är fallet var alltså jämviktsarbetslösheten högre under 1990-talet än under de föregående årtiondena.

Diagram 86 Beveridgekurva för Sverige, 1976–2002

Procent av arbetskraften

Källor: Arbetsmarknadsstyrelsen och Konjunkturinstitutet.

Jämviktsarbetslösheten kan uppskattas med hjälp av den s.k. sök- och lönebildningsmodellen som beskrivs i fördjupningsrutan ”Jämviktsarbetslöshet”. Metoden går ut på att estimerar Beveridgekurvan, lönesättningskurvan samt arbetskraftsefterfrågekurvan. På så sätt är det också möjligt att undersöka om någon av kurvorna har förskjutits under 1990-talet och höjt jämviktsarbetslösheten.

Det första steget är att estimerar modellen under antagandet att det inte skett någon förändring av någon av kurvorna, dvs. modellen estimeras för hela tidsperioden 1962–2002. Som redovisas i tabell 20 nedan beräknas jämviktsarbetslösheten då uppgå till ungefär 3,3 procent. I det andra steget estimeras modellen separat för perioderna 1962–1991 och 1992–2002. Tre möjliga förändringar undersöks:

- (i) Beveridgekurvan har skiftat mellan 1991 och 1992.
- (ii) Lönesättningskurvans eller arbetskraftskurvans läge har ändrats mellan 1991 och 1992. Detta leder till att vakansthetskurvan förskjuts.
- (iii) Både Beveridgekurvans och vakansthetskurvans läge har ändrats.

Tabell 20 Skattningar av jämviktsarbetslöshet, procent

Fall	1962–91	1992–02
Ingen förändring	3,3	3,3
(i) Beveridgekurvan har skiftat	2,9	3,9
(ii) Vakansthetskurvan har skiftat	2,3	5,5
(iii) Både Beveridgekurvan och vakansthetskurvan har ändrats	2,2	6,0

Skattningarna ger vid handen att om det enbart skett en förskjutning utåt i Beveridgekurvan, dvs. matchningen mellan vakanser och arbetslöshet har försämrats, så ökar jämviktsarbetslösheten med en procentenhet mellan perioderna. Om endast vakansthetskurvan har ändrats så uppskattas ökningen av jämviktsarbetslösheten i stället till drygt 2 procentenheter. En förskjutning i vakansthetskurvan skulle t.ex. kunna uppkomma genom att graden av centralisering i lönebildningen minskat, vilket leder till en större lönepress uppåt. Skillnaden i jämviktsarbetslösheten är störst om det skett ett skift i både Beveridgekurvan och vakansthetskurvan.

Förskjutningen i enbart Beveridgekurvan är statistiskt säkerställd medan varken skiftet i vakansthetskurvan eller skiften i båda kurvorna är statistiskt säkerställda. Resultatet är således att jämviktsarbetslösheten under 1990-talet uppskattas till 3,9 procent och att den ökat med drygt en procentenhet jämfört med tidigare årtionden genom att Beveridgekurvan förskjutits (se tabell 20).

Skattningen visar således att matchningen mellan vakanser och arbetslösa har försämrats, men talar

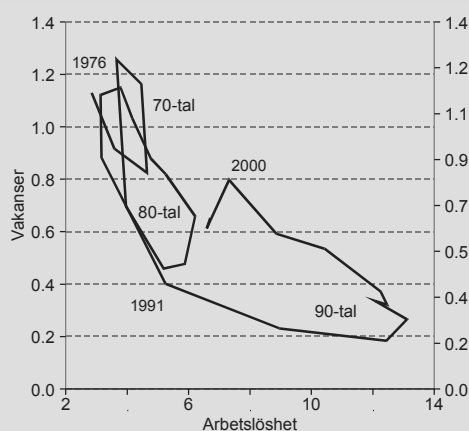
inte om varför. En förklaring till den försämrade matchningen skulle kunna vara allmänt minskad rörlighet på arbetsmarknaden eller en oförändrad rörlighet som resulterade i högre vakanser och högre arbetslöshet under det mindre stabila 1990-talet. Detta har i så fall lett till en högre jämviktsarbetslöshet och därmed en lägre sysselsättning.

Skattningarna ovan måste emellertid tolkas med försiktighet. En anledning är att data över vakanser avser vad som rapporteras till arbetsförmedlingarna, vilket endast utgör en del av det totala antalet vakanser. Ett annat problem är att de uppmätta vakanserna har minskat trendmässigt i förhållande till arbetslösheten under hela perioden och i synnerhet i början av 1990-talet. Om de faktiska vakanserna inte har fallit utan endast rapporteringen till arbetsförmedlingarna innebär detta att förskjutningen utåt i Beveridgekurvan underskattas. Det är då ytterligare ett tecken på att matchningen försämrats.²⁸

Mått på arbetslösheten och jämviktsarbetslösheten

Analysen ovan avsåg förhållandet mellan vakanser och öppen arbetslöshet. I Sverige är dock de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna omfattande. Ett alternativt mått på arbetslöshet är den s.k. totala arbetslösheten som utgör den öppna arbetslösheten plus antalet personer i arbetsmarknadspolitiska åtgärder.

Diagram 87 Vakanser och total arbetslöshet i Sverige, 1976–2002
Procent av arbetskraften

Källor: Arbetsmarknadsstyrelsen och Konjunkturinstitutet.

Diagram 87 visar Beveridgekurvan för Sverige baserad på den totala arbetslösheten. De konjunkturella rörelserna under 1970- och 1980-talen framstår fortfarande tydligt, men däremot är den hypotetiska strukturella förskjutningen under senare delen av 1990-talet inte längre fullt så tydlig. Slutsatsen är snarare att alla variationerna är konjunkturella och att matchningsprocessen i så fall inte fungerade sämre på 1990-talet än under föregående årtionden. Arbetsmarknadsåtgärderna var betydligt mera omfattande under 1970- och 1980-talen än under 1990-talet. Detta höll nere den öppna arbetslösheten och kan således förklara varför Beveridgekurvan med öppen arbetslöshet i diagram 86 försköts mer tydligt utåt under 1990-talet. I så fall beror skiftet i diagram 86 på att antalet åtgärder minskade snarare än att matchningen försämrades.

Kunskapslyftet var en satsning på vuxenutbildning särskilt inriktad för arbetslösa som startades under andra hälften av 1990-talet. Precis som de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna höll kunskapslyftet tillbaka den öppna arbetslösheten. En del av de personer som omfattades av Kunskapslyftet skulle troligen ha studerat även utan denna satsning, men det är troligt att en del av dessa personer skulle ha varit öppet arbetslösa. Detta medför att relationen mellan vakanser och arbetslöshet under 1990-talet påverkades. Vid frånvaro av Kunskapslyftet skulle sannolikt kurvan i diagram 87 ha varit längre bort från origo under 1990-talet. Detta tyder på att matchningen trots allt fungerade sämre under 1990-talet än under tidigare årtionden.

²⁸ En förklaring till minskningen i de rapporterade lediga platserna till arbetsförmedlingen kan vara uppkomsten av privata arbetsförmedlingar i början av 1990-talet. En annan förklaring är att sammansättningen av arbetstillfällena har förändras från industrin till tjänsteproducerande sektorer. Då anmälningfrekvensen av platser inom industrin är högre än i tjänstesektorn tenderar de anmälda lediga platserna att minska.

Regionala skillnader i Sverige

Tänkbara orsaker till den högre jämviktsarbetslösheten under 1990-talet skulle kunna vara minskad geografisk rörlighet på arbetsmarknaden eller oförändrad låg rörlighet i kombination med en ojämnare regional fördelning av arbetskraftsefterfrågan eller den markanta ökningen av arbetslösheten 1993. Ett sätt att undersöka detta är att se om skillnaderna i arbetslöshet och sysselsättning mellan olika län har ökat.

Den relativa arbetslösheten anger kvoten mellan arbetslösheten i ett län och arbetslösheten i hela riket. Ett högre värde på variansen, dvs. större variation i den regionala arbetslösheten, indikerar en sämre fungerande arbetsmarknad (se tabell 21).

Tabell 21 Varians i relativ arbetslöshet

	1985–89	1990–95	1996–01
Öppen arbetslöshet	0,12	0,07	0,05
Total arbetslöshet		0,03	0,06

Källa: Arbetsmarknadsstyrelsen.

Variansen i den relativa öppna arbetslösheten har fallit över tiden, vilket indikerar en ökad geografisk rörlighet på arbetsmarknaden. Om däremot personer i arbetsmarknadsåtgärder inkluderas i arbetslöshetsmättet så har spridningen i stället ökat över tiden, vilket indikerar en sämre rörlighet.²⁹ Den öppna arbetslösheten har alltså utjämnats under 1996–2001 genom utbildnings- och sysselsättningsåtgärder.

Även utvecklingen av den reguljära sysselsättningsgraden inom olika delar av landet pekar på att den geografiska rörligheten har minskat. År 2001 varierade sysselsättningsgraden mellan 67,9 procent i Norrbottens län och 78,9 procent i Jönköpings län. Den relativa sysselsättningsgraden är sysselsättningsgraden i ett län i förhållande till graden i riket. En högre varians innebär en större spridning i sysselsättningsgraden mellan länen. Som framgår av tabell 22 har variansen i den reguljära sysselsättningsgraden ökat över tiden, vilket indikerar att den geografiska rörligheten har minskat.

Tabell 22 Varians i relativ sysselsättningsgrad

	1990–95	1996–01
Reguljär sysselsättningsgrad	0,0012	0,0016

Anm. Reguljär sysselsättningsgrad mäter antalet sysselsatta personer exklusive personer i sysselsättningsåtgärder som andel av befolkningen. Arbetsmarknadsåtgärder finns endast tillgängligt på länsnivå från år 1992.

Källa: Arbetsmarknadsstyrelsen.

Sammanfattningsvis tycks Beveridgekurvan ha förskjutits utåt och ökat jämviktsarbetslösheten från ca 3 procent till ca 4 procent i början av 1990-talet. Ökningen i jämviktsarbetslösheten beror på att matchningen mellan vakanser och arbetslösa har försämrats. Den regionala variansen i öppen arbetslöshet har minskat medan varianserna i total arbetslöshet och i den reguljära sysselsättningsgraden har ökat. Detta tyder också på att en låg geografisk rörlighet kan ligga bakom en del av ökningen av jämviktsarbetslösheten.

²⁹ Data över arbetsmarknadsåtgärder uppdelat på län finns endast från 1992. Resultaten bör därför beaktas med en viss försiktighet.

6 Samhällsekoniskt lämplig lönebildning 2004–2006

Arbetskostnader

Vid den mest troliga utvecklingen enligt huvudscenariot i avsnitt 4 ökar arbetskostnaderna med i genomsnitt 3,7 procent per år under 2004–2006. Det är viktigt att betona att denna ökningstakt förutom avtalade löneökningar och löneglidning även inkluderar ändrade lagstiftade och avtalade kollektiva avgifter, arbetstidsförkortningar samt förändringar av arbetsgivarnas kostnader för sjukskrivning och rehabilitering.

I detta avsnitt undersöks om det finns samhällsekonomiska skäl för en annorlunda arbetskostnadsökning. Slutsatsen är att en samhällsekoniskt lämplig arbetskostnadsökning uppgår till i genomsnitt 3,2 procent per år 2004–2006. Detta är något lägre än den bedömning som gjordes i föregående års rapport på 3,5 procent. Skillnaden beror bl.a. på att analysen har fördjupats samt det fortsatt svaga konjunkturläget.

Under de kommande åren blir resursutnyttjandet fortsatt lågt och arbetslösheten förhållandevis hög. En något långsammare löneökningstakt än den mest troliga skulle bidra till en snabbare återhämtning av sysselsättningen. Lägre löneökningar innebär att företagen efterfrågar mer arbetskraft. Dessutom minskar inflationstrycket, vilket skapar utrymme för en lägre reporänta. Lägre räntor stimulerar den inhemska efterfrågan och försvagar växelkursen, vilken i sin tur stimulerar exportefterfrågan. Genom dessa indirekta effekter ökar efterfrågan på arbetskraft ytterligare. En motverkande men svagare effekt är att den långsammare löneökningen dämpar konsumtionen. Sammantaget beräknas en årlig löneökningstakt som är 0,5 procentenheter lägre 2004–2006 än den mest troliga leda till en snabbare sysselsättningsökning så att arbetsmarknaden uppnår balans redan under 2006. En något lägre löneökningstakt än den mest troliga är samhällsekoniskt fördelaktig genom att arbetslösheten snabbare sänks mot sin jämviktsnivå, som bedöms uppgå till 4 procent i nuläget.

Som analyseras i avsnitt 5 leder en bättre fungerande lönebildning till en sänkning av jämviktsarbetslösheten. Om jämviktsarbetslösheten därmed blir 3,1 procent i stället för huvudscenariots 4,1 procent 2010 skulle betydande samhällsekonomiska vinster kunna uppstå. Dessa tillfaller löntagarkollektivet i form av lägre arbetslöshet, högre totala arbetsinkomster samt lägre skatter eller bättre offentlig service. En bättre fungerande lönebildning skulle utifrån detta scenario innebära en lönekostnadsutveckling som i genomsnitt är 0,5 procentenheter lägre än den mest troliga utvecklingen 2004–2006.

En minskning av sjukligheten skulle ge betydande samhällsekonomiska vinster som tillfaller löntagarkollektivet i form av

bättre hälsa, högre arbetsinkomster samt lägre skatter eller bättre offentlig service, vilket analyseras närmare i avsnitt 5. Ur samhällsekonisk synvinkel är det angeläget att även andra åtgärder vidtas för att öka arbetsutbudet som t.ex. förbättrad integration av utrikes födda så att deras sysselsättningsgrad närmar sig den genomsnittliga sysselsättningsgraden för hela befolkningen. Ett annat exempel är åtgärder som höjer kvinnors sysselsättningsgrad mot den högre nivå som råder för män. Ett tredje exempel är åtgärder som påskyndar ungas inträde på arbetsmarknaden t.ex. genom att gymnasie- och universitetsutbildningar i högre grad slutförs inom stipulerad tid.

Om regeringen och riksdagen genomför strukturella reformer som ökar arbetsutbudet kan arbetsmarknadens parter och medlare genom återhållsamma löneökningar bidra till att sysselsättningen anpassas snabbare mot det högre utbudet. Om verkningfulla åtgärder genomförs eller planeras för att öka arbetsutbudet så är det således samhällsekoniskt angeläget att arbetsmarknadens parter och medlare medverkar genom dämpade löneökningar.

Därtill kan givetvis utvecklingen komma att avvika från huvudscenariots förutsättningar avseende för arbetsmarknaden viktiga omständigheter som t.ex. internationell konjunktur, produktivitet samt kronans växelkurs mot dollarn. Såväl svenska som internationella erfarenheter visar att det är samhällsekoniskt mycket mera kostsamt att justera en obalans med alltför höga än med alltför låga arbetskostnader eftersom det förstnämnda medför en ofta utdragen anpassning med högre arbetslöshet. Även den betydande osäkerheten talar därför för en mera återhållsam löneutveckling.

Sammanfattningsvis är det således samhällsekoniskt lämpligt att arbetskostnadsökningen 2004–2006 understiger den mest troliga ökningen på 3,7 procent per år med hänsyn till:

- Fördelarna med en snabbare konjunkturrell förbättring av sysselsättningen.
- Den betydande osäkerhet som finns om bl.a. konjunkturutsikterna och växelkursutvecklingen.
- Möjligheten att strukturella reformer genomförs som ökar arbetsutbudet.
- Möjligheten att sänka jämviktsarbetslösheten genom en lönebildning som på alla nivåer tar större samhällsekonisk hänsyn.

Med beaktande av vad som kan anses vara någorlunda realistiskt gör Konjunkturinstitutet mot denna bakgrund bedömningen att en samhällsekoniskt lämplig arbetskostnadsökning per timme under 2004–2006 understiger den mest troliga med 0,5 procentenheter och således uppgår till 3,2 procent per år. Som jämförelse kan nämnas att arbetskostnader *per anställd* i näringslivet i euroområdet beräknas uppgå till i genomsnitt 3,1 procent under 2004–2006. Om arbetskostnadsökningen dämpas på detta sätt

och innebär lägre jämvikts arbetslöshet kan BNP-tillväxten höjas med ca 0,2 procentenheter per år 2004–2010, samtidigt som sysselsättningen stiger och arbetslösheten pressas tillbaka till 3 procent. Effekterna på de offentliga finanserna blir också gynnsamma. På sikt uppstår ett utrymme på 12 miljarder kronor som kan användas för ofinansierade skattesänkningar eller utgiftsreformer.

Timlöner och avtal

Bedömningen av den samhällsekonomiskt lämpliga arbetskostnadsökningen avser arbetskostnaderna per timme enligt nationalräkenskaperna. Den mest troliga ökningen av arbetskostnaden med i genomsnitt 3,7 procent per år under 2004–2006 motsvarar enligt analysen i avsnitt 4 ovan en årlig ökning av timlönen enligt Konjunkturstatistiken med 3,4 procent. Denna fördelas mellan avtalsenliga löneökningar på 2,1 procent och resterande löneglidning på 1,3 procent.

Tabell 23 Arbetskostnad och lön 2004–2006

Genomsnittlig årlig procentuell förändring

	Trolig	Lämplig
Arbetskostnad per timme, NR	3,7	3,2
Timlön, KL	3,4	2,9
varav: Avtal	2,1	1,7
Löneglidning	1,3	1,2

Källa: Konjunkturinstitutet.

Den samhällsekonomiskt lämpliga arbetskostnadsökningen med i genomsnitt 3,2 procent per år 2004–2006 motsvaras på samma sätt av en årlig ökning av timlönen enligt Konjunkturlönestatistiken med 2,9 procent. Parternas och medlarnas möjligheter att dämpa arbetskostnadsutvecklingen är dock större på central nivå än vid lokala eller individuella förhandlingar. Mot bl.a. den bakgrunden kan den lämpliga ökningstakten enligt Konjunkturlönestatistiken fördelas mellan avtalsenliga ökningar på i genomsnitt 1,7 procent och en resterande löneglidning på 1,2 procent för 2004–2006. Jämfört med 2001 års avtalsrörelse innebär detta en nedjustering av de avtalsenliga höjningarna med i genomsnitt 0,7 procentenheter.

7 Lönestruktur och samhällsekonomi

Analysen ovan gäller främst utvecklingen av och förklaringar till vad som bestämmer den genomsnittliga lönen i näringslivet. Förhållandevis lite utrymme har ägnats åt analyser av *lönestrukturen*, dvs. löneskillnader mellan olika arbetsställen, branscher, kön, regioner och yrkeskategorier samt dess ekonomiska återverkningar. Som visas i Diagram 88 förändras lönestrukturen över tiden.

I detta avsnitt analyseras samspelet mellan lönestrukturen och den ekonomiska utvecklingen.³⁰ Först analyseras hur lönestrukturen kan påverka den ekonomiska utvecklingen. Därefter studeras hur lönestrukturen har förändrats samt drivkrafterna bakom dessa förändringar.

Lönestruktur och ekonomisk utveckling

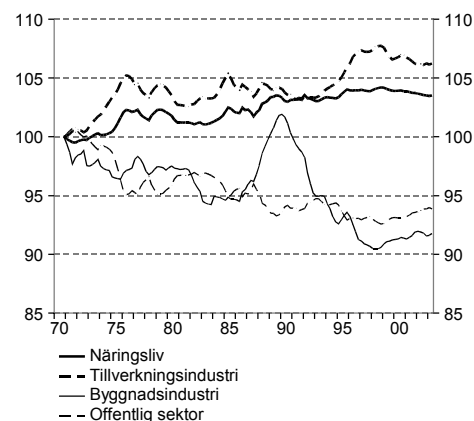
Lönestrukturen kan påverka den ekonomiska utvecklingen på flera sätt. En hög grad av löneflexibilitet som möjliggör förskjutningar i de relativa lönerna kan påskynda en förändringsprocess i ekonomin samt främja låg arbetslöshet. Lönestrukturen och dess utveckling kan också påverka den ekonomiska utvecklingen genom effekter på bl.a. humankapitalbildningen och strukturomvandlingen.

Flexibla relativlöner påskyndar anpassning

Vid en given total löneökningstakt kan förändringar av relativa löner inom och mellan enskilda arbetsställen, branscher, kön, regioner och yrkeskategorier bidra till effektivare resursanvändning och lägre arbetslöshet.

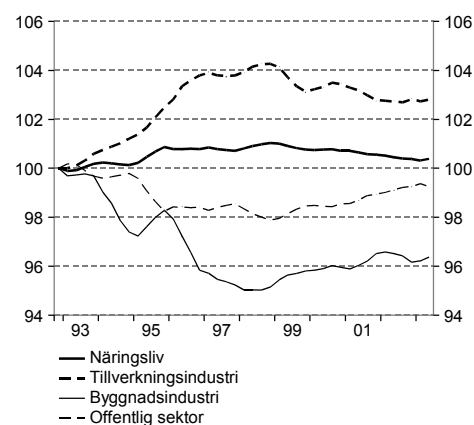
Lönestrukturen påverkar individernas yrkes- och utbildningsval, och kan även ha ett inflytande på var individer bosätter sig. Flexibla relativlöner är särskilt viktiga när stora strukturella förändringar sker, då det annars riskerar att uppstå arbetslöshet och bristsituationer samtidigt. Diagram 89 visar att löneutvecklingen i byggindustrin klart har understigit löneutvecklingen i tillverkningsindustrin under stora delar av 1990-talet. En central förklaring är det låga byggandet i början av 1990-talet i kombination med den starka exporttillväxten efter 1992 som ökade tillverkningsindustrins efterfrågan på arbetskraft.

Diagram 88 Timlöner
Index 1970=100

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Diagram 89 Timlöner
Index 1992 kvartal 4 =100

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

³⁰ En mera utförlig analys presenteras inom kort i Konjunkturinstitutets serie *Specialstudier* "Svenska relativlöner: Utveckling och förklaringar", av M. Apel, H. Braconier och T. Lindström. I studien finns även en fullständig referenslista till de artiklar som ligger till grund för detta avsnitt.

Lönestruktur och jämviktsarbetslöshet

En lönestruktur som medför en mycket ojämn fördelning av arbetslösheten mellan olika branscher, regioner eller yrkeskategorier innebär fler bristsituationer med inflationsdrivande löneökningar jämfört med en lönestruktur som medför en jämnare fördelning av arbetslösheten. En lönestruktur som leder till en mycket ojämn fördelning av arbetslösheten leder därför till en högre jämviktsarbetslöshet än en lönestruktur som ger en jämnare fördelning av arbetslösheten.³¹

Om löner under en viss nivå förhindras genom t.ex. lagstiftning så kan detta också påverka arbetslösheten. Om löntagarnas produktivitet skiljer sig åt kommer de vid en hög grad av konkurrens att betalas olika motsvarande skillnaderna i marginalproduktivitet. En lagfäst minimilön kan då skapa arbetslöshet genom att lågproduktiva personer inte anställs. På samma sätt kan alltför höga ingångslöner minska möjligheterna för bl.a. ungdomar och invandrare att komma in på arbetsmarknaden. Arbetsliksom produktmarknaderna karaktäriseras dock i hög grad av s.k. marknadsimperfektioner (se fördjupningsruta ”Jämviktsarbetslöshet”). Under sådana villkor behöver inte en minskad lönespridning leda till en ökad jämviktsarbetslöshet, även om lågbetalda arbeten försvinner.³² Om de arbetslösas arbetssökande blir mer intensivt på grund av den högre genomsnittslönen är det teoretiskt möjligt att jämviktsarbetslösheten i stället minskar. Vid höga nivåer i arbetslöshetsersättningar tenderar dock de arbetslösas sökintensitet att vara lägre och i en sådan situation tenderar därmed jämviktsarbetslösheten att stiga som en följd av en minskad lönespridning. En slutsats är att mycket sammanpressade löner, i kombination med höga ersättningsnivåer, kan leda till en högre jämviktsarbetslöshet.

Flexibla relativlöner påskyndar strukturomvandling

Enligt den s.k. Rehn-Meidner-modellen är koordinerade löneförhandlingar och centrala avtal en metod för att befrämja en snabb strukturomvandling och därmed även en hög produktivitetstillväxt. Genom centrala avtal och s.k. solidarisk lönepolitik uppkommer ungefär samma löner för arbetskraft i lågproduktiva företag som i högproduktiva. Detta främjar en strukturomvandling där lågproduktiva företag slås ut, samtidigt som de höga vinstnivåerna i högproduktiva företag stimulerar till investeringar där. Genom en väl fungerande arbetsmarknadspolitik slussas den friställda arbetskraften till nya högproduktiva arbeten och därmed kan en hög produktivitetstillväxt och en låg arbetslöshet upprätthållas samtidigt.

³¹ Inom modellen som beskrivs i fördjupningsruta ”Jämviktsarbetslöshet” motsvaras skillnaden av ett skift i Bereridgekurvan.

³² Acemoglu, D., “Good Jobs versus Bad Jobs”, *Journal of Labor Economics*, 19, 2001, sid. 1–22.

Ett alternativt sätt att skapa rörlighet på arbetsmarknaden och därigenom befrämja strukturomvandling är att fokusera på lönens roll som ”morot”, där företag, branscher och regioner med högre produktivitet lockar till sig arbetskraft genom relativt högre löner. Lönenivån tycks vara en viktig förklaring till varför människor byter arbete.

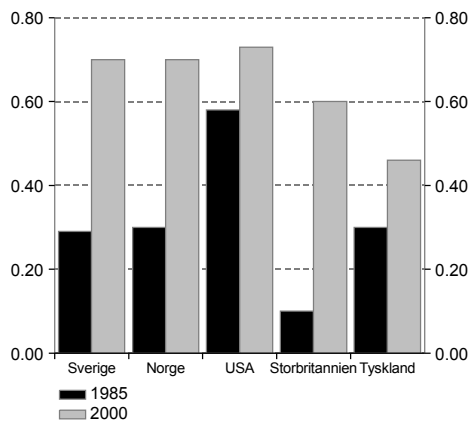
Det finns ingen enighet bland ekonomer om hur solidarisk lönepolitik påverkar strukturomvandlingen i den svenska ekonomin. Samstämmigheten är större om att snabb strukturomvandling utan hög arbetslöshet kräver en väl fungerande arbetsmarknad. Samtidigt är det svårt att se hur t.ex. stora strukturella förändringar som skapar växande geografiska skillnader kan pareras av en solidarisk lönepolitik. Om arbetskraftsefterfrågan utvecklas starkare i vissa regioner än i andra, så uppstår regionala obalanser på arbetsmarknaden. För de arbetslösa i mer utsatta regioner är dock incitamenten att flytta förhållandevis svaga. Utbytet i form av högre ekonomisk standard är litet som en följd av skatte- och transfereringssystemen i kombination med att levnadskostnaderna ofta är högre i växande regioner. För företagen finns inte heller några starka drivkrafter att förflytta produktionen till regioner med svagare arbetsmarknad eftersom de regionala skillnaderna i arbetskostnaderna är förhållandevis små. Ett annat exempel är att det för närvarande råder större brist på arbetskraft i den offentliga sektorn än i näringslivet, vilket kan vara ett resultat av den under lång tid trendmässigt svagare löneutvecklingen i den offentliga sektorn (se diagram 88). För att säkerställa den offentliga sektorns tillgång på arbetskraft inför förhållandevis stora pensionsavgångar framöver kan det därför vara samhällsekonomiskt motiverat att lönerna i den offentliga sektorn relativt näringslivet ökar något, vilket också skett under de senaste 4 åren. En sådan förskjutning av de relativa lönerna skulle också bidra till en löneutjämning mellan könen eftersom kvinnorna är starkt överrepresenterade i den offentliga sektorn.

Sammantaget tycks en relativlöneflexibilitet mellan bl.a. regioner och sektorer vara en viktig förutsättning för att uppnå en samhällsekonomiskt lämplig rörlighet, åtminstone i den mån arbetsmarknadspolitiken inte ger tillräckligt starka incitament. Det är dock viktigt att denna flexibilitet uppnås utan att den genomsnittliga löneökningstakten stiger.

Drivkrafter för utbildning och lärande

Ett viktigt samband mellan relativlöner och välfärd på lång sikt uppkommer genom att relativlöner till en viss del påverkar individers val av utbildning. En välutbildad befolkning bidrar till hög BNP åtminstone om utbildningen sker på ett effektivt sätt utan onödigt långa utbildningstider. För den långsiktiga ekonomiska utvecklingen är det därför önskvärt att avkastningen på utbildningen är tillräckligt stor för att säkerställa en hög allmän utbildningsnivå.

Diagram 90 Andel i eftergymnasial utbildning

Källor: Barro och Lee (1993), UNESCO.

Utifrån den s.k. humankapitalteorin har arbetslivserfarenhet och utbildning betydelse för lönen eftersom den anställdes produktiva kunskap kan antas öka med längre utbildningstid. Därmed kommer den lön som en arbetsgivare är beredd att betala öka i takt med antalet arbetslivserfarenhets- och utbildningsår. En rad internationella och svenska studier visar också att skillnader i utbildningslängd är en viktig förklaring till bruttolöneskillnader. Samtidigt tycks de utbildningsbetingade löneskillnaderna vara förhållandevis låga i Sverige i ett internationellt perspektiv. Dessa löneskillnader är dock inte den enda faktorn som avgör i vilken grad individer utbildar sig. Den privatekonomiska avkastningen på utbildning påverkas även av bidrags- och skattesystemens utformning. Bland annat har studiefinansieringen betydelse eftersom en hög subventionsnivå, som den svenska, ökar den privatekonomiska avkastningen på utbildning. Även tillgången på utbildningsplatser och nivån på arbetslösheten, kanske i synnerhet på den för ungdomar, kan påverka utbildningsbesluten.

Den genomsnittliga utbildningstiden är hög i Sverige. Därtill ökar den genomsnittliga utbildningstiden numera förhållandevis snabbt. Medan deltagandet i eftergymnasial utbildning utvecklades svagare än i många jämförbara länder under 1980-talet har detta återhämtats under 1990-talet (Diagram 90).

Ett svårt, men centralt, problem inom humankapitalteorin är kvalitetsjämförelser. För att kunna få en rättvisande bild av humankapitalets värde måste även utbildningens kvalitet och inriktning utvärderas. Internationella jämförelser tyder på att svenska elever kunskapsmässigt ligger i nivå med elever från jämförbara länder. Samtidigt tycks svensk universitetsutbildning i högre grad än den i t.ex. USA vara inriktad på naturvetenskaplig utbildning, vilken ofta anses vara särskilt viktig för tillväxten.

Även om de relativt låga utbildningsbetingade löneskillnaderna inte verkar ha medfört en märkbart sämre utveckling av humankapital i Sverige än i andra länder kan effekterna bli annorlunda framöver, särskilt i ett längre perspektiv. Den integration som trots allt skett på den europeiska arbetsmarknaden tycks framför allt innebära en hög och ökande rörlighet för högutbildad arbetskraft. Då de privatekonomiska kostnaderna för utbildning är relativt låga i Sverige, samtidigt som löneskillnaderna är förhållandevis små, finns det risk för att personer utbildar sig i Sverige och därvid får del av de förhållandevis höga utbildningssubventionerna med sedan väljer att jobba i länder med större utbildningsbetingade löneskillnader. Som exempel på ett sådant arbetskraftsutflöde kan nämnas att den ackumulerade nettoutflyttningen av högskoleutbildade ekonomer och ingenjörer uppgick till mellan 4,5 och 5 procent av den totala stocken mellan 1987 och 1999.³³

³³ Pedersen, P., M. Roed och L. Schröder (2002), *Emigration in the Nordic Welfare States* i T. Andersen och P. Molander (red.), *Alternatives for Welfare Policy*, Cambridge University Press, Cambridge.

Den svenska lönestrukturen

Låg men ökande lönespridning

Diagram 91 illustrerar hur lönespridningen i Sverige har utvecklats mellan 1968 och 2000. Löntagarna delas in i 100 s.k. percentilgrupper efter storleken på timlönen.³⁴ Den första percentilen innehåller den hundradel av löntagarna som har de lägsta timlönerna, den andra percentilen de som har de näst lägsta inkomsterna, osv. Kvoten mellan den 90:e och 10:e percentilen ($P90/P10$) utgör ett mått på relativlönen mellan hög- och låginkomsttagare. Diagram 92 visar, för ett annat datamaterial, utvecklingen av motsvarande kvoter i termer av månadslöner under perioden 1992–2001.

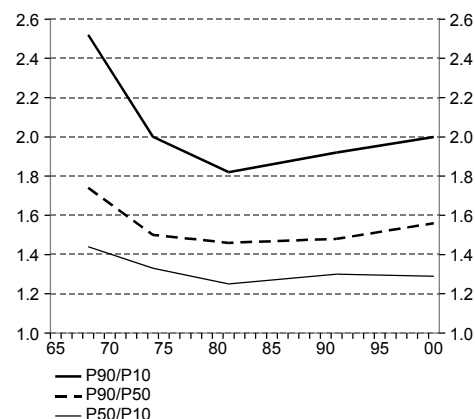
Den bild som framträder är förhållandevis tydlig. Lönespridningen minskade påtagligt från slutet av 1960-talet till ungefär mitten av 1980-talet. Timlönen för en höginkomsttagare 1968 var ungefär 2,5 gånger timlönen för en låginkomsttagare. 1981 hade denna siffra sjunkit till ca 1,8. Den minskning av lönespridningen som ägde rum i Sverige under 1960- och 1970-talen framstår som kraftig i ett internationellt perspektiv. Sedan mitten på 1980-talet har löneskillnaderna åter ökat något och kvoten mellan den 90:e och den 10:e percentilen är nu tillbaka på ungefär den lönespridning som rådde 1974, dvs. ungefär 2 gånger timlönen.

Av diagrammen framgår också att lönespridningen under 1990-talet har ökat mest inom den övre halvan av lönefördelningen. Det är således främst skillnaderna mellan höginkomsttagare och medelinkomsttagare ($P90/P50$) som har ökat, medan skillnaderna mellan medelinkomsttagare och låginkomsttagare ($P50/P10$) inte ändrats så mycket.

Mönstret med först fallande och därefter ökande lönespridning återfinns i många länder, men det finns också undantag, t.ex. Finland och Frankrike (se diagram 93). Detsamma gäller tendensen att den ökade lönespridningen i huvudsak är koncentrerad till den övre halvan av lönefördelningen. Lönespridningen började dock öka vid olika tidpunkter i olika länder och storleken på såväl uppgången som nedgången varierar. I t.ex. USA började löneskillnaderna öka redan i slutet av 1970-talet. När det gäller storleken på ökningen i lönespridning utmärker sig Storbritannien och USA, där löneskillnaderna ökade markant under framför allt 1980-talet.

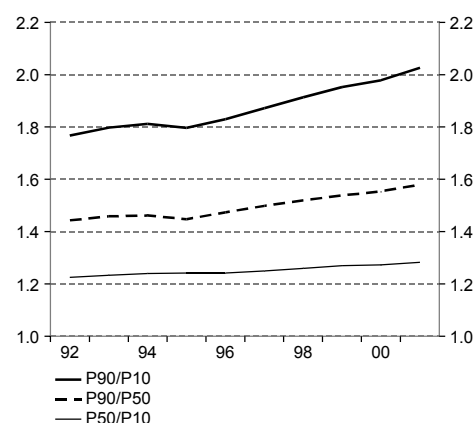
Även efter ökningen av den svenska lönespridningen tillhör Sverige de länder som har minst lönespridning. Skillnaden mellan Sverige och USA är som synes betydande, men skillnaderna är även stora jämfört med t.ex. Frankrike och Nederländerna.

Diagram 91 Lönespridning 1968–2000
Kvot

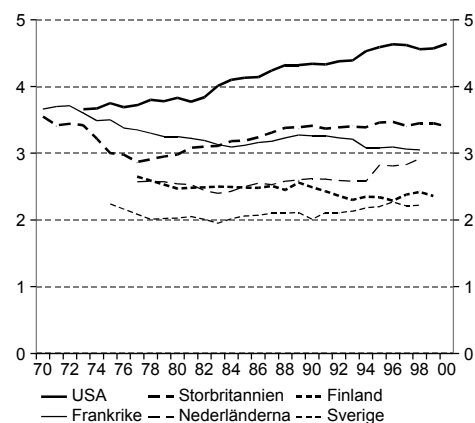
Källa: Levnadsnivåundersökningarna, Statistiska centralbyrån.

Diagram 92 Lönespridning 1992–2001
Kvot

Källa: Statistiska centralbyrån.

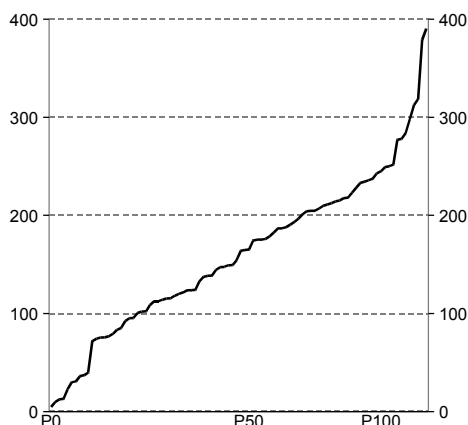
Diagram 93 Lönespridning i OECD-länderna
1970–2000
 $P90/P10$

Källa: OECD.

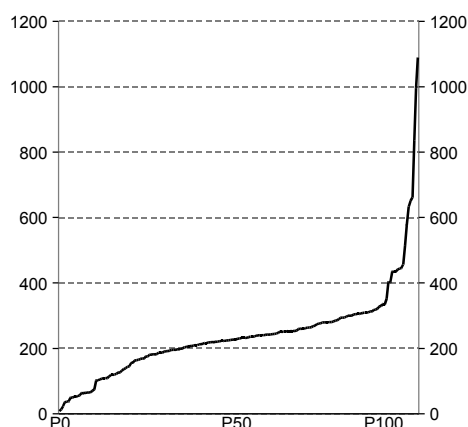
³⁴ Den statistik som presenteras här baseras på bruttolöner, dvs. löner före skatt.

Diagram 94 Årsinkomst kvinnor, 1998
Tusental kronor

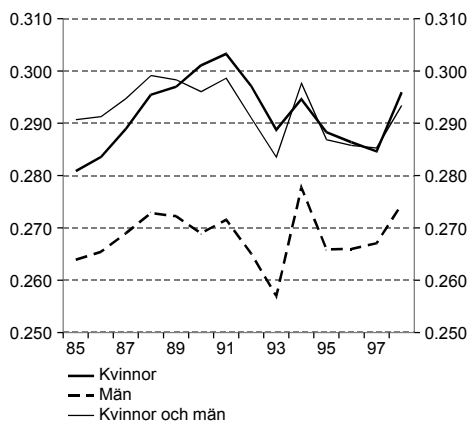
Källa: Statistiska centralbyrån.

Diagram 95 Årsinkomst män, 1998
Tusental kronor

Källa: Statistiska centralbyrån.

Diagram 96 Gini-koefficientens utveckling

Anm. Gini-koefficienten är beräknad för såväl del- som heltidsanställda i näringslivet.
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Inkomstspridning för kvinnor och män

Det finns många sätt att beskriva hur inkomsten fördelas. Jämförelser mellan utvalda percentiler ger enkla men ganska partiella mått. I diagram 94 och 95 sorteras kvinnor respektive män efter stigande arbetsinkomst, dvs. såväl timlön som arbetstid beaktas. Medel- och medianinkomsten sammanfaller för kvinnor, dvs. den kvinna som har genomsnittsinkomsten (ca 160 000 kronor) befinner sig i mitten även när alla kvinnor rangordnas efter inkomst. För män överstiger medelinkomsten (ca 240 000 kronor) medianinkomsten (ca 230 000 kronor), vilket beror på att en mindre grupp män har mycket höga inkomster. Skillnaden mellan hög- och medelinkomsttagare (P90/P50) blir därmed större för män än för kvinnor.

Ett annat vanligt mått på inkomstspridning är den s.k. gini-koefficienten. Om alla har samma inkomst är gini-koefficienten 0. Om en individ har all inkomst är gini-koefficienten 1. Mätt på detta sätt är inkomstspridningen däremot mindre för män än för kvinnor (se diagram 96). Förklaringen är att gini-koefficienten beaktar hela inkomstfördelningen och att kvinnor arbetar deltid i högre grad än män. Som framgår av diagram 95 har en mycket stor andel av männen inkomster mellan 150 000 och 300 000 kronor, vilket bidrar till en låg gini-koefficient. Motsvarande jämnhet finns inte för kvinnor. Diagram 96 visar också att inkomstspridningen mätt med gini-koefficienterna ökat från 1985 till 1998 för såväl kvinnor som män medan gini-koefficienten för samtliga var i det närmaste oförändrad. Mätt på detta sätt har inkomstspridningen således inte ökat. Gini-koefficienten i Sverige är låg i ett internationellt perspektiv.

Globala drivkrafter bakom ökande lönespridning

Den internationella trenden mot ökad lönespridning, och i synnerhet utvecklingen i USA, har givit upphov till en omfattande forskning om tänkbara bakomliggande orsaker. Olika förklaringar har förts fram. Det är troligt att den ökande lönespridningen har orsakats av flera olika faktorer.

I Figur 8 sammanställs de enligt forskningen viktigaste förklaringarna uppdelade i förklaringar som betonar marknadskrafter och förklaringar som fokuserar på institutionella faktorer. De förra kan i sin tur delas upp i teorier som verkar via förändringar i efterfrågan på respektive utbudet av olika typer av arbetskraft. Nedan diskuteras dessa olika förklaringar.

En teori som många anser vara den mest sannolika förklaringen till den ökade lönespridningen i många industriländer identifierar den tekniska utvecklingen som den centrala drivkraften. Tanken är att den tekniska utvecklingen, främst inom informationsteknologin, har förändrat produktionsapparaten i industriländerna på ett sätt som har ökat efterfrågan på främst

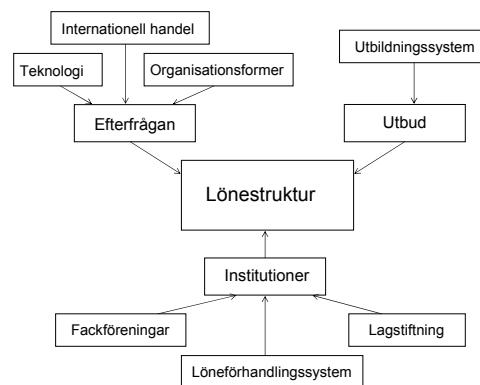
kvalificerad arbetskraft (s.k. ”skill-biased technical change”). Exempelvis har datoriseringen underlättat automatisering av rutinmässiga arbetsuppgifter som tidigare utfördes manuellt, samtidigt som den har gjort det lönsammare att på ett kreativt sätt ”skraddarsy” produkter efter kundens behov och att utveckla nya produkter.³⁵ Denna ökning av den relativa efterfrågan på högutbildad jämfört med lågutbildad arbetskraft har ökat relativlönerna för högutbildad arbetskraft och därigenom ökat lönespridningen.

Även om många bedömare menar att den tekniska utvecklingen har spelat en central roll för den ökade lönespridningen är hypotesen inte oomstridd. En invändning är att den ökande lönespridningen och teknikutvecklingen inom IT-området inte överensstämmer tidsmässigt.

En konkurrerande förklaring, som också fokuserar på förändringar i efterfrågan på olika typer av arbetskraft, betonar i stället betydelsen av ökad internationell handel. I allmänna termer brukar ofta hävdas att den ökande globaliseringen medför ”utlokalisering” av enklare produktion från utvecklade länder, vilket tenderar att minska de relativa lönerna för lågutbildad arbetskraft. Mer formellt är utgångspunkten att industriländer (i-länder) har en hög andel högutbildad arbetskraft medan utvecklingsländer (u-länder) har en hög andel lågutbildad arbetskraft. Enligt det s.k. Heckscher-Ohlin-teoremet kommer ökad internationell handel att leda till att länderna i allt högre grad specialiserar sig på produkter som tillverkas med hjälp av produktionsfaktorer de har relativt sett gott om, dvs. i-länderna fokuserar på mer kvalificerade produkter som utnyttjar högutbildad arbetskraft medan u-länder specialiserar sig på enklare produkter som utnyttjar lågutbildad arbetskraft. Ökad handel mellan i-länder och u-länder leder till en utjämning av relativpriset mellan kvalificerade produkter och enklare produkter. För i-ländernas del innebär detta stigande relativpris på kvalificerade produkter. Det stigande relativpriset på kvalificerade produkter gör i sin tur att relativlönen för högutbildad kontra lågutbildad arbetskraft ökar i i-länderna (enligt det s.k. Stolper-Samuelson-teoremet). Den ökade världshandeln leder på detta sätt till ökad lönespridning i Sverige och andra industriländer.

Denna förklaring till den ökade lönespridningen har ifrågasatts eftersom teorin i många empiriska studier får svagt stöd. Metodologiska problem och dataproblem i kombination med motstridiga resultat gör det svårt att dra några starka slutsatser om i vilken mån internationell handel har bidragit till den ökade lönespridningen.

Figur 8

³⁵ Katz, L.F. och D.H. Autor (1999), "Changes in the Wage Structure and Earnings Inequality" i O. Ashenfelter och D. Card, Handbook of Labor Economics, Vol 3A, Elsevier Science, North-Holland.

En ytterligare förklaring tar fasta på att organisationsformerna har förändrats.³⁶ Tidigare var produktionen i en högre grad uppbyggd så att arbetstagarna utförde vissa väl avgränsade uppgifter (s.k. ”Tayloristiska” organisationer). Under de senaste decennierna har en förändring skett i riktning mot organisationer som kännetecknas av exempelvis en ökad roll för ”lagarbete” och arbetsrotation, färre beslutsnivåer och decentraliserat ansvar samt ökade krav på kontinuerlig inläring hos arbetskraften (s.k. ”holistiska” organisationer).

När sådana organisationer blir allt vanligare tenderar efterfrågan på kvalificerad arbetskraft att öka eftersom denna torde vara bättre lämpad för sådana mera komplexa arbetsuppgifter.

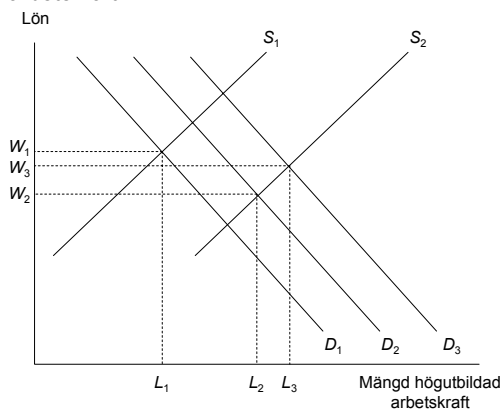
Teorin kan ses som ett komplement till de ovan diskuterade förklaringarna. Teknisk utveckling kan t.ex. genom landvinningar inom IT-området ha drivit på utvecklingen mot ”holistiska” organisationsformer. Ökningen av den internationella handeln kan ha gjort det möjligt för i-ländernas företag att skifta om till produkter och produktionsprocesser som kräver ”holistiska” organisationsformer, medan mer rutinmässig produktion utlokaliseras till andra länder.

Inhemska drivkrafter

Förändringen av de relativa lönerna beror på utvecklingen av såväl efterfrågan på som utbudet av olika typer av arbetskraft. En långsammare tillväxt i utbudet än i efterfrågan på kvalificerad arbetskraft tycks kunna förklara en stor del av de ökande löneskillnaderna under 1980-talet i USA, Storbritannien och Japan.

För Sverige kan utvecklingen av utbudet i förhållande till efterfrågan bidra till att förklara de minskande löneskillnaderna från 1960-talet fram till ungefär mitten på 1980-talet och de därefter ökande löneskillnaderna. Detta illustreras i ett enkelt diagram med efterfrågan på och utbud av högutbildad arbetskraft (se figur 9).³⁷ Anta att marknaden i utgångsläget i slutet av 1960-talet befann sig i jämvikt med lönen W_1 och sysselsättningen L_1 för högutbildad arbetskraft. Den höga lönen för högutbildade i kombination med ett ökat utbud på studieplatser gjorde att många sökte sig till högre studier. Antalet högutbildade ökade under 1970-talet och början av 1980-talet, vilket medförde att utbudskurvan skiftade från S_1 till S_2 . Samtidigt ökade, som framhållits ovan, efterfrågan på kvalificerad arbetskraft, vilket skiftade efterfrågekurvan från D_1 till D_2 , varför den nya jämvikten blir W_2 och L_2 , dvs. lönen för högutbildade blir förhållandevis lägre. Vid mitten av 1980-talet stagnerade andelen med minst tre års högskoleutbildning sannolikt som en reaktion

Figur 9 Utbud och efterfrågan på högutbildad arbetskraft

³⁶ Lindbeck, A. och D.J. Snower (2000), "Multitask Learning and the Reorganization of Work: From Tayloristic to Holistic Organization", *Journal of Labor Economics* 18, 353–376.

³⁷ Björklund, A., P.-A. Edin, B. Holmlund och E. Wadensjö (2000), *Arbetsmarknaden*, SNS Förlag.

på den under 1970-talet gradvis fallande relativa lönen för högskoleutbildade. Efterfrågan fortsätter dock att öka till D3 och i kombination med ett oförändrat utbud resulterar detta i lönen W3 samtidigt som sysselsättningen av högutbildade ökar till L3. Den ökade lönespridningen de senaste två decennierna skulle således kunna förklaras av att utbudet under denna period har ökat långsammare än efterfrågan på högutbildad arbetskraft.³⁸

Institutionernas roll

Lönestrukturen påverkas inte enbart av marknadskrafterna. Även institutionella faktorer spelar en viktig roll, inte minst i Sverige. Medan förändringarna på i synnerhet efterfrågesidan till stor del är gemensamma för i-länderna är ofta de institutionella förklaringarna till förändringar i lönestrukturen mer landspecifika. Katz och Autor (1999) menar att skillnader och förändringar i institutionella förhållanden på arbetsmarknaden sannolikt spelat en viktig roll för att förklara olikheter mellan länder i utvecklingen av lönestrukturen under 1980- och 1990-talen. När det gäller USA menar vissa bedömare att det faktum att de federala minimilönerna inte stigit i samma takt som den genomsnittliga lönen varit en viktig förklaring till den ökade lönespridningen under 1980-talet. I Sverige, med en hög facklig organisationsgrad och en förhållandevis hög grad av samordning i löneförhandlingarna, torde faktorer som förändringar av fackliga ambitioner och förändringar i löneförhandlingssystemet ha varit betydelsefulla.

Utvecklingen av den svenska lönebildningsprocessen från 1950-talet och framåt kan delas in i tre faser.³⁹ Under den första fasen från ungefär mitten av 1950-talet till ungefär 1970 eftersträvades minskade löneskillnader mellan löntagare med samma kvalifikationer i olika produktionssektorer genom den solidariska lönepolitiken. Löneförhandlingarna, som på arbetarområdet fördes på tre nivåer, central nivå, branschnivå och företagsnivå, vägledades av principen ”lika lön för lika arbete”. Utjämningen av lönerna mellan olika branscher var betydande under denna period.

Under den andra fasen från ungefär 1970 till ungefär mitten av 1980-talet ändrades ambitionen till att gälla en mer allmän utjämning av lönerna. Under denna period sker en relativt kraftig utjämning av lönerna såväl inom branscher och arbetsställen som mellan yrkesgrupper och kvalifikationsnivåer.

Den tredje fasen inleddes med upplösningen av den centraliserade lönebildningen 1983 då Metallindustriarbetareförbundet

³⁸ En i detta sammanhang intressant observation är att andelen av den svenska arbetskraften som anser sig vara överkvalificerad för sin befattning har ökat kontinuerligt. Detta tyder på att trots att efterfrågan på kvalificerad arbetskraft vanligen anses öka snabbare än utbudet förefaller en del av den kvalificerade arbetskraften inte utnyttjas på bästa sätt.

³⁹ Hibbs, D.A. Jr och H. Locking (2000), ”Wage Dispersion and Productive Efficiency: Evidence for Sweden”, *Journal of Labor Economics* 18, 755–782.

ingick ett eget avtal med Verkstadsföreningen, vilket tidsmässigt ungefär sammanfaller med att lönespridningen började öka. Sedan dess har löneförhandlingarna vanligtvis förts enbart på bransch- och företagsnivå, vilket kan bidra till att exempelvis branschspecifika och regionala skillnader får förhållandevis större genomslag på lönebildningen.